

AZ

MA 3. 53

ERDÉLYI MUZEUM-EGYLET

BÖLCSELET-, NYELV- ÉS
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK

KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

A SZAKOSZTÁLY VÁLASZTMÁNYÁVAL EGYETÉRTVE

HEGEDÜS ISTVÁN

TITKÁR.

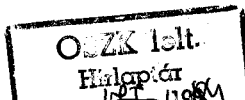
HETEDIK KÖTET.



KOLOZSVÁRT.

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1890.



Dr. Moldován Gergely:

A román nép hitvilágából	73—91, 174—190 és 271—297
A román jobbágyok történelméből	483—489
Sinkai Sinkay György élete és munkái	517—535

Pór Antal:

Csór Tamás kir. főajtónálló, lipthói és kőrösi főispán, csóka- kői, gesztesi és ó-budai várnagy	24— 47
Bánk bán Melindája	491—507

Révész Ferencz:

Gritti Lajos szereplése Magyarországon	134—160 és 211—257
--	--------------------

Dr. Széchy Károly:

Könyvismertetés	94—104
Dalmady Győző	116—133 és 195—210
A mai magyar festészet a kolozsvári képkiallitáson	425—448

Téglás Gábor:

Julius Alexander, állami vállalkozó Dáciában	92— 93
Ujabb adalékok Dácia felirattanához	388—400

Dr. Wertner Mór:

Árpádházi Margit, görög császárné, Thessalonich kormányzója	323—352
Árpádok és Nemanjidák	550—578
Szakosztályi értesítő: 105—110, 191—193, 298—313, 401, 490 és 579—580	

ERDÉLYI MUZEUM-EGYLET

BÖLCSELET-, NYELV- ÉS
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYAINAK

KIADVÁNYAI.

SZERKESZTI

A SZAKOSZTÁLY VÁLASZTMÁNYÁVAL EGYETÉRTVE

HEGEDÜS ISTVÁN

TITKÁR.

VII. KÖTET.

1890.

I. FÜZET.

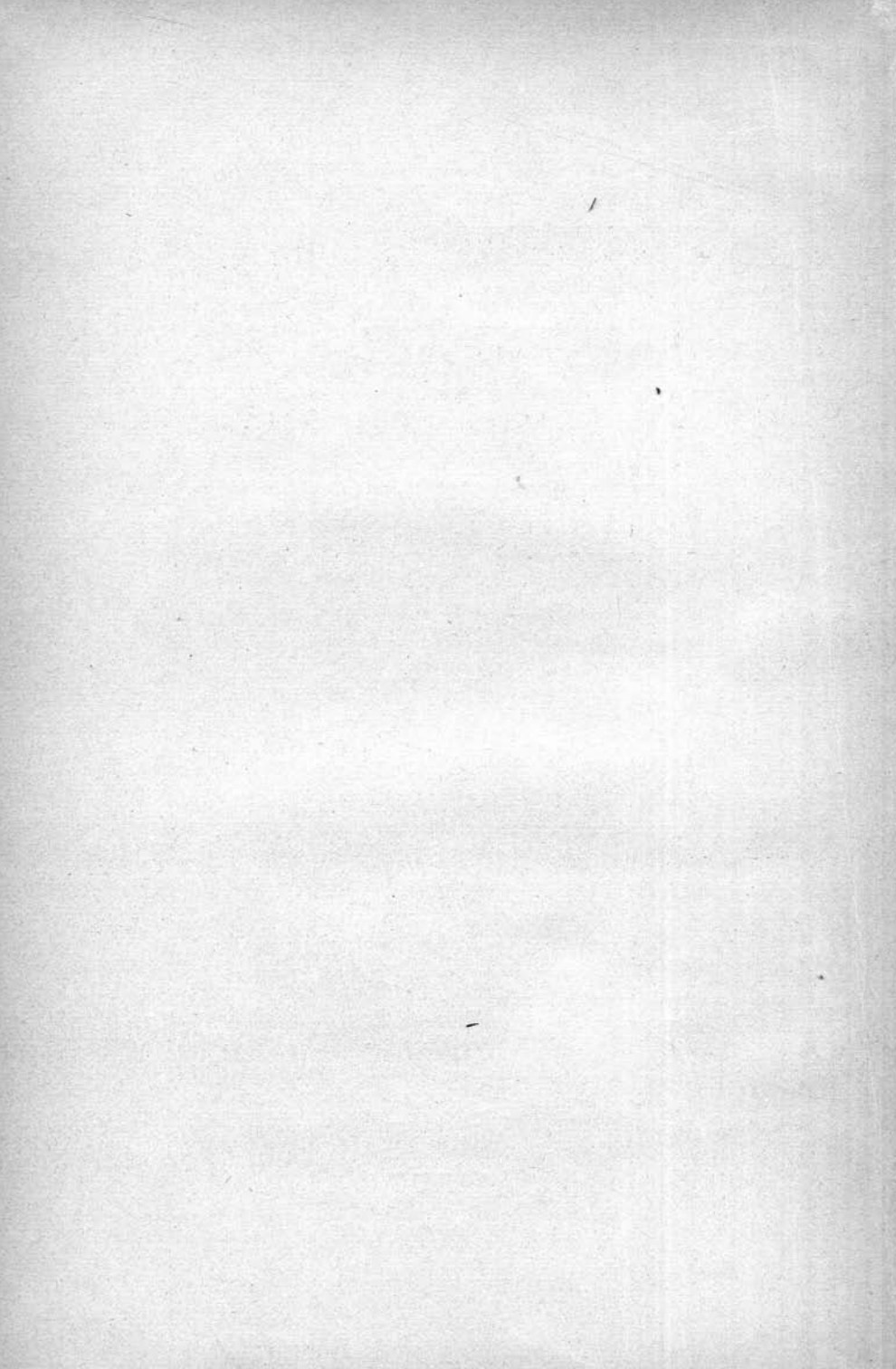
TARTALOM:

Dr. ERŐDI BÉLA. Zál és Rudábe. 1—23. l. — PÓR ANTAL. Csőr Tamás királyi főajtónálló, lipitói és körösi főispán, csókakői, gesztesi és ó-budai várnagy. 24—47. l. — Dr. BÉKÉSY KÁROLY. A társadalmi forradalom. 48—60. l. — FELMÉRI LAJOS. Nevelés és lelki öröklés. 61—72. l. — MOLDOVÁN GERGELY. A román nép hitvilágából. 73—91. l. — TÉGLÁS GÁBOR. Julius Alexander, állami vállalkozó Daciában 92—93. l. — Könyvismertetés: SZÉCHY KÁROLY. Történelmi kor- és jellemrajzok. 94—104. l. — Szakosztályi értesítő. 105—110. l.

KOLOZSVÁRT.

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1890.



ZÁL ÉS RUDÁBE.¹⁾

(Firduszi Sáhnáméjából.)

1. Zál meglátogatja Mihrábot Kábulban.

Egy időben *Zálzer* föltette magában,
Körútat fog tenni széles az országban.
Bölcs elméjű nagyok vele együtt voltak,
Hatalmasok, dicsők, mint ő maga, olyak.
Elutazott előbb *India* földére,
Onnan *Danbar*,²⁾ *Murg*,³⁾ *Maj*⁴⁾ s *Kabul*⁵⁾ felé tére.
Számára mindenütt trónust helyezének,
Élvre várta őt ott bor, zene és ének.
Nyitva állt kincstára, szögre tűzte gondját,
Ahogy ilyen muló földi létben szokták.
Zábul országból *Kábul* földre ment el,
Fénynyel és pompával, mosolygó vig kedvvel.
*Mihrab*⁶⁾ nevű ember volt a király itten,
Előkelő, nagy volt, úr tömérdek kinesen.
Mint a nemes ciprus deli alkatára,
Tavas volt az arca, fácsán módra jára.
Mágusoktól⁷⁾ nyerte magas-röptű lelkét,
Bajnokoktól vállát, *mobedektől*⁸⁾ esztét.
Származást ő *Zohák*⁹⁾ arab törzsétől vett,
Hatalmában birta egész *Kábul* földet.
Évi adót küldte hűbér gyanánt *Szám*-nak,
Harcai urával sikerre nem váltak.
Szám fiáról mihelyt bizonyos hirt halla,
Kábul városából kiindult hajnalba.

Ellátta volt magát lovakkal és kincscsel,
 Rabszolgákkal bőven, ami kellett, minddel.
 Vitt aranyat, pézsmát, rubintot és ámbrát,
 Hódprémet és selymet, aranyhímes ruhát,
 Királyi koronát, ékkövekkel rakva,
 Csillogó gyémántot, kősöntyűt a nyakra.
 Országá nagyjait, mind ahogy csak tudta,
 Hadseregét is vitte magával az útra.
 Mihelyt a nagy *desztán*,¹⁰⁾ *Szám*-nak fia hallá,
 Hogy fő emberivel közelig a sáh hozzá:
 Eléje ment s szava ajkairól folyván,
 Üdvözölte szépen méltósága módján.
 Türkizekkel rakott trónra ültek ketten,
 Szivüket kitárták, lakomáztak kedvben.
 A hősök számára asztalt terítének,
 Körülülték nyomban víg urak, legények.
 Piros borral töltve járt a pohár rendre,
Mihráb királyt *Zálzer* éles szemre vette.
 Kedvére volt neki *Mihráb* király képe,
 Keblében a szive hevesen vert érte.
 Elbámulván eszén s tudásán a hősnak,
 Így szólott ő róla: „Soha sem hal ő meg!“
 Amint *Mihráb* fölkel *Zál*-nak asztalátul,
Zál a hős vállára s karjaira bámul.
Zálzer ekkor így szólt nagyjaival szemben:
 Van-e, ki ruháját hordja ennél szebben?¹¹⁾
 Van-e, ki versenyre vele mehessen ki,
 A labdáért¹²⁾ vele nem versenyez senki.
 Országnagyok közül egy kiváló férfi,
 A nagyhírű hőshöz e szókat intézi:
 „Ott a függöny megett¹²⁾ van neki egy lánya,
 Ragyogó napfénynél tündöklőbb a bája.
 Tetőtől talpáig elefántcsont fehér,
 Termete mint platán,¹³⁾ arca édent¹⁴⁾ felér.
 Sötét haja fürte ezüst vállán függ le,
 Bodros fejét mintegy rabbilincsbe¹⁵⁾ fűzve.

Cseresznye a szája, gránátvirág ajka,
 Ezüst kebeléről két gránát kihajta,
 Mint pázsit közt nárcisz, ragyog szeme párja,
 Sötét szempillája hollónak a szárnya.
 Mint *tarázi*¹⁶⁾ két ív, szemölte úgy feszül,
 Pézma veszi körül hímes szegélyzetül.
 Ki látni vágy holdat, szép arcára nézzen,
 Aki keres pézsmát, haja pézma épen.
 Egészben valóban ragyog, mint az éden,
 Ruhája és maga úszik díszben, fényben.⁴
Zál felindult szívvel hallgatva állt ottan,
 Szívnyugalma, esze eltávozott nyomban.
 Ha valaki egyszer letért a jó útról,
 Nehéz annak oda visszatérni újból.
 Egész hosszú éjjel búbánat, gond tépték,
 Megszerette a lányt, nem látta bár képét.¹⁷⁾
 Sugárral a nap feljövén a hegyre,
 Fehér kristályfényű lett a világ egyre.
 Fölnyitatta *Zálzer* sátorán a függönyt,
 Hősök jöttek hozzá, baljukon kard függött.
 A *pehleván*¹⁸⁾ körül rendre fogtak helyet,
 Tiszti rangjuk szerint, kinek amint kellett.
Kábulisztán ura, *Mihráb* is elméne
Zábulisztán hőse, *Zál* trónja elébe.
 Mihelyest a sátor ajtajához ére,
 Fölhangzott a parancs: rögtön ereszszék be.
 Beméne a király a hős sátorába,
 Mint termő fa, melynek rakva minden ága.
 Megörüle *Zálzer*, üdvözölte fennen,
 Leülteté aztán a legelső helyen.
 Szóla hozzá *Zálzer*: „Bármit kérj, megadom,
 Kell koronám, trónom, pecsétgyűrűm,¹⁹⁾ kardom?“
 „Királyi nagy felség! szóla *Mihráb* hozzá,
 Hatalmas, győzelmes, parancsosztó nagy sáh,
 Tőled én, ha szabad, csak egy dolgot kérek,
 Hajolni e szóra nem tartom nehéznek.

Jere palotámba, mulass, vigadj velem,
 Felragyogó napként ragyogjon a lelkem.⁴
 Őszhajú *Zál* szóla: „Nem lehet megtennem,
 Palotádban, uram, nincs énnekem helyem.
Szám atyám ha hallja, nem nyugszik meg benne,
 A sáhnak is szintén inyére nem lenne,
 Hogy bort iszunk együtt, lerészegszünk itten,
 S bálványimádókkal²⁰) mulatunk meghittén.
 Ezenkívül bármit megteszek én érted;
 Boldog vagyok, hidd el, ha láthatom képed.⁵
 Megértvén ezt *Mihráb*, áldást monda rája,
 „Eretnek vagy bizony!“ gondolta magába.
 Királyi székéről megindula büszkén,
 Szavával az áldást még tovább is fűzvé.
 Amint *Szám*-nak fia megtekinté hátban,
 Dicsérte őt folyvást, mint érdemlé, bátran.
 Azelőtt *Mihráb*-ra egy sem nézett volna,
 Mint *divimádórol*,²¹) beszéltek csak róla.
 Nem lévén ők együtt egy hiten, egy elven,
 Nem merték dicsérni megeresztett nyelven.
 De a fényes lelkű hőst hallván, hogy' szóla,
 Ők is meleg szókkal nyilatkoztak róla.
 Dicsőítő szókkal egymásután jöttek
 Világhírű hősök, nemesek és főbbek.
 Termetesnek, szépnek, szerénynek is mondják,
 Dicsérik illemét, méltóságos módját.
Zál-nak szive örült szerelemre tére,
 Urrá lett a szive, nem figyelt az észre.
 Mily igazat szólott az az arab régen,
 Kinek bölcs mondása hangzik ilyenképen:
 Lovamnál, míg élek, más barátom nincsen,
 A forgandó ég csak egyedül meghittém.
 Kedves nekem nem kell, pululltá tesz végre,
 Eszes barátaim kigúnyolnak érte.²²)
Zál a nehéz gondtól szívbeteg lett végre,
 E gondolat szívét hánytorgatta, tépte.

Az a hallott beszéd bilincset vert rája,
 Törbe ejté szívét *Rudábé*-nak bája.
 Feje fölött az ég jó sokáig forga,
 Meggyült szerelmével szívének a dolga.

2. Rudábe tanácsot tart cselédeivel.

Történt volt, hogy *Míhráb* hajnalhasadáskor
 Fölkele és büszkén kimene a várból.
 Büszke lépteivel háremébe méne,
 Két igéző szép nap ragyogott feléje.
Rudábe az egyik, bájos arcu lánya,
Szindokht volt a másik, gyöngéd, okos párja.
 Ragyogott a hárem, mint tavaszi éden,
 Szín, illat s festménynyel ékesítve szépen.
 Szép *Rudabe* előtt ámulattal állva,
 Istennek áldását könyörögte rája.
 Lenge ciprust látott szép holddal fölötte,
 Korona volt fején ámbrából kötözve,
 Nehéz arany-hímmel s drágakővel fedve,
 Oly ragyogó, fényes, mint az éden kerte.
 Felesége *Szindokht* *Míhráb*-hoz így szóla.
 Sötétpiros ajka fehér gyöngyöt²³⁾ szórva:
 „Hogyan érzed magad, mondd csak, édes férjem,
 Mostoha sors keze soha el ne érjen.
 Milyen ember *Szám*-nak ezüsthajú ifja?
 Fészket kíván rakni, vagy a trónt áhítja?
 Fogékony-e keble férfiu erényre?
 Vitézlelkű nagyok nyomaiba lép-e?²⁴⁾“
 Ekkor aztán *Míhráb* válaszolt eképen:
 „Halljad, ezüstkeblű,²⁴⁾ rózsaaarcú²⁵⁾ szépem,
 Bátorságra nincsen vitézek közt senki,
 Aki *Zál*-lal merne versenyre kikelni.
 Testi erejére nincsen neki mása,
 Nem lát olyan szépet képcsarnokok vászna.²⁶⁾“

Mint oroszlán harcol, mint elefánt békül,²⁷⁾
 Nilus-áldás²⁸⁾ árad keze intésétül.
 Néha-idő jártán aranyat hint szerte,
 Csatára ha megyen, fejeket vág rendre.
Ergevdn-nak²⁹⁾ pírja ragyog arca színén,
 Lelke, vére ifjú, szerencséje szintén.
 Krokodilus lovát ha megüli büszkén,
 Harcol, mint a sárkány, s hamvaszt csata üszkén.
 A kemény sárföldet megitatja vérrel,
 Remeg ottan minden, hol handsárja kékel.
 Hibája csak annyi: haja galambfehér,
 Irigye sem talál egyéb hibát ennél.
 Fehér bár a haja, jól illik az neki,
 Szívnek alvó lángját szerelemre kelti.⁴
 Amidőn *Ruddábe* hallá e beszédet,
 Mint a gránátvirág,³⁰⁾ arca lángban égett.
Zál szerelme keblét csupa lánggá tette,
 Nyugalomnak, észnek nem maradt hely benne.
 Ahová ész helyett a szenvedély fészkel,
 Ottan többé szóba nem állnak az észszel.
 Az a nőismerő mily igazat szóla:
 Asszony előtt férfit soha ne hozz szóba.
 Szívében a nőnek a *div* rakott fészket,
 Férfiemiítésnél kísértésre ébred.³¹⁾
 Öt szolgálóleány végze tisztet nála.
 Mind az öte hű volt, kegyében is álla.
 Cselédihez ekkor ily szavakat ejte:
 „Halljátok, mi eddig szívembe volt rejtve.
 Egytől egyig nekem meghitteim vagytok,
 Cselédeim ámbár, nekem vigaszt adtok.
 Titkomat mind ötnék föltárom tinéktek,
 Arra kérlek csupán, jól megőriztétek.
 Szerelmem úgy gerjed, mint ha tenger csapkod,
 S lázas szenvedélylyel egekig ver habot.
Zál-nak szerelmére gerjedt szívem lángja,
 Lelkem álomképben szüntelen őt látja.

Szerelmével telve szívem, eszem, lelkem,
 Álomban és ébren szemem előtt lebben.
 Tiveletek együtt gyógyírt kell most lennem,
 Megmenteni büntől beteg szívem, lelkem.
 Titkomat másnak nem, csak tinektek mondtam,
 Mert szerettek engem, s hívek vagytok hozzám.⁴

A leány cselédi elámultak rajta,
 Hogy királyok sarja esett ilyen bajba.
 Feleletadásra helyükről felállván,
 Mérgesen ugráltak, mint a gonosz *Ármány*.³²⁾
 „Világ urnőinek ékes koronája,
 A legnagyobb urnak legbüszkébb leánya.
Hindosztántól Csinig dicséreted zendül,
 Ragyogsz, mint a gyűrű a háremben belül.
 Lengébb ciprust kertben nem lehetne lenni,
 Te fényedhez képest fiastyúké³³⁾ semmi.
 Arcképedet küldték *Kánudsba*³⁴⁾ és *Májba*,³⁵⁾
 Arcképedet birja Napnyugatnak³⁶⁾ sáhja.
 Nincs hát szemeidben pirító szemérmed?
 Királyi atyádat semmibe se vészed?
 Akit kebeléről eltaszított atyja,
 Szenvedélyed azt most keblére fogadja,³⁷⁾
 Kit a hegyek között nagyra nevelt madár,
 És a világ előtt bélyeget hordva jár.³⁸⁾
 Soha eddig anya nem szült öreg embert,
 Méltatlanabb gyermek anyától még nem lett.
 Kinek pézsma haja s kláris ajka vagyon,
 Öregért lángoljon, csodálatos nagyon!
 Szerellemmel imád egész világ téged,
 Képcsarnokok falán található képed.
 Oly szép a te hajad, termeted és orcád,
 Férjedül a nap is leszállhatna hozzád.⁴
Rudábe szív lángja felcsapott e szókra,
 Mint mikor a tüzet dühös szélvész hordja.
 Felindult haraggal a lányokra rival,
 Lángoló arcával, szeme villámival.

Felforrott a harag és dühösség benne,
 Sötét szempilláit mély redőkbe szedte,
 Haragos szavakkal hozzájok így szóla:
 „Nem hajtok én, lányok, kötekedő szóra;
 Ha csillagba volna szerelmes a lelkem,
 Ki tudna a holddal kárpótolni engem?
 Számba se vesz rózsát, aki szeret porba,
 Bár a rózsza pornál bedvesebb százszorta.
 Kinek testi baját enyhíti az ecet,
 Gyógyításul annak édes méz nem tetszhet.
 Nem kell nekem császár, sem sinai *fagfur*,³⁹⁾
 Sem koronahordó persiai nagyur.
 Számomra *Szúm* fia, *Zál* egyedül termett,
 Meghódíta engem hős, daliás termet.
 Nevezzék bár őtet ifjunak vagy aggnak,
 Nekem üdvöt csak ő, és nem mások adnak.
 Kivüle más senki nincs szivembe zárva,
 Ő foglal el csupán, nem gondolok másra.
 Őt választá szivem, nem láttam bár soha,
 Amit róla hallék, lett szerelmem oka.⁴⁰⁾
 Szerelmessé engem nem haj és arc tettek.
 Elragadták lelkem nemes, vitéz tettek.“
 Beavatván őket szivének titkába,
 Amidőn elmondá bús szivét mi bántja,
 Így szólottak hozzá: „Cselédeid volnánk,
 De szeretünk szívből s te titkot bízol ránk.
 Te tudod legjobban, mit parancsolsz nekünk,
 Parancsodtól csupán üdvöst remélhetünk.“
 „Lenge, karsu ciprus!“ egyik hozzá így szólt,
 „Vigyázz, nehogy más is megtudja e titkot.
 Bár lehetne mint mi, százezer ily hived,
 S minden földi elme szolgálhatna téged.
 Ha e célra bűbájt⁴¹⁾ kell tanulni nekünk,
 Kuruzslással, csellel szemeket igéznünk:
 Boszorkányok leszünk, madár-szárnyon szállunk,
 Orvosságért rohan zerge-röptű lábunk,

S leljük bár a sáhot a fényes hold mellett,
 Zsámolyodnál, meglásd, foglal ő majd helyet.“
 Rubin-mosoly lebbent *Rudábé*-nak ajkán,
 Ráborult a lányra, s így beszéle aztán:
 „Ha te ezt a tervet végrehajtod nekem,
 Számodra majd akkor dús gyümölcsfa terem,
 Minden reggel újra rubinnal lesz rakva,
 Gyümölcsét csak okos, hű barátom kapja.“

3. Rudábe cselédei Zál kikémlésére mennek.

Felkeltek a lányok s azonnal menének,
 Gyógyírt keríteni szenvedő szegénynek.
 Hímes selyem ruhát szép-magukra vettek,
 Illatos rózsákat hajuk közé tettek.
 Mind az öte elment a folyó partjára,
 Melyet lepett tavasz színe, illatárja.
 Az év első hava, *Fercedin*⁴²⁾ volt épen,
Zál sátora állt a folyó közelében.
 A lányok a folyó túlpartjára tértek,
 S maguk közt a hősről sok szépet meséltek.
 Folyónak a partján rózsát szedtek maguk,
 S rózsaliget módján ragyogott az arcuk.
 Sok helyet bejártak, rózsáikat tépve,
 A sok rózsa alig fért már a köténybe.
 Sátrából a *desztán* figyelmes lett rájok,
 Megkérdezte nyomban, kik a rózsás lányok?
 Megszólal egy harcos, elmondá a hősnek,
 Hogy a lányok *Mihráb* kastélyából jönnek.
 Cselédek ők, kiket rózsaligetébe
 Rózsát szedni küldé *Kábulisztán* szépe.
 Felsőhajt az ifjú, e beszédet hallván,
 Szerelmétől arca majd piros, majd halvány.
 Szolgájával együtt elindula aztán,
 Folyó partján járt-kelt világgyőző *desztán*.

A lányokat látva *Zál* jární túl ottan,
 Szolgájának íjját felajzotta nyomban.
 Gyalogszerrel volt csak, vadász-ember módon,
 A túlparton feltűnt egy fekete sólyom.
 Piros arcu szolga íjját nyújtja készen,
 Átvevé az ifjú, nyugtatá balkézen.
 Zajos riasztásra vízből madár rebben,
 Kilőtte rá nyílat az ifjú hős sebtén.
 A madár kört írva le a földre szédül,
 A víz nádas partja piros lett a vértül.
 Szólott cselédjéhez: „Menj a túlsó szélre,
 Hozd el azt a szárnyast, mely ott fekszik vérbe.“
 Át is kelt a sajkán nagy hirtelenséggel,
 S maga-tartva, büszkén a lányokhoz mén el.
 Szólt az egyik leány a holdarcu széphez,
 A nagyhirű hősről egyet és mást kérdez:
 „Ki ott az az arszlán, elefánt-szép testtel? ⁴³⁾
 Melyik ország sáhja, hovávaló ember?
 Aki oly ügyesen lődözi a nyílat,
 Olyannal az ellen, bizony, meg nem víhat.
 Nem láttam én soha szebb lovagot ennél,
 Nincs olyan, ki vele nyíllövésben felér.“
 Ajkát harapdálva a deli legényke,
 Sáhja érdekében eképen beszéle:
 „*Szám*-nak fia *Zál* ő, vitéz ura Délnek, ⁴⁴⁾
 Ki a *desztán* nevet sáhoktól nyeré meg,
 Nem adott az ég se ily lovagot többet,
 Ilyen jeles, mint ő, nem taposott földet.“
 A cseléd-lány ajkát hamis mosoly lepte,
 S így szólt az ifjuhoz: „Ilyet ne fecsegy te!
 Ragyogó szép hold ⁴⁵⁾ van *Mihráb* háremében,
 Magasabb mint sáhod, egész fejjel épen.
 Termetére ciprus, elefántcsont feste,
 Feje pézsmás hajból koronával fedve.
 Két nárcisz-szem villog szemöldök éjjelébül,
 Orra ezüst nádként metszve szép gyöngédül.

Szája piciny, mint szív, mit bú szorít szűkre,
 Békótvérő bilincs fodros haja fürte.
 Igéző két szemét kéjvágy villogtatja,
 Tulipánt az arca, pézsma-illat haja.
 Szive lehellete ajkain át lebben,
 A kerek nagy földön nem ragyog hold szebben.
Kábul vidékéről ballagtunk el ide,
 A *zábuli* sáhnak jöttünk eleibe,
 Hogy úrnőknek ajkát, melynek piros színe,
Szám fia ajkával hozzuk kívánt frigyre.
 Egymáshoz ők méltók, örömünk vón benne,
 Ha *Zál* és *Rudábe* egy kebellé lenne.“
 A lányoktól ezt a kedvező hirt hallván,
 E beszédre rubin pir futott el arcán;
 A szépareu lányhoz szólt illetéknépen:
 „Ragyogó nap holddal összeillik épen.
 Ha a végzet két lényt egygyé akar tenni,
 Mindkettőnek szívét szerelemre kelti.
 Ha szakítást akar, nem várva beszédet,
 Párat a párjától elszakít a végzet.
 Frigyet kötöz titkon, szétszakítja nyiltan,
 Ez is, az is régen szokásiban így van.
 Aki arra vágyik, hogy hű legyen párja,
 Kényelemben tartsa, háremébe zárja.
 Ki leányát óvja, hogy ne legyen roszszá;
 Ne hagyjon eljutni piritó szót hozzá.
 Szólt a kakas-sólyom társához, mely üle
 Tojásin szárnyával költésre készülve:
 „Ha e tojásból te jércét költesz nekem,
 Elveszed jövőben kicsinyektől kedvem.“
 Lányoktól a fiu mosolygva megjőve,
Számnak nemes fia ezt kérdezé tőle:
 „Mit mondtok neked, mért e mosoly nálad?
 Mért mutatod fogad, vonogatod szádat?“
 Az ifjú a hősnék elmondá mit hallott,
 Kít a kedves beszéd nagy öröme hangolt.

Azután így szólt a holdarcu kegyeltnek,
 „Menj legottan vissza, a lányokat leld meg.
 Mondd, a rózsakertből ne menjenek még el,
 Mehetnek majd később, rózsán kívül pénzzel.
 Vissza föl a várba sietniök nem kell,
 Mehetnek, ha küldöm, titkos üzenettel.
 Drága kincset, ékszert cselédjével hozat,
 Mind az ötnek ruhát, diszést és sokat.
 Meghagyta, hogy mindezt vigye oda nekik,
 Részét abból titkon kapja ki mindegyik.“
 A holdarcu lányok szép ötéhez mén el,
 Szép szavakkal nyelvén, rakva kincscsel, pénzzel.
 Lányoknak az ékszert, a sok kincset, ruhát
 Világ hőse *Zúlzer* nevében adá át.
 Egyik cseléd-lány a holdarcuhoz így szólt:
 „Kettőnk hallatára közöld velem titkod,
 Másképen a titok nem őrizhető meg,
 Három közt nincs titok, négy ember már tömeg.
 Tiszta-lelkű okos, ha *Zúl*-nak van titka,
 Hős uradnak mondd meg, egyedül rám bizza.“
 Maguk közt a lányok így szólottak: „Ime,
 Hálónkba jó szépen az oroszlán híme.
Rudábé-nak s *Zúl*-nak kívánsága most már
 Beteljesül végre s reánk boldog sors vár.“
 A fekete-szemű kincstárnok megtére,
 A sáh udvarában *desztur*⁴⁶⁾ tisztet végze.
 Az igéző szépről amit mondtak neki,
 Azt titkon a hősnek mind elismételi.
 A rózsás kertbe most maga ellátogat,
 S fölkeresi ott a kábuli lányokat.
Rudábé cselédi *Zúl* ügyét megértve,
 Hogy szerelmi lángtól nincs nyugalma, éje:
 A *tarázi* lányok, *periarcu* szépek,
 Eljöttek és rája égi áldást kértek.
 Lányoktól a *desztan* igaz választ kére:
 A karcu ciprusnak milyen teste, képe?

Milyen arca, szava, milyen szive, lelke,
 Jó-magának vajjon méltó társat lelne?
 „Mondjátok el nekem úgy a valót, mint van,
 Ne álúton csalfán, beszéljeteK nyiltan.
 Ha igazat szóltok arról, amit kérdek,
 Igazmondás bérét bőven ontom néktek;
 De ha gonosz szátok tán hazudni merne,
 Dühös elefánttal tiportatlak szerte.“
 Az öt lánynak arca hol piros, hol zöld lett,
 Lábánál a hősnek csokolák a földet.
 Közülök az egyik, mely kisebb volt évre,
 Szives vala *Zál*-hoz s beszédhez is érte,
 Szólt: „A kerek földön, ha van anyaszülött,
 Ki világot látott híres nagyok között,
 Termetre és arcra *Zál*-lal ő nem ér fel,
 Nem szive és lelke, szava s elméjével.
 De vitéz hős lovag, ha van mégis egy tán,
 Termetes oroszlán, ki melléd áll méltán:
 Az csak a széparcu *Rudábe* lehetne,
 Ki mint ezüst ciprus oly karesu termetre.
 Tetőtől a talpig jázmin ő és rózsa,
 Mintha ciprus-lombra *Zohejli* ⁴⁷⁾ fényt szórna.
 Bortól cseppen, hinnéd, piros arcát látva,
 Sötét fürteire azt mondanád: ámbra.
 Szép fejének ezüst kupjáról lefüggnek
 Rózsapiros arcra leskelődő fürtek.
 Fürtös feje pézsma s ámbrával van festve,
 Rubin s drága kővel áttörve a teste.
 Sötét pézsma fürti sora olyan sűrű,
 Azt mondanád róla: gyűrű hátán gyűrű.
Siná-ban ⁴⁸⁾ sem találasz olyan bálványt mint e'
 Fiastyúk s a hold is őt imádják szinte.“
 A lányokhoz fordul a hős és megszólal,
 Szól hozzájuk nyájas enyelgő szép szókkal:
 „Hol lelek most gyógyírt, tanácsokat kérem,
 Hogy juthatok hozzá, mely útra kell térnem?

Tele van a szivem az ő szerelmével,
 Az ő arcát látni hogyan érhetném el?⁴
 Szólt az egyik cseléd: „Ha engeded, urunk,
 A ciprus-termetű kastélyába futunk,
 S a nagy *pehlerán*-nak keresünk mi utat,
 Melyen ő a fényes holdarcuhoz juthat.
 Furfangot, cselt szövünk, mit csak lehet tennünk,
 De irántad azért nincs ravaszság bennünk.
 Hálódba kerítjük göndör pézsma fürtit,
 S *Szám* fiának ajka csók árjában fürdik.
 Hálóval kezekben járj alá fel ottan,
 Magas várlak előtt, fényes csarnokokban.
 Dobb a hálót⁴⁹) bátran fel a bástyafokra,
 Hős oroszlán, örvendj, bárányod lesz fogva.
 Amig aztán tetszik, élvezettel nézzed,
 Meglesz a mit mondánk, nagy öröm lesz részed.“

4. A cselédek visszamennek Rudábéhoz.

Elmentek a lányok, *Zál* is haza tére,
 Hosszú volt az éje, kinyult majd egy évre.
 Megjöttek a szépek a vár kapujához,
 Mindenik kezében két szép rózsafát hoz.
 Meglátván a kapus, zsörtölődni kezdte,
 Mogorva volt szive, haragos a nyelve.
 „Mért maradtok kívül ilyen késő estve?
 Csodálom, mert eddig egyitök se tette.“
 Habozva, pirulva feleltek a lányok,
 A vén kapus előtt szívszorulva álltak.
 „A mai nap szintén, mint a többi, olyan,
 Gonosz *div*⁵⁰) nem kísért rózsalugasokban.
 A szép tavasz minket a ligetbe hívott,
 Szedtünk piros rózsát, illatos jácintot.“
 A vén kapus szóla: „A mai nap dolgát
 Ne vegyék oly módon, amint eddig szokták,

Amikor *Zál* lovag *Kábul*-ban még nem járt,
Sátrak s katonákkal nem fedte a határt.

Kábul dicső ura ki-kijár a várból,
Nem látjátok menni hajnal hasadáskor?

Zál sátrába megyen, egész napon jó-megy,
Őszinte és igaz barátja a hősnek.

Ha rózsával kézben megtalálna, tudom,
Földig sujtna rögtön, helyben ott, az úton.“

A *tarízi* lányok a csarnokba léptek,
Leültek s így szóltak a holdarcu szépnek:

„Oly ragyogó napot nem láttunk mi soha,
Rózsapiros arca, tiszta fejér haja.“

Rudábé-nak lángolt szerelemtől szive,
Hogy meglátja arcát remélte és hitte.

Az öt lány az ékszert, kincseket kirakta,
Vallatta *Rudábe* apróra és nagyra.

Szive ügyét *Zál*-lal hogyan végezek el,
Mi jobb, látni őt, vagy betelni nevével?“

Mihelyest a *perik* illő helyet láttak,
Siettek felelni a holdarcu lánynak:

„*Zál* a kerek világ egyetlen vitéze,
Nincsen párja illem s méltóságra nézve.

Ciprussal a versenyt termete kiállja,
Méltóságra, bájra királyok királya.

Illatos és szines, mint fatörzs megterme,
Derekában karsu, széles, erős melle.

Gyönyörű két szeme két narciszként ragyog,
Kláriskok az ajki, pirosak az arcok.

Keze, karja szép, mint hímoszslán lába,
Móbed-lelkű⁶¹) okos, sáhi méltósága.

Őszbe borult fejér haja minden szála,
E hibája van csak, de szép az is nála.

E *pehleván* arca és a fürtök rajta
Piros rózsza ezüst gyűrűkbe foglalva.

Azt mondanád, tudom, így kell lenni ennek,
Lángjaid különben tán nem növekednek.

Szembe lehet veled, azt ígértük neki,
 Mikor elment, szíve reménnyel volt teli.
 Találj ki most módot, fogadni vendéged,
 Mi hirt vigyünk, mondjad, szót fogadunk néked.“

Szólts viszont *Rudábe* ciprus-termetükhöz :

„Szavatok most egész más véleményt tükröz.

Az a *Zál*, kit egykor madár-neveltjének

Őszbe borult aggnak gúnynyal nevezétek,

Annak most az arca *ergeráni* rózsa,

Szép természetű hősről szól nyelvetek róla.

Engemet előtte leirtatok szépen,

Kedvezőn szólattok jutalom fejében.“

Ily szavakat ejte s mosoly lepte ajkát,

Lángban égett arca, mint a piros gránát.

Igy szólts, aztán egyet cselédei közül

Bizodalmassal uton elküldte hirnökül.

„Menj ma este hozzá, örvendetes hirrel,

Szám fiának *Zál*-nak üzenetem vidd el:

„Ohajtásod meglett, légy hát tetterre készen,

Jer s legeltesd szemed a holdarcu szépen.“

Ürnőjéhez így szólts a cseléd meghittén:

„Illő fogadásra legyen rendben minden.

Megadá az isten, amit szived kére,

Adja is, hogy ennek boldog legyen vége.“

Rudábe most gyorsan rendezkedni készül,

Titkon tartva mindent övéi szemétül.

Ragyogott kastélya, mint tavaszi éden,

Nagyok képeivel⁵²⁾ diszítve volt szépen.

Sinai fény,⁵³⁾ pompa kápráztatott benne,

Arany edényeket raktak díszes rendre.

Bort, pézsmát és ámbrát vegyítettek össze,

Akhát, smaragd kövek löveltek fényt közbe.

Ergerán és nárcisz, ibolya és rózsa,

Jázmin bokor, liljom diszelegtek sorba.

Arany billikomok, türkizekkel rakva,

Rózsavíz volt töltve arany poharakba.

Ragyogott a kastély, mint a napnak fénye,
Illatának árja felcsapott az égre.

5. Zál elmegy Rudábéhoz.

A ragyogó nap már bejárta nagy útját,
Csukva van az ajtó, eltették a kulcsát.
Álnok szolgálóleány *Szám* fiához mégyen,
„Jöhetsz bátran, szóla, vár az úrnóm készen.“
Megy az ifjú gyorsan a várkastély felé,
Szívét — a mint illet — kéjlángja tüzelé.
Sötétszemü lányka ház erkélyén várta,
Hold fényében rezgett, mint a karsu nyárfa.
Midőn *Szám*-nak fiát közeledni látta,
Epedéssel nézte a szerető lányka,
Ily szavakat ejte rubinajkát nyitva:
„Isten hozott téged, hős apának ifja!
Minden jókkal áldjon, világoknak ura,
Merre jársz, az ég ott boruljon az útra.
Szolgálómra áldás, ahogy leirt téged,
Tetőtől a talpig szakasztott a képed.
Arcodtól az éj is fényes napra fordul,
Lángra gyúl a világ drága illatodtul.
Sátorodból hozzám gyalog jöttél, nemde?
Két királyi lábad nem fáradt el benne?“
Erkélyről a *desztán* e beszédet hallván,
Felnézett s elámult a lány fényes arcán.
A háztető ottan fényben úszott tőle,
Rubinpiros fénye szétáradt a földre.
Igy válaszolt neki: „Te holdarcu szépem,
Föld urától téged égi áldás érjen.
A csillagos égre hányszor néztem estve,
Hányszor sóhajtoztam, teéretted esdve,
Egek nagy urához hányszor esengettem,
Mutassa meg titkon szép arcodat nekem.

Nyájas szavaid most túlboldoggá tesznek,
 Édes hangod hallva, az üdvösség lep meg.
 Mutass hozzád utat, hogy menjek fel, innen,
 Mért légy az erkélyen, mért legyek én itt lenn?⁶
 Szólt a *periarcu* s föltekinte rája,
 Éjsötét hajfürtit feloldá a lányka.
 Fekete hajának gördületes fürte
 Feloldva leomlott s pézsmaarban fürde.
 Fürt után fürt omlott, fodros kigyó másán,
 Láncszem után láncszem gördült alá vállán.
 Magas bástya-fokról hullámokban omla
 Egész le a földig haja sötét fodra.
 Felülről megcsendült *Rudábé*-nak hangja:
 „Hős *pehleran* ifjú, ne habozzál, rajta.
 Kapaszkodjál gyorsan, nyujtsd előre tested,
 Oroszlán melleidet s kezedet rá vessed.
 Sötét hajam végét fogd kezedbe gyorsan,
 Én adom a hálót, fogd és jere nyomban.“
Zált a holdasarcu bámulatba ejtve,
 Mély sóhajjal felelt elfogódott keble.
 Pézsmás haja fürtét csókokkal tetézte,
 Arájának csókot így küld az erkélyre.
 Aztán így szólt hozzá: „Nem illenék, nem, nem,
 Ne add azt a napot, ne add, ég, megérnem,
 Amelyen én, édes, kezet terád fognék,
 Hogy beteg szivedbe lándsát verjek én még.“
 Aztán hurokvető kötelét⁵⁴) felkapja
 Feldobja és szótlán kapaszkodik rajta.
 Az erkély szögletjén fönnakad a kötél,
 S *Zál* azon a földről az erkélyre fölér.
 Mihelyest az ifjú az erkélyre ért fel,
 Jött a *periarcu* s üdvözölte hévvel.
 Kezeit a hősnek kezeibe fogva,
 Ittasult a kettő szerelem-mámorba.
 A magas bástyáról leszállottak ketten,
 Kéz nyugodt a kézben, magasztosult kedvben.

Szinaranyval írott képesarnokba mentek,
 Hol királyi fényben ragyogtak a termek.
 Díszben állott minden, édeni fény, pompa,
 Égő szövétnekkal lányok álltak sorba.
Zál amint meglátta, ámulattal nézte,
 Honnan ered arca s haja csodás fénye?
 Fülön-függő, nyaklánc, aranyos karékkal,
 Drága kövek gyöngygyel, mely édennel ér fel.
 Két ragyogó arca tulipán a réten,
 Göndör haja fürti hullámozottak szépen.
Zál maga is díszben nagy feltűnést keltett,
 Méltán foglalt helyet a holdarcu mellett.
 Kardkötőről diszes tőr függött a mellén,
 Rubin koronája ragyogott a fején.
 Gyönyörködve nézett *Rudábe* a hősré,
 Olyan mohón nézte, majd nézni se győzte:
 Szép termetét, karját, ökle buzogányát,
 Melylyel, miként selymet, zuzott össze sziklát,
 Lángoló szép arcát, mely tűzbe hoz lelket,
 Minél inkább nézte, több-több tüzet keltett.
 Nem volt vége csóknak, mámorító bornak,
 Szerelem s bor együtt édes élvbe forrtak.
 A holdarcu 'széphez szólt az ifjú mostan:
 „Ezüstkeblü ⁵⁵⁾ kincsem, pézsmahaju holdam!
 Ha *Minucsehr* ⁵⁶⁾ hallja, amit mi most teszünk,
 E dologban, tudom, nem ért egyet velünk.
Nerimáni Szám is haragra gyúl majdan,
 Rám emeli kezét, boszút állni rajtam.
 De örökké nem tart a lélek s a test sem,
 Megnyugszom, ha fel kell szemfedőmet vennem.
 Eskümet a legfőbb bíró előtt mondom,
 S ezt az örök esküt soha fel nem bontom.
 Forró imádsággal isten elé megyek,
 Mint ájtatos hívő kérek tőle kegyet,
 A föld ura s *Szám*-nak oszlassa szivébül
 Haragját és mérgét, mely ellenem készül.

A föld alkotója megadja mit kérek,
 S világ előtt nyíltan mondlak feleségnek.“
Rudábe is szóla: „Esküszöm én szintén
 A vallás és hűség istenének színén:
 Kivüled más nem lesz szívem *padisáhja*,⁵⁷⁾
 Világ alkotója legyen tanum rája:
 Világ *pehlerán*-ja *Zál* lesz párom méltán,
 Mert korona s hirnév ragyog halántékán.“
 Növekedett folyton szerelmüknek tüze,
 Szenvedélyük lángolt, józan ész t elüze.
 Míg a hajnal pirját felölté a vidék,
Zál-nak sátorából dob pergése hangzék.
 Búcsút monda *Zálzer* a széparcu holdnak,
 Búcsúölelésül egy kebellé forrtak.
 Szemeik pilláit áztaták könnyecseppek,
 Gyorsan kelő napnak szemrehányást tettek.
 „Föld ragyogó éke, adj csak még egy percet,
 Nem kellett volna még ily hamar fölkelned.“
Zál kötélén újra le a földre szálla,
 A kastélyban maradt üdve, boldogsága.

Persából fordította : DR. ERŐDI BÉLA.

JEGYZETEK.

1) *Zál és Rudábe* szerelme, a Sáhnámének e kedves idylli epizódja folytatását képezi azon részletnek, mely e folyóirat tavalyi folyamában: *Zál, Rusztem atyja* címen megjelent. *Zál* vitéz, az őszhajú ifjú, beútatza atyja hűbéres országait, s elmegy Kabulba is, hol az arab eredetű, divlelkű, istentelen *Zohák* sáh törzséből való *Mihráb* fejedelem uralkodik. *Mihráb* a persa sáhval és néppel nem levén egy valláson, pogánynak, bálványimádónak tartják őt és bizalmatlansággal, tartózkodással vannak iránta. *Mihráb* nak van egy rendkívül szép leánya, *Rudábe*, ki iránt *Zál* vitéz, aki a lány szépségét dicsőíteni hallá, szerelmre gyúlad, bár a leányt nem látta. *Mihráb* viszont magasztalólag szólva leánya előtt *Zál*-ról, a hősnek dicsőítése *Rudábe* szívében is fölébreszti a szerelmet az ifjú iránt. Mindketten epednek egymásért és találkozásra gondolnak. A lány ezt ügyesen kieszelve, találkoznak és szerelmük lángoló hévvel tör ki. Eddig terjed az epizódnak most közölt része. Folytatólag elmondja a költő, hogy *Zál*

a találkozás után egybehivatja jóspapjait, a *mobedeket*, megkérdeendő tőlük, hogy atya vajjon nem fogja-e frigyét a bálványimádó hűbéres fejedelem leányával ellenezni. A *mobedek* hosszas nógatás után azt tanácsolják neki, írjon levelet apjának, hogy beleegyezzen és a sáhnak beleegyezését is kinyerje. *Zál* megiratja a levelet, ez atyját kellemetlenül érinti, minthogy megesküdtött volt fiának, hogy semmi kérését nem fogja megtagadni, de másrészt fél, hogy ezen kéressel magára vonja a sáhnak haragját. Az apa, mielőtt a dologban valamit tenne, szintén a *mobedek*hez fordul tanácsért, és a csillagolvasókkal megjósoltatja a jövődőt. Ezek kedvezően nyilatkoznak az ügyben. Elmondják, hogy a *Zál* és *Rudábe* frigyéből egy rendkívül hatalmas hős fog származni, kinek nem volt és nem lesz e világon párja. Ez a jóslat *Russtemre* vonatkozik. *Szám* megőrül e jóslatnak s biztató választ küld fiának. *Zál* ezt az örömhirt tudatja *Rudábéval*, kinek anyja *Szindokht* is megtudja lányának gondosan rejtegetett titkát s gyöngéd szemrehányásokkal illeti miatta leányát. *Mihráb* is tudomására jut a történeteknek, s nagy haragra lobban leánya ellen, félve, hogy e miatt a sáh, aki bizonyosan ellene lesz e frigynek, bosszút fog állani Kábulon. A sáhnak is hírül esett e történet, s *mobedeitől* tanácsot kér. Ezek vonakodnak feleletet adni. Ezalatt *Zál* atya, *Szám* megérkezik a sáh udvarába, hogy fia érdekében a sáh kezét kikérje. *Minucsehr* szívesen fogadja, de mindenről engedi szólani, csak fia ügyét nincs alkalma szőnyegre hozni. Végül megparancsolja neki, hogy hadba menjen, még pedig *Mihráb* ellen, akit a földről kiirtott határozott. *Szám* enged a parancsnak és elindul *Kábul* ellen. Nagy rémület fogta el *Kábul*t és hir halatára. *Zál* maga volt legérzékenyebben érintve; apja elé lovagol s apja szemrehányó szavai által elkeserítve, előbb bosszúsan, majd kérésleg és rábeszélőleg fordul atyjához, kit egészen ellágyít és megnyer ügyének. Az apa levelet irat a sáhnak és fiával küldi el a sáhhoz. Mig *Zál* a követségben jár, rettegés lett urrá *Kábulban*, *Mihráb* szemrehányást tesz nevének, hogy miatta és leánya miatt kell majd elpusztulnia *Kábul*-nak. De *Szindokht* kincset visz *Szám*hoz és megengeszteli őt azzal. Ezalatt *Zál* is megérkezett a sáhhoz, aki kegyesen fogadja legnagyobb és legkedvesebb hadvezérének fiát; jó indulattal olvassa el a levelet és nagy tiszteletben részesíti *Zált*. Kérésre teljesítését feltételekhez köti. Talányok megfejtésével akarja próúbra tenni *Zál* értelmét és hősi tettekkel vitészségét. *Zál* mindkettőt diadalmasan állja ki; a sáh beleegyezik *Szám* és *Zál* kérésébe és örömmel indul el az ifjú hős haza felé. *Szám* fiával együtt megy az örömhírral *Kábul*-ba, hol aztán megülik *Zál* és *Rudábe* egybekelését. Ez röviden összefoglalva tartalma az egész epizódnak, melynek e mutatvány-részlet egy harmadát képezi.

2) 3) 4) 5) *Zabulisztán* főhatósága alatt állott tartományok.

6) *Mihrábról* fennebb az 1) jegyzet alatt volt szó.

7) A mágusok tűzimádó papok, csillagjósok és törvénytudó férfiak voltak.

8) A *mobedek* bölcs öregek, táltosok voltak, kik jövődéllel foglalkoztak.

9) *Zohák* arab eredetű király volt, aki 1000 évig uralkodott Irán trónján. Borzalom és rémület terjedt el az ő uralma alatt a nap országában. Erőszak, erkölctelenség, igazságtalanság, a jók üldözése kapnak lábra. Mig végre

Feridun megszabadítja a világot e gonosz szörnytől. Élve elfogja és elviszi *Demarend* tűzhányó hegyre, s ott egy irtóztató sziklaüregbe örök életre, örök gyötrelemre leláncolja. Minthogy *Zohák* a gonosz szellemmel, *Ahrimán*-nal állott szövetségben, magát is divnek, gonosz léleknek tartották, utódei azért divtermészetűeknek is mondatnak.

¹⁰⁾ *Desztán* vitéz, hős jelentéssel bír. Ez a név rövidítése a *Desztan-i-zend* névnek, melylyel *Zál* vitézt még a *Szimurg* nevű csodás madár ruházta föl, mikor visszaadta atyjának.

¹¹⁾ Azaz, a ki méltóságosabb volna magatartásában.

¹²⁾ A labdajáték nagyon szokásban volt Persiában. A labdajáték gyakran fordul elő hasonlatul a persa költőknél.

¹³⁾ A platán igen gyakori kép a sugár deli termet jelölésére.

¹⁴⁾ A szép arcot legmagasabb fokban a paradicsomhoz, édenhez szokták hasonlítani a keleti költők.

¹⁵⁾ Szintén igen gyakran előforduló és találó hasonlat.

¹⁶⁾ A keleti költők a szemöldnek ivét nagyon gyakran hasonlítják a nyilnak ivéhez, melynek megfeszített hurjairól a gyilkos nyilvesszőhöz hasonlóan szoktak a gyilkoló tekintetek szétlőveleni. A *tarázi* nyilat gyakran használja Firduzsi hasonlatul, minthogy ezen nyilak ívei feszültek legmerészebben, legkecsesebben. *Taráz* város, Turkesztánban, lakóinak szépségéről s kitűnő nyilairól volt híres.

¹⁷⁾ *Zál* szerelemre lángol *Rudábe* iránt csupán szépsége hallatára, bár nem látta képét. Ugyanigy járt *Rudábe* is. Hasonló eset nagyon gyakori a keleti költőknél. Így gyúlnak egymás iránt szerelemre *Leila* és *Medsnun*, így a fülemile és a rózsza.

¹⁸⁾ *Pehlerán* hős, vitéz.

¹⁹⁾ A királyi hatalom jelvényei közé tartozott nemcsak a trón, korona, hanem a pecsétgyűrű is.

²⁰⁾ *Mihrás* és népe, amint már az ¹⁾ jegyzet alatt láttuk, bálványimádónak tartatott a tűzimádó persák által.

²¹⁾ Divimádó, a gonosz lélek, *Ahrimán* (Ármány) imádója.

²²⁾ Itt is az az elméledő kitérés, reflexio fordul elő, mint a Sáhname számtalan helyén, midőn a költő a helyzetet alkalmasnak tartja arra, hogy azon elméledjék.

²³⁾ Kedvelt kép a keleti költőknél gyöngyökhöz hasonlítani a fehér fogakat, melyek beszéd vagy mosolygás közben mintegy fényt lövelnek vagy gyöngyökként szóródnak.

²⁴⁾ ²⁵⁾ *Ezüst-keblü* és *rózsza-arcu* a legkedveltebb hasonlatok közül valók.

²⁶⁾ Itt különösen a sinai képcsarnokokra gondol a költő, melyekben a legszebb festmények voltak abban a korban. A keleti költők gyakran említik a sinai festményeket.

²⁷⁾ Az elefántot rendszeren a béke jelzéseül ellentétbe helyezik az oroszlánal, mely a harcnak jelképeül szolgál.

²⁸⁾ Szintén gyakori kép.

- ²⁰⁾ *Ergeván*, *Syringa persica*, orgona, biborpiros virággal.
- ³⁰⁾ Gránátvirág, gránátalma sűrűn használt hasonlatok.
- ³¹⁾ Ugyanolyan reflexio, minővel már előbb találkoztunk s másutt is gyakran található a Sáhnámében.
- ³²⁾ Ármány, *Ahrimán*, a gonosz szellem, a sötétség fejedelme, ellenlábasa *Ahuramazdát*-nak, (Ormuzdnak), a jó istennek, a világoosság urának.
- ³³⁾ Itt *Firduszi* a persa *pervin* szót használja a plejádok megnevezésére, másutt az arab *szurejja* szót.
- ³⁴⁾ ³⁵⁾ Lásd a 2) ³⁾ és 4) számú jegyzeteket.
- ³⁶⁾ *Khaver* Napryugat alatt itt Persiát érti, mely Kabultól nyugatra fekszik.
- ³⁷⁾ *Zált* gyermekkorában atya kitétette a sziklákra; mert a fiú ősz hajjal született, amit atya gonosz jelnek tartott.
- ³⁸⁾ Azaz ifjú léteére ősz hajjal van megbélyegezve a természet által.
- ³⁹⁾ *Engfur* címet visel a sinai császár.
- ⁴⁰⁾ Tehát csak hallomás volt oka szerelmének, *Rudábe* még nem látta *Zált*, csak hiréből hallott szép tulajdonai gyujtották lánggra szerelmét.
- ⁴¹⁾ *Dsadui*, bűvészet, varázslat, boszorkányság, a keleten nagyon használt bűvészkedés.
- ⁴²⁾ *Ferverdín* volt a persa napévnék első hónapja.
- ⁴³⁾ *Piltén* elefánt-test gyakori hasonlat a szép, erős termet jelölésére.
- ⁴⁴⁾ *Zábul*, *Számnak* országa *Kábultól* délre esett.
- ⁴⁵⁾ Hold szót gyakran használják szép leány helyett.
- ⁴⁶⁾ *Desztur*, miniszter, vagy ügyvivő jelentéssel bir.
- ⁴⁷⁾ *Zohejli* Canopus csillag.
- ⁴⁸⁾ Sinában voltak akkor a legszebb festmények és faragott képek.
- ⁴⁹⁾ ³⁴⁾ *Kemend* háló, hurokvető pánya. A persa hősöknek igen használt hadi eszköze. Ezt már jó messziről dobták az ellenségre, vagy vadállatokra, hogy azzal megfogják vagy közelebb huzzák magukhoz. A persa hősök a hurokvetésben igen ügyesek voltak.
- ⁵⁰⁾ *Div* gonosz szellem, sátán.
- ⁵¹⁾ *Mobed*-lelkü = bölcs.
- ⁵²⁾ Az ó-korban Persiában a festészet és szobrászat nagyon fejlett állapotban volt; csak az iszlám vetett véget keleten a képző-művészeteknek.
- ⁵³⁾ Sinai fény a képekre és szobrokra vonatkozik.
- ⁵⁴⁾ L. ²⁴⁾ számú jegyzetet.
- ⁵⁶⁾ *Minucehr* (a mennyei arcú) volt akkor Persiának sáhja.
- ⁵⁷⁾ Királya.

CSÓR TAMÁS,

KIRÁLYI FŐAJTÓNÁLLÓ, LIPTÓI ÉS KORÖSI FŐISPÁN, CSÓKAKŐI,
GESZTESI ÉS Ó-BUDAI VÁRNAGY.

(1330—1360.)

Esztergam ¹⁾ szabad királyi város az Árpád-házi királyok alatt s az Anjoukor elején is még Magyarország első, leggazdagabb és legpompásabb városa volt.

Történetén kívül ²⁾ tanuskodik erről öttornyos cimere, a legdíszesebb az ország városainak cimerei közt. Birája és esküttjeinek néha napján nagyobb fele grófi címet viselő férfiak valának. Templomai, intézetei, királyi, érseki palotái s egyéb épületei emléke is letűnt nagyságáról tesz bizonyosságot.

Legszebb magánépülete a Zenia palotája volt. E palota építője, vagy csak egykori tulajdonosa volt-e Zenia (Xenia) asszony? Vajh ki ő és hol vagyon hazája? Megoldatlan kérdések. Ellenben csaknem bizonyos, hogy már a tatárjárás előtt főállott, s oly jól megvala építve e palota, hogy a tatárok se bírták hamarosan lerombolni, mert elvonulásuk után, már 1243-ban van róla emlékezés. ³⁾ Volt osz-

¹⁾ És nem Esztergom. Eltekintve attól, hogy e város nevének végső szóttagját a Garam szónak összevonásából származtatják némelyek, a legrégebb időktől, a Margit legendától fogva Pázmány Péteren át leggondosabb íróink mindig Esztergamot irtak, mint ezt a történelmi szótár, remélhető, meg fogja mutatni. Csak, mióta a török idők után Esztergam német és tót ajku lakosokkal gyarapodott, kezdték sűrűbben Esztergomnak is írni.

²⁾ L. Arnoldus, Chronicon Slaur. I. 2. IV. 8.

³⁾ Knauz, Monum. I. 354. de dato 1243. aug. 20. említettik a Zenia palotáját, mint amely közel állott az esztergami káptalan azon kőházához és kúriájához, mely az esztergami vásártér szomszédságában, a sz. Lőrinc templom felé fekszik, s ettől csak egy köz által van elválasztva.

lopos loggiája (deambulatorium¹⁾), több melléképülete és udvara feküdt pedig a kis Dunā és a vásártér közt a Szent-Lőrinc-utcától, vagyis a mostani halvásártól fölfelé — a majki prémontrétiék telkeig, melynek hol voltát azonban ma már meghatározni nem tudjuk.²⁾

Egy ideig, vagyis az ezerkétszázhetvenes évekig a Zenia palotája nagy úré, híres férfiúé: a Csák nemzetségéből eredett Pós fia Ujlaki Ugrin grófé, ekkor IV. László, később Károly-Róbert király tárnokmestereé volt, kitől azonban két módon is mások kezére került. Elsőben 1273-ban a Valter grófnak, ekkor Komárom vármegye ispánjának, aztán budavári bírónak jutott birtokába azon negyven átalag bor és 20—25 márka finom ezüst árában, melyekkel Ugrin tárnokmester Valter grófnak tartozott. IV. László király ítélte oda neki e palotát, melyet Ugrintól, elkövetett hűtlensége és felségsértése miatt vett el. Valter grófot a palota birtokába az esztergami káptalan ig-tatta be. Utóbb (1279) azonban Ujlaki Csák Ugrin ugyane palotát átengedte magának az esztergami káptalannak azon kétszáz márka finom ezüst értékében, mely összeget a László bán fia, Mihály esztergami választott érsek helyett hogy megfizeti, magára vállalta.³⁾

Ebből természetesen pör támadt az esztergami káptalan és Valter gróf ivadéka közt, melyet III. Endre király úgy döntött el, hogy a palotát Valter gróf fiának ítélte oda. (1300.⁴⁾ Hanem ez ítélet sem vetett véget a pörösködésnek. Megújult az és hosszan folyt, mely idő alatt I. Károly király gondviselése alatt állott a per tárgya, ki azt elvégre bizonyos István grófnak, esztergami polgárnak adta hű szolgálatai jutalmán felül azért is, mert ez István rokonságot tartott Valterékkal, kik neki ötven márkával tartoztak. Egy évvel később (1331.

¹⁾ Árpádkori új Okm. t. X. 143.

²⁾ Legpontosabb helyrajzát adja Guareinoi Miklós, pápai közjegyző. 1279-ben: „Palacium . . . in ciuitate Strigoniensi super locum fori, cum omnibus domibus, curiis cosamentis, fundis ac areis, cui a parte septemtrionali quidam strictus vicus coheret, per quem descenditur usque ad flumen parvi Danubii, et postmodum iuxta eundem Danubium paruum protenduntur termini usque ad domum Laurencii sutoris sitam in area monasterii de Moyk, premonstratensis ordinis (másutt: usque ad domum Petri, dicti Calui, albergatoris = vendéglős), et sic reuertuntur termini et limitaciones usque ad magnam plateam fori, et sic reuertuntur iterum ad strictum vicum, de quo superius.“ (K n a u z, Monum. II. 93. 96.)

³⁾ K n a u z, II, 25. 93.

⁴⁾ U. o. II. 478.

julius 13.) e jogos és tényleges birtokos, tudniillik István gróf, minden atyjafia megegyeztével s az esztergami káptalan ellenmondása nélkül eladta a palotát Csór Péter fiának, Tamás mesternek száz márká részben cseh garasért, részben bécsi denárért.¹⁾

Igy jutott a Zenia asszony palotája, rövid időn bérház, hősünkre, ki ez esztergami új birtokát újabb vásárlásokkal bővítette ki. Megvette, ugyanis, Kurta Kapó Andrásnak, nemkülönbén bizonyos Erzsébet nevű asszonynak házaikat, melyek kuriája a Zenia-palota szomszédságában feküdtek. Nem épen nagy fekvőségek valának ezek: az egyik háznak hossza tizenhét, a másiké harminc rőf volt, mert Esztergamban akkor a házakat, csak úgy mint a posztót, rőffel mérték.²⁾ Nem is nagy áron vette meg azokat, az egyikért is, a másikért is tiz-tiz kereskedelmi márkánál többet nem adván.

Mind e házait aztán bérbe adta Tamás úr Hanusz nevű tekintélyes esztergami polgárnak, a városi tanács eskütt tagjának, ki huszonhárom átalag borért ötven márkával, kész pénzben tiz márkával, házbér fejében ugyanannyival, összesen tehát hetven (helyesebben: csak hatvanhét) márkával tartozott neki, midőn meghalt, fiai pedig hamarosan megosztóznak a hagyatékon, miközben Tamás úr a király szolgálatában Liptóban tartózkodék. A király tehát kiküldé Bálintot, esztergami esküdt polgárt biztosaként, hogy a pénzt behajtsa. Az örökösök nem tagadták el Hanusz tartozását; de kész pénzök nem lévén, átadták Tamásnak az elhunyt két szöllejét, melyek egyike Úrkútja mellett az esztergami határban, másika a bel-bajomi határban feküdt. A beigtatásnak ellenmondott ugyan Lázár nevű esztergami zsidó, de utóbb ez is kijelentette a káptalan előtt, hogy eláll tiltakozásától. Végre mindazonáltal a városi tanács vette kezébe az ügyet, s úgy igazította azt el, hogy Tamás úrnak néhai Hanusz azon szöllejét engedte át, mely az esztergami Percesen nevű dűlőben (territorium) feküdt, s igaz beclés szerint megérte a fönt kitett összeget. E szőlő határának leírásából értesülünk, hogy a nyitrai püspöknek, nemkülönbén a trencsényi várnagynak szintén voltak szölleik a jó bortermő esztergami határban.³⁾

¹⁾ Anjouk. Okmt. II. 476. 541.

²⁾ Ugyanott II, 569. III. 177: „ulna seu mensura pannorum, que et vulgari Reyf dicitur.“

³⁾ Anjouk. Okmt. IV. 118. 123.

Volt Tamás úrnak ugyanott más szőlleje is, melyet a király orvosától, Perettold (Bertold) mestertől vett, ki azt részben a királytól kapta ajándékol, részben maga is pénzen vette. Ezen Bork út nevű szőlőt, melyet Domokos-rendiek temploma mögött, a káptalan területén feküdt, Tamás úr száz márka széles dénárért szerezte meg, mihez királyi megerősítés is járult.¹⁾

Esztergam közelében szintén birt Tamás úr. Süttő²⁾ a Duna mentén ugyancsak az övé volt. E birtoka érdekes pörbe keverte, mely Nagy-Martoni Pál országbíró előtt folyt. A pör tárgyát Tamás úr következőleg adta elő: Van neki — úgymond — a Duna mellékén birtoka, melyet Süttőnek hínak; a Duna túlsó partján, Süttő átellenében, Mocs helység fekszik, melyet Apród István fia, András bir, a Dunán pedig sziget s ezen halásztanya van. Ő is szeretne halászni, de András úr nem engedi meg neki, hogy halászszon. Minthogy pedig ő, a fölperes, abban a nézetben van: valahol folyóvíz választ el két birtokot egymástól, a folyó közepén van a határ, tudni szeretné, mily címen tilalmazza őt Mocs birtokosa a halászáttól a Duna süttöi felében, mely nem az övé? E kérdésre válaszolandó felállott Tarjáni Deák Pál, mint Apród András ügyvédje, s előmutatott néhai Erzsébet királynétól valamelyes levelet — nyilván szerencsétlenségére. Mert először, e levél a mocsai határra nézve nem tartalmazott semmit is, másrészt annyi vakarás volt a levélen, hogy András urat, mint oklevélhamisítót fej- és jószágvesztésre kellett elítélni. Fejét talán megtartotta, de józága ráment, mely kétharmadában az országbíró, egyharmadában a felperest illette, ha azt a rokonok, vagy szomszédok — mire joguk volt — ki nem váltanák. Nem váltották ki; hanem a kiváltást csakis Tamás úrnak engedték meg, mi nyilván népszerűsége mellett szól.³⁾

E rövid, habár kissé helyi érdekű bevezetés után, melyet az olvasó az esztergami szerzőnek megbocsájtani méltóztassék, lássuk

¹⁾ Ugyanott, II. 581. III. 174.

²⁾ A Duna mentén, Esztergam fölött fekvő, vörös márványáról híres Süttő XIV. század okleveleiben Sidteu, Sitteu, Schetteu alakban (Anjouk. Okmt. IV. 10. — Fejér CD. X/I. 457.) fordul elő, a mi annyi, mint Séd tő. Séd pedig hegyi kis patakot jelent, különösen olyat, melynek csak hegyi záporosók után van vize. (Magy. Nyelv. Szótára, V. 754.)

³⁾ Anjouk. Okmt. IV. 10.

immár közelebről az országos nevü férfiút, kinek nevét tanulmányunk homlokára irtuk.

*

Tamásunk atyja a Csór nemzetségből származott Péter volt, kit később, miután hasonnevű fia, Pető, Tamásunk öcscse, mint csőregi várnagy szintén feltűnt, Nagy vagy Öreg (Magnus) Péternek neveztek,¹⁾ Lakott pedig idős Csór Péter 1313 körül Gedén, Nógrád vármegyében,²⁾ és ellentétben sok más nógrádi birtokossal, nevezetesen pedig szomszédjaival, az Albős fia Miklós leányági unokáival, a gedei, ábel-földi és becselföldi birtokosokkal, kik nagyobbadán az ellenzék pártján küzdöttek, — Károly-Róbert királyhoz szegődött.

Fiai már ifju korukban³⁾ szolgálták a királyt, és (nincs kétség benne) részt vettek a hadjáratban, mely az Aba Amadéfiak és a velök szövetekezett Csák Máté ellen a rozgonyi csatában (1312. június 15.) a királyiak előnyére dőlt el. Az e fölötti bosszúnak tudandó be, hogy az Albősfia leányági unokái 1313. évi februárius hava 6-án a Csórok birtokára törtek, idős Pétert, az atyát kegyetlenül eltagolták, vérben, fagyban hagyták, és ezer márkányi kárt okoztak.

Ez indította később, 1326 elején, miután hatalma megízmosula, és Csór Péter fiai „sokszor és sokféleképen“ kimutatak vitézi, hűséges szolgálataikat, Károly királyt arra, hogy Albősfia Miklós leányági unokáinak birtokát Gedét, másként: Kerek-Gedét, megjárattván, azt a váci káptalan bizonyossága mellett, Csór Tamásnak és Petőnek, kik ekkor méltóságot vagy hivatalt még nem viseltek, tehát csak egyszerű vitézek valának, adományozta, s őket abba beigtatta.

Jóllehet a beigtatáskor senki ellent nem mondott, hosszú pör lett annak mégis a vége, melynek ha lefolyását röviden előadjuk, ezt

¹⁾ A sági konvent előtt 1339-ben egyezés jött létre Panit fia Péter és Nagy Péter közt, mely alkalommal ez utóbbi Tészéri Gergely fia Nagy Péternek neveztetik (Fejér, CD. VIII/IV. 407). Tamásnak atyja volt-e ezen Nagy Péter? meg nem határozhatjuk. Azonképen az Anjoukori Okmánytár IV. kötetében foglalt 116. számú oklevélnek rubrumát, mely Tamásunk nagyatyjául Konchát, következőleg nagybátyjainul Kozmát és Boksát jelöli meg, nem találom indokolva.

²⁾ Nógrád vármegyében akkor, ma Gömörmegyében fekszik Vár-Gede és Kerék-Gede.

³⁾ „Tempore puericie“ Fejér, CD. IX/II. 302.

azért tesszük, hogy ősünk — szoros jogérzete mellett — böles mérsékletét feltüntessük.

Albősfia Miklósnak, Gede s a hozzá tartozó részek urának csak három leánya, fia nem volt. E miatt a nevezett birtok, mint maradék nélkül elhalt ember jószágga, a királyra fogott volna szállani. Albősfia Miklós azonban esedezett a királynak: engedje meg, hogy birtokait vejeire: Itemérfia Erdőre, Vagoch Jánosra és Lőkefia Péterre, kiket fiaul fogadott, szállíthassa. IV. László király engedett e kérésnek.¹⁾ Birhatták volna immár azokat új birtokosaik, valamint gyermekeik, mint anyai nagyatyjok hagyatékát békén, ha a szent korona hűségétől el nem térnek. De mert hűtlenségbe estek, nevezetesen Vagoch János fiai hűtlenségökben konokul megmaradtak, sőt azóta el is züllöttek volt, az országbíró Károly király rendelkezését, melylyel a Vagoch János fiai hűtlensége miatt a maradék nélkül elhalt Albősfia Miklósnak a koronára visszazállott birtokait Csór Péter fiainak adományozta, törvényesnek találta. Minthogy azonban — úgymond az országbíró — Albősfia Miklós másik leányának, ki Itemérfia Erdőhöz ment feleségül, szintén vannak fiai, a felperesek tudniillik, kiket a király hűtlenei közé nem számított: ezek részét a nagyatyjok örökségéből bántani nem szabad.

Ekkor azonban az 1313. évi sérelemmel állottak elő a Csór Péter fiai, állítván, hogy az atyjok ellen elkövetett kegyetlen hatalmaskodásban és kártevésben az Erdő fiainak csak olyan részők volt, mint a Vagoch János fiainak, s e cimen kárpótlást követeltek. Erdő fiai az érintett hatalmaskodásban való részvételt eleinte tagadták ugyan, de midőn az országbíró arra útasítá őket, hogy büntelenségeköt a királyi kápolna grófja előtt bebizonyítsák, s ez nekik nem sikerülhetett, a királyi udvar békeszerző főuraihoz: Henrik veszprémi püspök és kancellárhoz, Liptói Demeter tárnokmesterhez, Szécsenyi Tamás erdélyi vajdához, Dancs zólyomi főispánhoz, ezen ama korban nagyérdemű hazafiakhoz fordultak, hogy közbenjárásokkal üssék nyélbe az ő veszendő ügyöket. Az egyezés létrejött. Erdő fiai megismerték, hogy részők volt az öreg Csór Péter eltagolásában és megkárosításában, s e miatt lemondottak gedei osztályrészőkről; viszont a Csór Péter fiai is megbocsájtottak nekik a multakért és kötelezték mago-

¹⁾ Árpád k. uj. Okmt. IV. 72.

kat, hogy az Erdőfiak egyéb jószágait nem háborgatják: birják békén. Az országbiró ez egyezséget ítéleterőre emelte, Károly király pedig ez ítéletet 1333. évi május 2-án kelt jeles alakú levelével, melyben Tamás urat Csókakő és Gesztes, Pető urat Csőreg várnagyának címezi, megerősítette.¹⁾

Azonban már néhány évvel előbb bizhatta Károly király Tamásunkra Csókakő gondozását, minthogy mint csókakői várnagy már 1330. évi májusban fordul meg a székes-fehérvári káptalan előtt, hogy a király külön megbizottjaként a fehérvár-megyei Sós-kút nevű királyi birtokot Csák Györke fia Pál verebi jószágával elcserélje.²⁾

Még inkább meggyökerezett benne a király bizalma a szerencsétlen oláhországi hadjárat alkalmával, midőn Bazarat „és fiai“ cselet vetvén a királynak, hegyi szorosokban, sűrű erdőkből támadták meg seregét, s a király maga kétszer életveszélyben forgott. Tamás egy alkalommal közvetlen királyi ura mellett maradt, oldalától el nem távozott, és valahányszor a király lovát fáradni, fáradságtól makaeszkodni (cespitare) látta, kész volt leszállni a maga lováról, ezt fölajánlotta urának, hogy ráüljön és mentse életét. Pedig ha maga gyalog marad, a bizonyos halálnak teszi ki magát.³⁾

Tamás várnagyot ettől fogva a királyi udvarban, mint udvari benső embert (familiaris regius) találjuk. Mint ilyen, nem ritkán tagja az országbirói törvényszéknek, békebiróként működik, sőt a királyi tanácsba is meghívatik, holott ugyan csak az utolsó helyet foglalja el.⁴⁾

A király ily alkalmakkor közelebbről tanulta megismerni Tamást, s immár nemcsak önfeláldozó vitézségét, de éles eszét és megbízható okosságát is becsülni kezdé. Azért, midőn Nápolyba készült, hogy 1327. évi november 30-án született fiát, Endre herceget ősei trónjára emelje, fontos feladatot bízott Tamásunkra.

Kétségtelen, hogy Károly magyar királyt születési jogon Szicília trónja megillette.

¹⁾ Fejér, CD. VIII/III. 686. — Sztáray Oklt. I. 78. — Katona, Hist. Crit. IX. 28. — Fekszik pedig Csókakő Fehérvármegyében, Gesztes Komáromvármegyében; Csőreget — úgy vélem — Szerém vármegyében kell keresnünk. (V. ö. Hazai Okmt. VII. 435.)

²⁾ Anjouk. Okmt. II. 495.

³⁾ Fejér CD. IX/II. 307. — Anjouk. Okmt. III. 174.

⁴⁾ Anjouk. Okmt. II. 552. 614. III. 115. 132. 296. 545. 608. IV. 94. V. 370. 467. — Hazai Okmt. III. 122. — Hontm. Oklt. I. 196. sat.

A szerződésben, melyet a szent szék Anjou Károlylyal, a provençei herceggel 1264-ben kötött, az örökösödés rendje is pontosan meg volt határozva olyképen, hogy az előbb szülött az utóbb szülöttet, a fiú a leányt kizárja.¹⁾ Így örökölte Siciliani I. Károly után fia, II. vagyis Sánta Károly a trónt. Ez utóbbinak első szülött fia, Károly-Martel azonban atyja előtt halt meg (1295) és fiát Károly-Robertet a későbbi I. Károly magyar királyt, hét éves korában hagyta árván.

Az örökösödési rend szerint tehát Károly-Robertet, vagy mint röviden nevezték a gyermeket: Carobertot, az elhalt trónörökös fiát illette volna meg Sicilia koronája, mint azt Nagy-Lajos királyunk későbbi leveleiben a pápához hangsúlyozta is.

Mint hogy azonban Carobertonak a magyar koronát szánta volt nagyanyja, Árpádházi Mária, IV. vagyis Kún László nővére; mint hogy továbbá nem épen alaptalan volt a félelem, hogy ha Sánta Károlyt halála időnek előtte elérné, a gyermek Caroberto u.alkodása alatt Sicilia trónja nagyon meginoghatna: arra kérték a pápát, hogy az örökösödés megszabott rendét módosítsa olyképen, miszerint Sánta Károly utódja ne unokája Caroberto, se másodszülött fia, a későbbi toulousei püspök, szent-Lajos, hanem harmadik fia, Robert legyen. VIII. Bonifacius pápa engedett a kérésnek, s azon okoskodással, miszerint elsőszülöttnek az tekintendő, ki az uralkodóhoz vérségi kötelékénél és koránál fogva legközelebb áll, és mert a fiú közelebb áll az atyához az unokánál, Caroberto örökösödési jogát háttérbe szorította²⁾ és Sánta Károlynak 1309-ben bekövetkezett hálálakor V. Kelemen pápa Robertet csakugyan megkoronázta Sicilia királyának.³⁾

A sok bajjal küzködő Károly-Robertet, kit Gentilis biboros segítségével ép akkor választottak meg újra magyar királynak, és koronáztak meg másodszer, de még mindig nem a szent koronával, túrnie kellett e mellőzést, sőt Tamás esztergomi érsek után híven

¹⁾ Guilelmi de Nangis chronicon Dachery-nál, Spicilegium. (Páris, 1723.) — Del Giudice, Codice diplom. de regno di Carlo I e II d'Angio. (Nápoly, 1863.) I. kötet, 4. szám. — V. ö. Sternfeld, Karl von Anjou. (Berlin, 1888.)

²⁾ Riccio, Saggio di cod. dipl. suppl. I. k. 99. sz. — Raynaldi Anual. eccl. az 1297. év 53. száma. V. ö. Steinberg: Die Beziehungen Ludw. I. v. Ung. zu Karl IV. in den Mittheilungen 1887. és 1888.

³⁾ Madius, Schwandtnernél III. 639.

elmondotta koronázási esküje ezen szavait: „Ecclesiae romanae iura non laedere, nec terras ad ipsam pertinentes, vel statuta seu ordina-
 menta ipsius in eisdem terris scienter violare“,¹⁾ melyek által megakarták kötni a végre, hogy a szentszéknek, mint Sicilia hűbéres urának rendelkezésein megnyugodjék. Szavát tartotta. Hanem igényeiről nem mondott le; ellenkezőleg: az őseitől öröklött kitartó következetességgel tartotta azokat mindig szeme előtt. Mihelyt csak némileg megizmosodék hatalma Magyarországon, megbízta atyafiát: János viennei dauphlint, hogy jogát a salerno hercegségre s a szent-angyalhegyi (Monte Gargano) javadalomra Robert sicíliai király előtt érvényesítse; sőt nem törődve ugyanezen bátyja ellenkezésével, kezdetben csak szórványosan, később következetesen használta a „Princeps Salernitanus et honoris montis Angeli Dominus“ címet, melyet atyja is viselt volt. Utóbb a pápa is közben járt Róbert királynál, hogy unokaöccsét e cím használatától ne tiltsa el, és ajánlotta, hogy Róbert király unokáit, sicíliai hercegnőket magyar hercegekkel, a Károly király fiaival házasítsák össze.¹⁾ Célt nem nehezen ért, mert a sicíliai király igen le volt sujtva egyetlen fiának, Károly calabriai hercegnek 1328-ban bekövetkezett halála miatt. E csapás félelemmel töltötte el és zaklatott lelkiismerete azzal vádolta, hogy talán nem igaz úton jutott Sicilia trónjára.²⁾ Be kellett látnia, ha unokáinak, Johannának és Máriának, Károly calabriai herceg leányainak jövőjét biztosítani akarja, saját testvéreinek, a tarantoi és durazzo hercegeknek fondorlatai ellen, oly férjeket kell számokra szereznie az Anjou-ház férfi tagjai közül, kiknek megtámadhatlan joguk van a sicíliai koronára.

Kortársai egyéb jeles tulajdonságain kívül jámbor és igazságos embernek jellemzik Robert királyt; nem valószínűtlen tehát, hogy e tervét valósítandó, azért gondolt legelőbb is a magyar király fiaira, hogy jóvá tegye a sérelmet, melyet atyjokon elkövetett.³⁾ A pápa helyeslésével is találkozott e terve.

Robert király tehát a XIV. évszázad harminczas éve elején megindítja az alkudozásokat a visegrádi udvarral. A követek, és futárok

¹⁾ Fojér, CD. VIII/H. 41. — Pray, Annales II. 29.

²⁾ Villani János, Muratorinál XIII. 736.

³⁾ Vita Nicolai Acciajoli, Muratorinál XIII. 1207.

egymást üzték az Adrián. 1331 tavaszán már készülleteket tettek Nápolyban a magyar király fogadására. A pápát is megkeresték: adja megegyezését a tervezett házassághoz, mint erre az Anjou Károlylyal kötött szerződés szerint kötelezve voltak a sicíliai királyok; arra is megkérték: adjon fölmentést a házassági akadály alól, mely a főnforgó atyafiság miatt a kilátásba helyezett egybekelést meggátolná.

XXII. János pápa készségesen megadta a dispensatit, hogy Lajos és Endre, Károly magyar király fiai, házasságra léphessenek a velök harmadfokon vérrokon Johannával és Máriával, néhai Károly, calabriai herceg leányaival; sőt a magyar királyhoz és királynéhoz intézett leveleiben sürgette, hogy e házasságok megkötését, mint azt már máskor is megírta volt, ne halasszák, hanem tekintve a számtalan hasznot, melyek belőlök mindakét királyi házra háromolnának, a béke és szeretet megszilárdítása végett mielőbb megkössék. Mindazonáltal e házassági szerződések megkötésének valamely gátja akadt. Mi? azt a pápa azon panaszos szavaiból, hogy e békét és szeretetet megbontó gonosz szellem akasztá meg az egyetértést, nem érthetjük meg. Azt véljük: vagy ama családi fondorlatok, a melyeknek szerencsétlen Endre herceg elvégre is áldozata lett, indultak meg már ekkor; vagy hogy Károly királyunk a magyar és sicíliai koronák egyesítését akarta keresztül vinni; miről elvégre is le kellett tennie.

Azonban már 1332. évi június 30-án úgy értesülünk ugyancsak a pápa leveléből, hogy Sicília királya, mint a leányok nagyatyja és Piacenzai Jakab udvari orvos és pozsonyi prépost, mint a magyar király titkos kancellárja és teljes hatalmu megbizottja közt létre jött az egyezés következő képen: Lajos az előbbszülött elveszi Johannát a szintén előbbszülöttet. Ha Lajos meghalna, akkor Endre venné el Johannát; viszont ha Johanna halna meg, ez esetben Lajos vagy Endre Máriát venné el feleségül. Ha pedig Lajos is, Johanna is elhunynának, Endre kel egybe Máriával. Világos ezekből, hogy a magyar király még mindig szeme előtt tartotta a két korona egyesítését, ha ugyan azt nem akarjuk föltenni, hogy Lajosnak a sicíliai, Endrének pedig a magyar koronát szánta.

Károly magyar király 1332-ben már el is indult Nápoly felé, hogy e szerződést, melyet a szentszék is jóvá hagyott, megerősítse; de csak Székes-Fehérvárig érkezett, hol annyira elfogták a csúzos bántalmak, hogy útját abba hagyni és visszamenni kényszerült Viseg-

rádra. Az alkudozások tovább folytak és midőn hosszas tanácskozás után, sicíliai Robert király kérésére abban állapotott meg Károly, hogy másodszülött fiát, Endrét viszi magával Nápolyba, hol az majdan uralkodjék, Tamásunkat szemelte ki a kis herceg nevelőjéül, tanítójául és háztartása főnökéül. Előre küldötte őket Zengbe, hova midőn Zágrábon át „jó későcskén“ (juliusban) maga is utánnok a tengerparthoz érkezék, nemcsak jó egészségben, de mindeneket a legjobb rendben talált; és átvitorlázván Apuliába, itt is mindnyájan dicsérettel telének el a kis herceg korát meghaladó érettsége és szerénysége fölött. A király, ki Telegdi Csanád esztergami érsekkel, Báthori András váradi, Piacenzai Jakab immár csanádi püspökkel, Henikoval a királyné fivérével, Dancs zólyomi főispánnal, számos főúrral és mintegy hatszáz főnyi kísérettel érkezett Nápolyba, ez eredményt Tamás úr érdemének tudta be.¹⁾

Az alkudozások legott megint megindultak és akkőrül forogtak, hogy Károly király fiának, mint leendő sicíliai királynak megkoronáztatását követelte. Az agg Robert király e szándéktól nem volt idegen, mert az uralkodásról lemondani és csöndes szemlélődésben ohajtotta napjait befejezni. Azonban „felsőbb helyről“ érkezett tanács folytán megváltoztatta e szándékát. Károly magyar királyt a láz törte; hanem erős természete segített rajta s a pápa már szeptember 9-én (1333.) örvendezését fejezte ki a fölött, hogy teljesen fölépült, egyúttal intette, nehogy hosszas távolléte kárt hozó legyen Magyarországra, végezze el ügyeit a sicíliai királylyal, s induljon haza felé.

Szeptember második felében — úgy látszik — a két király végre megegyezett abban, hogy Endre lesz Robert királynak, halála után, utódja²⁾, valamint a házassági szerződés iránt is akkép, hogy Endre

¹⁾ Anjouk. Okm. t. III, 175. Robert sicíliai király rendeletet ad 1333. április 27-én, hogy Károly magyar király és fia elé a szlapon partokhoz aunyi hajót küldjenek, a mennyi hatszáz lovat átszállítani képes, „vasorum capacitatis equorum sexcentorum, seu ferre valencium equos sexcentos.“ (Anjouk. dipl. Emlékek, I, 304. l.)

²⁾ Arról, hogy Endre lesz Robert király utódja, úgy tetszik, levelet nem irtak. Említik azonban a küküllői esperet és Villani. Mellette szól azon körülmény is, hogy Endrét calabriai hercegnek, mely cím a sicíliai trónörököszt megillette, címezték; nem különben, hogy ugyanőt nevezte ki Robert király a hadsereg fővezérévé minden egyéb királyi hercegek mellőzésével. (Riccio. Archivio Napolit. VIII. 386.)

és Johanna egybekelnek, mihelyest törvényes korukat elérik. Azon esetre, ha Johanna előbb mulnék ki, Endre Máriával, Johanna hugával lép házasságra; viszont, ha Endre nem érné meg törvényes korát, Johanna, illetve Mária a magyar király azon fiának lesz a felesége, kit atyja kijelöl. Ez egyezmény megtartására a két király, Sancia Robert király neje, a két ország jelenlevő főurai esküvel kötelezték magokat. Az ünnepélyes eljegyzés Endre és Johanna közt szeptember 26-án történt meg. A következő napon Robert király Endrét Calabria hercegének nevezte ki, s e ténye által hivatalosan trónörökösnek jelölte meg.

A magyar király aztán még sokáig maradt szülőföldjén, Nápolyban, hogy fia neveléséről, háztartásának berendezéséről gondoskodják és csak a következő 1334. év március havában tért vissza Magyarországra.

Szállásmesterül maga előtt bocsájtá útjára Tamásunkat Henikoval a magyar királyné testvérével és rájok bizta magával hozott és Siciliában meggyarapodott kincseit. A királynak alkalma volt újra meggyőződni Tamás úr megbízható bölcseségéről, melylyel nemcsak a kincstárt hozta haza szerencsésen, de a király útját is minden netáni támadások ellen biztossá tette.

A következő év nyarán ismét Tamást küldé el a király Nápolyba, hogy Endre herceg hogylétéről személyesen meggyőződjék, a szükségesekről rendelkezék és addig maradjon ott, míg Robert királynak és Endre hercegnek tetszeni fog. De — úgy látszik — a nápolyi fődorlatok tüzhelyénél kényelmetlen vendégnek tekintették Tamás urat, minthogy még ugyanazon évi augusztus 27-én, tehát egy rövid hónap mulván megint Magyarországra találjuk őt.¹⁾

I. Károly király benső, hű embere odaadó szolgálatait bőséges kegyelmekkel jutalmazta. Ujabb adományokkal gazdagította őt, midőn 1333-ban, Tamás első nápolyi útja előtt még, neki ajándékozta a bodrogmegyei Csente és valkomegyei Pordán nevű, maradék nélkül meghalt emberek birtokait.²⁾ 1336-ban pedig Pókaföldet, (ma Pókatelek,

¹⁾ Theiner, Monum. Hung. I, 872—6. 879. 880—1. 883. — Anjouk. diplom. Emlékek, I, 294—7. 300—1. 307—313. 315—7. 319. 320. 324. 325. számok. Fejér, CD. VIII/IV, 57. IX/II, 306. Anjouk. Okmt. III, 174. 197. — Budai kronika Podhradczkynál 251. — Villani János Muratori XIII, 137.

²⁾ Anjouk. Okmt. III, 1. 6. Ezen adományozásnak gonosz vége lett Mihályfia Péterre, ki hamis alapon ellenmondott Csente eladományozásának. Csór

Pozsonymegyében) Pókafia Kelemen, ugyancsak maradék nélkül elhunyt pozsonyi várjobbágy birtokát szintén neki adta s abba a pozsonyi káptalan bizonyosága mellett ellenmondás nélkül beigtatta.¹⁾ Nemkülönb 1337-ben két, a szerémi várhoz tartozott Chukuta és Mikola nevű jószágot adott neki²⁾, 1339-ben pedig Szerémi Tamás diáknak, királyi udvari jegyzőnek ugyancsak Szerémvármegyében fekvő összes birtokait Csór Tamásnak és testvérének, Csór Pető csőregi várnagynak adta I. Károly király. Ez adományok következő korrajzi előzményei valának: A király Sóllyom nevű birtokot, mely ideiglenesen a nevezett udvari jegyzőnek szolgálata idejére, használatul volt átengedve, később a vagyonában igen megfogyatkozott Csőregvár javadalmasására visszafoglalni rendelte, s e rendelete végrehajtásával Csór Pető várnagyot bízta meg. János diák e miatt mértéktelen haragra gerjedvén, a királyt káromolta, sőt egybegyűjtvén rokonait és barátait, fegyveresen tört a házra, melyben Pető várnagy, nemkülönb Kátai Egyed királyi ember tartozkodának. A házat föl akarták gyújtani s a benne levőket meggyilkolni. Pető valamely rokonát meg is ölték, a királyi embert pedig több szolgálóval megsebeztek. A király ezen merényletet megtorlandó, János deák jószágait elvétette és a Csór testvéreknek adta.³⁾

Méltóságában is előbbre haladt Tamás csókakői és gesztesi várnagy, mert ezen tisztségei mellett 1341 elején mint Liptóvárme-

Tamás a rosszhiszeműséget reá bizonyítván, Nagy-Martoni Pál országbíró a nevezett Pétert, mint *regalium iurium usurpatorem, celatorem et potentialem detentorem* fej- és jószágvesztésre ítélte. (Anjouk. Okmt. IV, 219.) A Csentére és Pordánra vonatkozó összes leveleket, számra négyet. I. Lajos király 1354-be megerősítette.

¹⁾ Hazai Okmt. II, 68. Fejér, CD. VIII/IV, 482. I. Lajos király 1354-ben atyja ez intézkedését is megerősítette. (Fejér, CD. IX/II. 320.) De nem sokára azután Csór Tamás szolgálójának, Zomorfia Miklósnak hű szolgálatai elismerésül és 60 márka bécsi széles denárért adta és eladta Póka földét (Fejér, CD. IX/II, 339.) s így megvetette alapját a Pókateleki Kondé családnak, mely fi- és nőágon sok érdemes hazafit nevelt a magyar nemzetnek. (Fejér, CD. IX/V. 315.)

²⁾ Anjouk. Okmt. III. 426.

³⁾ Fejér, CD. VIII/IV. 380. A Codex Diplomaticus kevésbé megbízható olvasása szerint az elkobzott birtokok ezek: „Sivooch, Zazolch, et Pynhov et pars in Kerezur, item Pachkandi, Pivitsch, Syol, et alia Syol. Lisva. et Lysviunch, et quoddam fenetum in comitatu Sirmiensi existentes”

gye ispánja is előkerül¹⁾, mely méltóságot azután is, I. Lajos király uralkodása alatt is viseli, sőt 1350 körül a lipitai mellett a kőrösi főispánsággal is fel van ruházva.²⁾

Lajos király „gyermekéjétől férfi koráig kimutatott“, „hű, kedves és tömérdek“ szolgálatai elismerésül nemcsak minden eddigi javaiban erősítette meg Tamás főispánt és tetézte azokat a Bodrogban fekvő laki birtokrésszel³⁾, hanem mint bizalmas benső emberét diplomatai küldetésekkel is megbizta.

Az imént emlékeztünk meg a szerződésről, mely szerint Johanna, Robert sicíliai király unokája és Endre magyar királyfi egymással jegyet váltottak, házasságot, mihelyt törvényes kort érnek, kötendő. Tíz év folyt el azóta s az agg Robert király, a nagyatyák kedvtelésével készült e szép napra. Hirdetést küldött szét országában, jelentvén, hogy Endrét, a calabriai herceget a jövő 1343. évi husvétkor lovaggá ütik és negyed nappal később Johannával menyegzőt tart. Ez ünnepséghez híveit: Siciliának, a Provençenak, a piemonti grófságnak s a hozzá tartozó Lombard részeknek nemeseit meghívja, hogy a kik a herceggel együtt akarnak vitézkötést kapni, arra idejekorán készülhessenek.

A nyolcvan éves király ugyan nem érte meg a husvétot, de mídön 1343. évi januárius 19-e éjjelén meghalt, Endre és Johanna férj és feleség valának. A gyermeteggé vált agg végrendeletén meglátszik, hogy az asszonyi cselek szövevényeiből nem bir menekülni. Johannát és nem Endrét irta a trónon örökösnek; ha Johanna magtalan húnyna el, akkor sem Endre, hanem Johanna húga, Mária következne, ki István magyar herczegnek, I. Károly harmadik fiának legyen ez esetben felesége, mikoron Endrére a salerno hercegség szálljon hűbérül. A kormányt pedig, míg Endre Johanna életkoruk hu-

¹⁾ Fejér, CD. VIII/V. 482.

²⁾ De nem hosszú ideig; úgy látszik csak bizonyos, előttünk ismeretlen ügyek elintézéseig. Mert míg 1349. május 27-én még bizonyos Jakab viseli a kőrösi főispáni tisztelet, 1350. februárius 2-án már Tamásunk fordul elő, mint olyan; ugyanezen évi április 27-én másodszer is ilyenül fordul elő (Anjouk. Okm. t. V. 356. 370.), azonban szintén ezen évi július 5-én meg bizonyos Jakab a kőrösi főispán, 1351. november 14-én pedig már Mihályfia Péter az (Anjouk. Okm. t. V. 526.), ki vajjon a főtebb említett-e? meg nem határozhatjuk. — Czinár Indexében 1348-ra is Tamásunkat említi kőrösi főispántul a Fejér CD. IX/I. 631. lapon található oklevél rubruma alapján; de ezen oklevél rubruma hibás.

³⁾ Fejér, CD. IX/II. 302. 303.

szonötödik évét eléri, Sancia özvegy anyakirályné vigye a kijelölt kormánytanács élén.¹⁾

Robert király e végső rendeletével senki se volt meglegedve. Nem a magyar királyi ház, mely zokon vette, hogy Endre világos joga dacára csak másodrendű, férji szerepet játsszék; nem a szentszék, mely kiskoru örökösök mellett magának igényelte a kormányt; legkevésbbé Johanna, kinek határtalan uralomvágya és korán nyilatkozott buja hajlamai nem tűrtek féket, gyámságot.

I. Lajos magyar király, ki megcsalt öcsese dolgát úgy felkarolta, mint a magáét, egy percig se volt hajlandó Robert király végrendeletét szó nélkül hagyni. Útja világosan ki volt jelölve: a pápát, a sicíliai hűbér főhatóságát kellett mindenekelőtt arra megnyerni, hogy a mondott végrendeletet megsemmisítse és Endrét királynak tegye. VI. Kelemen pápa szeretetre méltó, lovagias modorú, fényűző és bőkezű férfiú volt, ki Károly morva őrgróffal, előbb, midőn ez Párisban királyi rokonainál tartózkodék, ő pedig mint Pierre de Rosiers, fécampi bencés apát és némelyekben Károly őrgróf tanára volt, bizalmas viszonyt szőtt. Lajos ismerve e benső viszonyt, arra törekedett, hogy Károly őrgróft, leendő ipját ügyének megnyerje és közbenjárását a pápánál kieszközölje. E végett Prágába ment és megkérte Károly őrgróft járjon közbe, hogy a pápa öcsesét királynak elismerje, ilyenül fölkenesse és megkoronáztassa.

Károly őrgróf leendő vejét, az ifjú magyar királyt, valamint a Prágában megjelent ifjú Frigyes osztrák herceget nagy ünnepséggel fogadta. Tiszteletökre húshagyó kedden (1343. febr. 25.) fényes tornákat rendezett, melyekben Lajos is, Osztrák Frigyes is, szinte egykorú ifjak, élénk részt vettek. Aztán készséggel teljesítette Lajos király ohajtását. Preujló boroszlói püspököt és Nachodi Heimant küldé Avignonba a pápához, kik az ő bizalmas levelét vitték, melyben kéri VI. Kelement, hogy tekintve az ő esedezését, nemkülönben az érdeemeket, melyeket Lajos ősei az egyház körül szereztek, vegye kegyelmébe Endre herceget, hadd érezze közbenjárása foganatját.²⁾

Nápolyból ez alatt mind rosszabb hírek érkeztek. Johanna, kinek udvarában Boccaccio a regős szerepét adta és Decameronja si-

¹⁾ Lünig, Codex Italiae diplomaticus, II. 1102.

²⁾ Werunsky, Gesch. K. Karls IV. I. 316. — Dudik, Mährens allg. Gesch. XII. 301. — Palacky, Gesch. v. Böhmen II/II. 244.

kamlós elbeszéléseit föl-fölolvasgatta, élvsóvár, könnyelmű, tékozló teremtes volt, ki csak arra gondolt, mint tündököljön és pompás ruhákon, ünnepélyeken, játékokon, kirándulásokon és szerelmi kalando-
kon lelte örömét. Ezen felül Canabis Filippának, egy dajkából lett gonosz főasszonynak állott kefolyása alatt, ki szövetkeztvén a hatalomra vágyó és a magyar Anjouk primogenituráját gyűlölő asszonyokkal a siciliai királyi családból, az ármány szálaít kezében tartá. Johannában a tiltott vágyakat ébresztgette és kielégítésökre alkalmat szerzett; elidegenítení iparkodott öt férjétől, kinek magyar hiveit a megvetés tárgyává tette. Folytonos ünnepélyek váltogatták egymást; az ország egész jövedelmét fél év alatt költötték el, míg Endrének neje engedelme nélkül felöltöt se készítettek. Máriát, István magyar királyfi jegyesét, hogy a magyar királyi család jogait csirájában eltiporják, álútakon szerzett pápai fölmentő levéllel durazzoí Károly hercegnek szerezték el feleségül.

Erzsébet özvegy magyar királyné anyai szive sejdítette a veszélyt, melyben fia, Endre calabriai herceg forog, s igen helyesen úgy vélekedék, hogy az ármányos szálaít, melyeket az asszonyi ujjak szövögetnek, az eszes nő könnyebben észre veheti, személyisége tekintélyével kiméletesebben szerte tépheti, mint bármely jeles férfiakból, nagy diplomatákból álló követség.

Rómát, az apostolok sírját meglátogatni se volt ürügy nála. Rég vágyott ájtatosságát elvégezni e szent helyeken: fogadása tarthatta hálát adni Istennek, ki nagy veszedelmek közepett csodával határos módon óvta meg öt és övét; talán lelke is furdalta egy némely emlékek miatt. Mégis, midön e célt előtérbe toltá, rejtegetni kívánta anyai aggodalmait.

I. Lajos király fiui gyöngéd szeretettel gondoskodott, hogy édes anyja az útban főnakadást ne szenvedjen, mindenütt nagy dísszel, teljes méltósággal megjelenhessék. Kincstárait úti költségül kiüríttette: tizenhétezer márka aranyat, huszonhétezer márka finom ezüstöt adott vele s utána még négyezer márka aranyat küldött; ezen kívül egy fél köböl vert arany forintot és apró pénzt annyit, mennyi elég volt költségül az ország határáig. Kiséretet is fényeset adott melléje. Számos előkelő asszonyon, kisasszonyon, testörzö vitézen kívül, ott látjuk a királyné oldalán Geletfia Miklós nádort, Nagy-Martoni Pál országbirót, Vid nyitrai püspököt és kancellárt, Miklós egri püspököt, Csör

Péter lipcsei főispánt, Aladárfi Vörös Tamás újvári főispánt, István pilisi főispánt, a királyi ház rokonát, László pécsi kanonokot, a Miklós nádor fiát, Miklós esztergami, Gergely császári prépostokat és számtalan másokat, papokat és világiakat, kik, mint akkor rendesen, a környezete tagjai valának. Kétséget alig szenved, hogy az útazás vezére Tamásunk volt, kit becsületességén, hűségén kívül tapasztalatai ajánlottak e tisztességre, melyet már I. Károly útja alkalmával viselt.

Nehogy pedig e fényes társaságnak a tengerparton netán várokozni kellessék, Lajos király idején megkereste a záraiakat és az arbei grófot, hogy Zengen gályákat és egyéb hajókat készen tartsanak, melyeken szeretett anyja, a királyasszony Apuliába vitorlázhassék.

Erzsébet anyakirályné Visegrádról Szent-Háromság vasárnapján, július 8-án indult el; július 22-én már Zágrábban várták. A velencei tanács a záraiak által értesülvén a királyné szándékáról, készségesen elhatározta, hogy a magyar király iránti tiszteletből két gályát szereljenek föl, melyek a szlapon partokra küldetvén, az anyakirálynéhoz kíséretül csatlakozzanak, azonképen három velencei nemes fényes kísérettel legyen tisztelgésére és kísérje őt ugyanazon úton, melyen évek előtt néhai I. Károly magyar király Apuliába vitorlázott. E határozatról értesíté Dandolo Endre doge Frangepán Bertalant, a vegliai grófot azon kérelemmel, hogy a királyné jöveteléről hirt adjon. Bertalan gróf a tanács határozatát azonnal elküldé Lajos magyar királynak és megígérte a velencei tanácsnak, mihelyest hírnökei, kiket a magyar királyné elé küldött, visszaérkezének, biztos tudósítással szolgál; viszont ő is esedezik, hogy kölcsönözzenek neki egy gályát, melyen testvérével, Doymmal szintén a királyasszony kíséretéhez csatlakozhassék. A velencei tanács a vegliai gróf kívánságát is teljesítette, elküldötte a kért gályát, melyért ez összes vegliai birtokával volt kénytelen kezeskedni.

Erzsébet királyné csendes tengeren szerencsésen utazott Zengből Manfredoniába, hol őt fia és menyé a tengerparton várta, nagy ünnepegyességgel fogadta és Nápoly városába vezette (1343. jul. 24.)

Az éles szemű anyának borús színben tűnhetett itt föl fia jövendője. A pápa elfogadta volt (július 3.) Johanna királynő hódolati esküjét, s így mintegy szentesítette a visszas állapotot, melybe Endre herceg jutott. Sancia királyné, Róbert király özvegye és Johanna nagyanyja, ki hivatta volt a kiskorúság alatt Siciliát kor-

mányozni, zárdába készült a fergeteg elől; aki őt befolyásos helyzetéből kiszorítgatá, Valois Katalin a tarenti herceg (Róbert Király öccse) özvegye és címzetes konstantinápolyi császárné volt. E gonosz asszony mindenképen azon mesterkedett, hogy fiai egyikét megkedveltesse a férjét megunt¹⁾ Johannával.

Erzsébet özvegy magyar királyné, hogy kivívja a pápánál, hogy Endrét szintén királyi címmel ruházza föl, nejével együtt kenesse és koronáztassa királylyá, mit a morva őgróf közbenjárása kieszközölni nem birt, fényes követséget indított Avignonba a szent-székhez. E követség tagjai valának: a nyitrai püspök, az országbíró, Tamás-unk, az újvári főispán, az esztergami és császmái prépostok — magyarok. mint Lajos király, Erzsébet királyné és Endre herceg követei, kikhez a magok részéről Sancía és Johanna a sicíliai főembereket társíták. E fényes követség küldöiktől, valamint a sicíliai érsekektől, püspököktől és főuraktól számos levelet vitt a szent-atyának.

Nagy ügyességre mutat, hogy Erzsébet e követséget ily fényesen és tekintélyesen kiállította. Sok utánjárásába, pénzébe és ajándékába kerülhetett ez. Azt azonban meg nem gátolhatta, hogy Johanna saját követi ellen ne áskálódjék, és titkon meggátolni iparkodjék, amiért nyíltan esedezett. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a követség hosszú alkudozások után lassan jutott eredményhez.²⁾

Mialatt az alkudozások Avignonban folytak, Erzsébet magyar királyné személyes nagy kíséretével, a nápolyi érsekkel és több apuliai nemessel szeptember 14-én Rómába indult az apostolfejedelmek sírját látogatni. Az utjába eső városok népe őszinte hódolattal fogadta, mert nagy híre vala jámborságának és kegyességének. Rómában megérkezvén, az egész város ünnepi díszet öltött. A város két leghatalmasabb családja: a Colonnák a Tiberis egyik partján, az Orsinik a másikon fogadták. A szent-Péter templomának küszöbén a bibor-

¹⁾ „Joanna Socordem (Andream) exosa“, jegyzi meg helyesen Enea Silvio (Blondi Epitoma I X.); mert nincs igazok azoknak, kik Petrarca levelére hivatkozva állítják, hogy Endre durva és visszataszító viselkedése volt Johanna ellenszenvének oka. L. Steinherz i. m. 222. V. ö. Verunsky i. m. 318.

²⁾ Anjoukori dipl. Eml. II, 10. 12—17. számok. Theiner, Monum. Hung. I, 992 és kk. számok. — Fejér, CD. IX/I, 37. — Budai Kronika. (Podhradeckynál 269.)

nókok tisztelkedének,¹⁾ a nép pedig „Éljen a magyar királyné!” riogatással üdvözlé. A római uri hölgyek is nagy tiszteletet tanúsítottak a királyné iránt,²⁾ ki hatlovas hintóban ült és vele szemben nyolc udvari hölgye (comitissae). A következő hintóban egyéb nemesasszonyok foglaltak helyet, kik magyar fátyolt (pártákat?) és tiszta arany boglárokat viselének.³⁾ Ötven aransarkantyús vitéz környezte a hintókat, a többi cselédség következett. — Erzsébet királyné három napig maradt a szent városban; a szent helyeket mind meglátogatta és valamennyi templomot fejedelmileg megajándékozta. A Krisztus képét, a Veronikát (vera icon) is kétszer mutatták meg neki. Jótékonyságának pedig akkora híre terjedt, hogy a szegények száma szaporodása a világvárosban is föltűnt. Frater Acutus, assisii minorita, ki Rómában egy vendégház (Hospitale Crucis ad S. Mariam Rotundam) építe, volt az első, ki alamizsnát kért a királynétól, kapott is eleget. Erre a tolakodó kéregetők úgy ellepték a fejedelmi asszonyt, hogy bőkezűsége elégtelennek bizonyult; mert — teszi hozzá okoskodva a szemtanu koriró — a szegényeknek holló természetök van, a hegyi parasztok pedig ragadozó farkasok. Hogy tehát a kórusok arcátlansága elől meneküljön, kénytelen volt a királyné a városból távozni.⁴⁾ Október negyedike után érkezett vissza Nápolyba.

Erzsébet anyakirálynénak nem jó kedve lehetett Nápolyban. Követeitől nem jó hírek érkeztek Avignonból. A szent-szék huzakodott. Nem akart beleegyezni Endre koronázásába; az alkudozások lassan haladtak, ha ugyan helylyel-közzel el nem akadának, jöllehet I. Lajos király udvari káplányát, Dénes barátot, ügyes embert küldö

¹⁾ „Totum collegium Romanum“ alatt. kik a királynét a szent-Péter küszöbén üdvözlék, úgy hiszem, a biborosokat és papokat kell értenem, holott — a Curia Avignonban lévén — sok bibornok nem tartózkodott Rómában.

²⁾ „Matronae romanae multos reginae exhibuerunt honores. Regina romanarum foeminarum indumenta summe admirabatur.“

³⁾ „Hungaricis velis et corallis purioris auri in capite ornatae.“

⁴⁾ Budai Krónika (Podhradszkynál 271.) és a Névtelen Muratorinál: *Antiquitates Ital. medii aevi*, III. 316. — Fejér, CD. IX/I. 113: „(Romae) occasione hae in pias largitiones quatuor millibus numorum profusus, obtulit una aureum calicem unionibus coruscantem, praeterea tabulam argenteam, gemmis adornatam, S. Petri. . . effigiem elegantem exsculptam referentem; quam purpurati Patres tanti aestimabant, ut anniversarium causa eiusdem reginae constituerant.“ (Raynaldus in notis Baronianis ad hunc annum.)

segítségökre. A sicíliai ügyekben a szent-széknek keserű tapasztalatai voltak. VI. Kelemen pápa e tapasztalatok alapján inkább hajlott azok nézetéhez, kik attól tartának, hogy a szent-szék érdekeinek nem lesz előnyére, ha az Anjouk ugyanegy ága uralkodik Siciliában, mely Magyarországon. A félelem, hogy Endre herceg mint Sicilia királya, inkább hajlik szerető bátyjához, mint akárkihez máshoz, amely természetes, époly alapos volt. És még ha a sicíliaiak összesége ohajtotta volna a calabriai herceget királyának, a szent-szék kénytelen lett volna engedni e nyomásnak. Ámde a gyámoltalan ifjú hercegnek több volt az ellensége, mint barátja. A sicíliai Anjouk csaknem mind ellene voltak; legkivált saját felesége agyarkodott ellene. Szemével látta Erzsébet királyné döllyfös menyét, amint kevélységétől nem tudta hogyan viselkedjék: férjét megveti, nem engedi, hogy megadják neki a királyi címet, sőt megfosztaná mindenétől. Elkeseredett tehát a jó anya, visszaindulni készült Magyarországra és magával vinni fiát Endrét is. Vajha tette volna! Hanem ekkora botránytól mégis megszeppentek a nápolyi udvarban, és Johanna hízélgéssel vette körül napát, szentül igérvén, hogy a kormányt igazságosan felközli, megosztja férjével és mindenben mint hű feleség fogja magát viselni irányában. De-Beaux Bertrand is, az ország főbirája s a királyi család tagja,¹⁾ igen igazságos és jellemes férfi, ki nagy kedvezéssel volt a magyar Anjou-ág iránt, szintén ellenezte Erzsébet anyakirályné tervét. Miután tehát Erzsébet királyné kivitte, hogy fia udvarában e nagytekintélyű férfi mint tanácsos és benső udvari ember tisztet vállalt, letett e szándékáról.²⁾

Az avignoni udvarra pedig más eszközök hatottak, mint azt a küllői főesperes előadja. Lajos király és Erzsébet királyné követei a nyilvános consistoriumban úgy, mint külön e célra kiküldött bizottságban a kánoni és római jogból egyaránt bebizonyították, hogy Sicilia örökösödési jogon Lajos magyar királyt (s utána öcsését Endre herceget) illeti. De eszköz munkájával semmire se mentek. Mivel még sem akartak eredménytelenül visszatérni, a jog útján pedig keveset végezhettek, tudván, hogy az ajándékok a bölcsek szívét is meg-

¹⁾ Beatrixnak, Sánta Károly sicíliai király és Árpádházi Mária leányának volt férje.

²⁾ Theiner, Monum. Hung. I. 993. sz. — Anjoukori dipl. Eml. II, 33. sz.

hódítják, Lajos király és anyakirályné tudtán kívül, a pápai kamara számára negyvennégyezer márkát adni eskünél is erősebben ígérték, ha Endre királyfi Sicilia trónjára jut.¹⁾

Ez 1344 elején történt, mert Johanna férjét ugyanezen évi februárius 3-án már király-nak címezi Februárius 22-éről pedig van keltezve VI. Kelemen pápa levele Lajoshoz, Erzsébethez, Johannához, Sanciához és Endréhez, mely szerint tekintetbe vevén a pápa Endre ősei érdemeit; föltéve, hogy Endre Aimericusnak, a hegyi sz. Mártonról nevezett bíborosnak, mint Sicilia ideiglenes kormányzójának engedelmességre fog; tanácsot ülvén 1344. évi januárius 19-én testvéreivel a bíborosokkal, bizonyos föltételek és óvások mellett, melyek egy más levélben foglaltatnak, Endrét, mint Johannának férjét²⁾ királyi címmel fölruházza és elrendeli, hogy ha ama föltételeket és óvásokat teljesíti és eltűri, nevével ő is, mint annak férje, (velut vir suus) a pápához vezető ut fáradalmaitól és költségeitől is megkíméltetvén, a nevezett bíboros által fölkenesség és megkoronáztassék.

Jóllehet ezen össze-vissza klauzulált levél még sok kibúvót és annál több halogatást engedett, minthogy a nagy befolyású Tallayrand bíboros, Ágnes durazzói herceg fivére a nápolyi Anjouk érdekében hatalmas befolyását latba vetette; Erzsébet királyné mindazonáltal e fél eredménynyel is — kénytelen volt vele — beérte és nem maradt tovább Nápolyban. Johanna királynő már februárius 25-én rendelkezik, hogy három gályája a magyar királyné visszamenő útjára készen legyen. Mégis midőn ez, sz. Miklós sírját Bariban is útba ejtvén, március 10-én Manfredoniába érkezék, útját nem folytathatta, mert a kirendelt nápolyi hajók még nem érkeztek volt meg. Itt tehát a velencei tanácsnak, mely vevén a magyar királyné levelét, április 7-én elrendelék, hogy két gályát gyorsan fölszereljenek, egy

¹⁾ Hogy az előadás nem valószínűtlen, arról a küküllői cseresnek mint királyi titkos jegyzőnek, később az esztergami érsek helytartójának szavahihetősége kezeskedik; de tudnak e dologról más egykoruak is, egyebek közt Cola Rienzi, ki 1350. augusztus 15-én a prágai érsekhez czeket írja: „Andream pro coronatione ipsius summum pontificem LX millia uncias auri vel citra pro coronationis mercede quereret et haberet.“ (Anjouk. dipl. Eml. II, 318.)

²⁾ „Qui prefatus rex (Andreas) eiusdem Johanne Regine, ad quam regnum Sicilie predictum ex successione clare memorie Roberti regis Sicilie aui sui pervenisse noscitur, vir existit.“

hónapra mindennel ellássanak; e két gálya siessen az apuliai partokra, ott a magyar királynét fölvegye, s a szlavoniai révek valamelyikébe átszállítsa. A föltámadás ünnepét Manfredoniában ünneplé még a királyné. Husvét másod napján aztán megérkeztek a nápolyi gályák, számszerint négy, melyeket Endre küldé édesanyja szolgálatára, és melyeken, valamint több más hajón a magyar királyné az Adrián átvitorlázott és épen elutazásának évfordulóján érkezett vissza fiai: Lajos király és István herceg örvendezésére haza.

Megértvén pedig a király és királyné az utat és módot, melyen Endre jogának a követség érvényt szerzett, igen megütköztek, hogy Siciliához való jogukat, mely Isten és igazság szerint őket megillette, pénzen kellett megvenniök.¹⁾

De nem volt más menekvés. Nehogy alkalmat nyujtsanak a gonoszok azon rágalomára, hogy a király fősvény, nehogy szószegéssel vádolják a magyar követeket: megengedték a fölségek a kikötött összeg megfizetését. Minthogy azonban a királyi kincstárban pénz nem volt, az adószedők hamarosan bejárták az ország megyéit, a király és királyné városait; a mondott összeget beszerzék és híven elküldék a pápai kamarának, remélvén, hogy Endre koronázása haladék nélkül, mint igérték vala, meg fog történni.²⁾

Csór Tamás ez olaszországi útjáról és avignoni követségéről részletest egyebet nem tudunk, hanem hogy VI. Kelemen pápa az ő kérelmére bucsúkat engedett a váci egyházmegyei bágyoni, keedei, az esztergami egyházmegyei suray és a veszprémi egyházmegyei csóri templomok számára, melyeket Tamás úr alapított és épített.³⁾

¹⁾ Úgy látszik, a nyitrai püspök ellen fordult e miatt a király neheztelése. Ő vissza is maradt Rómában, hol a sz. Demeter apátságával ruházták föl, míg a magyar királyi udvarban nem sok jót beszélhettek felőle. A pápa szükségesnek találta mentegető leveleket írni érdekében Lajos királynak és anyjának, és melegen ajánlotta nekik e „finom, ügyes és eszes“ embert. (Theiner, I. 1027. sz.)

²⁾ Theiner, Monum. Hung. I, 992. sz. — Anjouk. dipl. Eml. II. 41—44. 48. 49. számok. — Budai krónika. i. h.

³⁾ Theiner, Monum. Hung. I. 666. l. — Bágyon Nógrádmegyében Szirák közelében fekszik. — Keede valószínűleg a gömörmegyei Várgede vagy Kerékgede Kiatice), mely a pápai tizedjegyzékben (Vatik. m. Okirattár I/I. 216.) mint plebánia említetik. — Suray alatt talán a nográdmegyei Surány

Kedvezőn jellemzik e tények Tamásunkat, nemkülönben lipitai főispánkodását az, hogy alatta a lipitómegyei lelkészek az egyház jogai védelmére, valamint a vallásos élet emelésére kalandos egyesületet alkottak, melyet Csanád, esztergami érsek azzal az előjoggal erősített meg, hogy az egyházi javak bitorlóit kiközösítéssel és tilalommal sentenciázhatják meg, előre bocsátván mindig a kánoni megintést.¹⁾

A király szolgálatában és kegyében is mind magasbra haladt Tamás, kit 1353 óta mint a királyi ajtónállók mesterét találjuk az okiratok záradékában, s a következő évben mint ó-budai várnagyot említi a király. Az ó-budai vár a királynéé volt legalább ilyenül tűnik föl az III. Endre király halálakor, midőn Ágnes özvegy királyné a királypárti főurak gondozására bizza. Az ottani várnagyság, kivált azon időtől fogva, hogy Erzsébet királyné Ó-Budát igen kegyelte, ott Klarissza zárdát építtetett, Ó-Buda királyi várossá lett, kezd nevezetes hivatal, bizalmi város lenni. Előbb a Becse Gerger (Gergely) nemzetségből származott Töttös töltötte azt be, s valószínűleg közvetlen utódja lett Tamásnak, kit 1358-ban még az élők közt találunk.²⁾ De 1360-ban már nem élhetett, minthogy ez év május 27-én a királyi főajtónállói hivatalt fia, János, később egyuttal Győr és Komáromvármegyék ispánja viselte.³⁾

Jánoson kívül Tamás úrnak még két fiát ismerjük: Pétert és Mihályt.⁴⁾ Rólok, valamint ivadékokról oklevél-táraink késedelmes megjelenése miatt eddig még nem tudunk semmit. Petőről, a csőregi vár-

értendő, melyhez ma is Csőr nevű pusztája tartozik. Ez volt-e a Csőr nemzetség ősi birtoka, vagy a fehérmegyei Csőr, mely Csókakőhöz nem messze fekszik, adatok hián meg nem határozhatjuk. Csőr (Chaor, kétségkívül a dunántúli) egyébiránt már 1239-ben említették. (Hazai Okm. t. IV. 23.), s az 1332—37. évi pápai tizedjegyzékben mint plebánia előfordul.

Ki volt Csőr, Tamásunk nemzetségének őre, mikor élt? valamint a Csőr nemzetségről általában eleddig — sajnos — bővebb felvilágosítással nem szolgálhatunk.

1) Anjoukori Okm. t. V. 243. Lásd a kalandos egyletekről bővebben Századok, 1879. évf. 344. l. Dedek, A karthausiak, 83. l.

2) Fejér, CD. IX/II. 228. 320. 671. István herczeg is kegyeli Tamást, mert „ad propriam relationem“ meghagyja neki, hogy Marcaltői István özvegyét és fiait minden háborgatók ellen óltalmazza. (Hazai Okm. t. I. 207.)

3) Fejér, CD. IX/III. 156. IX/IV, 554.

4) Fejér, CD. IX/II. 339.

nagyról is csak annyit, hogy 1342-ben még élt ¹⁾, de 1354-ben már nincs róla emlékezés. Ugy tetszik, se neki, se Tamás fiának nem volt fiági maradéka, minthogy Lajos király 1373-ban Tamás fia, nagyságos János, királyi főajtónálló, győri és komáromi vármegye ispánja nemes leányait fiúsítja, azaz oly öröködési joggal ruházza föl, mintha fiúk volnának ²⁾, mit a király aligha teendett, ha ezen, a király és szent korona körül kiváló érdemeket szerzett család fiágon tovább gyarapodhatott volna.

*

Mindazt összegezvén, a mit Csór Péter fiáról, Tamásról tudunk, őt azon érdemes hazafiak sorába kell igtatnunk, kik a hazát a XIV. század elején dúlt zavarokból kimenteni, a jogot megillető székébe visszaültetni, a nemzet tekintélyét és jólétét előmozdítani törekedtek. Megérdemli, hogy nevét a Szécsenyi Tamások, a Köcski Sándorok, a Lipóci Demeterek, a Nagy-Martoni Pálok, Görgeiek, Garaiak, Kontok, Báthoriak, Lacfiak és Magyarok, szóval: a legjobb hazafiak nevével együtt említsük.

PÓR ANTAL.

¹⁾ Anjoukori Okmt. IV. 187.

²⁾ Fejér, CD. IX/IV. 489.

A TÁRSADALMI FORRADALOM.

Az emberi társadalomnak valószínűleg örök törvénye a nyugtalanság, de ezen állandó forrongásnak időről-időre más jellege van. Századunk első fele egy szebb jövő reményeivel hozta elragadtatásba a művelt népeket, s oly erős volt hite minden nemzet többségének a politikai és egyéni szabadság áldásaiban, hogy a történelem mentén csak vallásos átalakulások mutatnak fel oly erős közvéleményt és oly általános lelkesedést, milyen a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiért sorompóba állott.

Immár e küzdelmes század rövid idő alatt a történelemé lesz, de el sem érve még a második ezer évet, a társadalom igen tekintélyes része csalódottnak hiszi magát.

Nagynevű, felvilágosult nemzetgazdák az egyetemi, tanult főpapok az egyházi szószékről váratlanul a sötét középkor szilárd szervezetű intézményeit magasztalják. A többséget képező munkásosztály pedig támogatva a tudomány férfaitól egy olyan társadalmi szervezettől várja a megváltást, melyben földbirtok, ház, tőke az egyesektől elvétetvén, mindenható erejével az állam szervezze és kormányozza a társadalmi termelést. Sőt Európának egyik vezérnemzete már ki is adta a „socialis állam“ jelszavát, egy olyan államét, mely miként az ókori államok, azonosítja magát a társadalommal; erős kézzel beleszól a társadalom funkcióinak irányzásába, a mint hogy védvámokkal, a munkások jövőjének állami biztosításával e hatalmas nemzet már meg is kezdte az államilag szervezett társadalom létrehozatalát. Ily módon legalább is biztatást adott ama eszmeirányzatnak, mely a mult század korlátlan uralkodóinak helyébe a társadalmi többségnek amannál mérhetlenül hatalmasabb zsarnokságát akarja trónra ültetni.

Mert a szabadság, úgy hiszik, megfojtotta testvérét, az egyenlőséget. A szabad verseny nemhogy megszüntette volna, hanem elvi-

selhetetlenül megnövelte egyes osztályok hatalmát a többiek felett. Az állam szabadjára engedvén a társadalmat és lerombolván az egyéni tevékenység minden korlátját, a lakosság többsége ezáltal csak urat cserélt, miután a nemes és hűbérúr helyébe a tőkepénzes emberek zsarnoksága lépett s a természet ölen könnyebben elviselhető igát a könyörtelen tőke egészségtelen gyárak szabad rabszolgaságával cserélte ki. A nyomor és szenvedés e felfogás szerint az emberiség szaporodásával mélyebb és általánosabb a réginél és rohamosan terjed, a mint a tőke hatalma is gyarapodik.

Valjon álom volt-e hát, a miért egy emberöltő rajongott, s annyi vért, vagyont áldozott? Valjon a szabadság „az evangélium leánya, az igazság és könyörület nővére, az egyenlőség, bőség, béke anyja“ rút tréfát űzött volna az emberiséggel s áldás helyett átkot, jóllét helyett nyomort, rabszolgaságot szült? Vajjon igaz-é, hogy az emberi haladás egy nagy és hamis ábránd, mert korunk a szegényeket még koldusabbakká, a gazdagokat még gazdagabbakká teszi, s a míg az első szaporodnak, a tőke kevesebb és kevesebb kézben halmozódik föl?

E kérdések tartják izgalomban kimúlás felé közeledő századunknak önmagával kibékülni nem bíró, ideges, háborgó társadalmát, s e kérdések megoldásán fordul meg, ha vajjon derült bizalommal, avagy lemondó kétségbeeséssel kell-é tekintenünk az emberiség jövője elé?

Mert a mai társadalom eszményei és azon társadalom ideáljai között, mely a mai alkotmányos monarchiakat és köztársaságokat hozta létre, lényeges különbség rejlik. E század első felének ideáljai közelebb estek a földhöz, s mégis mindenkit búbájos reményekkel töltöttek el, mert az emberi természet legmélyebb és legvonzóbb vonására, a szabadságra voltak alapítva. A jelenkori társadalom átalakításának programja azonban: az államilag berendezett óriási termelő műhelyek, közös birtok, állami gyermeknevelés, esetleg vagyonszétosztás, szóval a socializmus és communismus különféle árnyalata, de egy alapeszmén, t. i. a szabad tevékenység megszüntetésén nyugvó ideáljai oly távol esnek a való világtól, s annyira visszataszítóan kietlenek, hogy csak a mély nyomor találhat bennök vigasztalást

Nincs tehát más út: vagy e század helyesen értelmezett eddigi

ideáljaiban keresni ezután is a fejlődés megnyugtató biztosítékait, vagy fásult közömbösséggel várni be a míg az egyén sorsának ura többé nem önmaga, hanem az állam lesz, a ki a közérdek nevében mindig rövidebbre nyirja összes eddigi civilizatióknk egyetlen megteremtőjének, a szabad egyéni tevékenységnek szárnyait.

E kérdés eldöntése azonban félreösmerhetetlenül közgazdasági problémákkal áll összeköttetésben. Helyesen jegyzi meg Eötvös József is, hogy a forradalmak nem elvont eszmékből, hanem a nép szenvedéseiből, mindenek felett az anyagi helyzet türhetetlen voltából veték eredetüket. A mai társadalmi forrongás sem egyéb, mint azoknak ősi harca, a kik az élet vívódásaiban csak természetadta munkaerejükre támaszkodhatnak azokkal szemben, a kiket anyagi javak támogatnak. A támadás főcélpontja tehát a föld, házbirtok és vállalkozási tőke. E harcban pedig fegyvereiket a classicus nemzetgazdák néhány alapvető axiómaiból kölcsönzik. Ilyen tételek egyszerűen fejezve ki, hogy egy meghatározott területtel bíró országban természet szerint a lakosság nagyobb arányokban növekedik, mint a föld terménye, az eleség, tehát az élelmi szerek ára hág, s a munkás-osztály sorsa súlyosbul. Minél roszabb földekre terjed ki a termelés, annál nagyobb lesz a jó termőföldek birtokosainak haszna, s így a földbirtokosok hatalma gyarapodik. Minél inkább népesednek a városok, annál nagyobb meg nem érdemlett jövedelemhez jutnak a ház- és telekbirtokosok. Minél inkább növekedik a tőke, annál több befektetéssel járó gyár váltja fel a szabad és önálló kézműipari termelést. Minél inkább szaporodnak a tőkére támaszkodó és munkakímélő találmányok és gépek, annál több munkás esik el kenyerétől. Végül pedig az általános versenyben a munkás-osztály napi bére nem lehet nagyobb, mint a mennyi épen az élet tengetésére szükséges, és így minden nyereség a tőkepenzesek javára esik.

Mindezen erős igazságoknak tartott nemzetgazdasági törvényekre alapított harcz jogosultsága könnyen beláthatólag amaz általánosabb kérdésen, ha valjon igaz-e, hogy a műveltséggel szaporodik a szegények, és apad a tőkepenzesek száma?

Mielőtt ezen kérdésre válaszolnánk, nem hagyhatjuk érintetlenül a fennebbi állítolagos nemzetgazdasági törvényeket, de ezen rövid elmfuttatásnak nem lehet célja kimerítően taglalni a mai socialis kérdésnek rendkívül kiterjedt irodalomra támaszkodó összes tanait.

Kötetek közrebocsátása nélkül ezt ma már alig tehetni, de azért még sem véltünk hiábavaló munkát végezni, midőn csak a legfőbb vezér-elvekkkel, az alap gondolatokkal foglalkozunk, s mindenek felett a társadalmi vagyongozzlás irányzatát kutatjuk. A mennyiben e vizsgálat a socialisticus eszmekör alapzatának szilárd avagy tarthatatlan voltát fogja kitüntetni, a szerint nyer szemeink előtt erőben, vagy önmagától összedől az egész épület.

A küzdelem, miként említők, a régi harc a saját munkaerejükre útalt és az anyagi javakkal rendelkező osztályok között. Az ostrom célpontja pedig a föld-, házbirtok és tőke.

Tekintsük e tényezőket — a mennyiben egy föllovasás kerete engedi — egyenként.

A mi ezek között a földbirtokot illeti, azt tartjuk, hogy kárba veszett fáradság, a mit socialista, félsocialista és antisocialista írók a földtulajdon eredetének felderítésére fordítottak. E gondos tanulmányok, melyek átkutatják a művelt népek multját és a vadak jelenét, érdekesek lehetnek történelmi és ethnografiai szempontból, de a dolgok mai állására nem lehetnek hatással. Valjon az eredeti szerzők lopták, rabolták, vérrel szerezték-é vagy ajándékba kapták a földtulajdont? Valjon közös avagy egyéni volt-é a földbirtok, az állam tulajdonát képezte-é vagy sem? Mindez teljesen közömbös a mai társadalomra nézve. Álljunk meg azon egy ténynél, hogy az új világ-részekben a legjobb termőföldeket ma is ingyen osztogatják és oly időkbén, a midőn termőföld bőséges mennyiségben volt, nem tulajdonítottak és ma sem tulajdonítanak neki értéket, tehát első foglalója nem is lophatott a mai társadalomtól semmit, miután nem volt értéke annak, a mit elfoglalt. Később, igaz, a föld értéket nyert, de azok, akik ma birják, vagy ezeknek valamely jogelőde bizonyára adott valamikor értéket érte, azaz vásárolta az állam iránt szerzett érdemekkel, munkával vagy pénzzel, tehát épen oly jogosan jutott hozzá, mint bármely munkás eleségéhez, ruházatához, esetleg kunyhójához. Végül pedig, ha felszámítható volna mindazon tőke, a mely a földművelés kezdete óta a földbirtokon visszatérülés nélkül befektetést nyert, a mai termés bizonyára távolról sem fedezné ezen beruházások kamatait. Történelmi alapon tehát sehogy sem igazolhatni, hogy a föld birtokhoz másoknak is volna joguk, mint a kiknek tulajdonát képezi.

A dolog lényege nem is a szerzőmódon, hanem azon kérdésen fordul meg, ha való-é, hogy a civilizációval és a nép szaporodásával a föld tulajdonosai olyan fokozódó haszonra tesznek szert, a mi az eleség árát drágítja és a munkások sorsát nehezíti?

E kérdésre igen egyszerű a válasz, miután világosnak látszik, hogy valamely országban a lakosok megszorodhatnak, de a földterületet azon a helyen megszorítani nem lehet, s azt mindenki tapasztalja, hogy különösen nagyobb városok területén, a hol a lakosság növekedése rohamosabb, a földterület ára is gyorsan emelkedik a nélkül, hogy a birtokosok az értéktöbbletre megszoigáltak volna.

E jelenség további igazolását a socialisták a földjáraadékelméletben találják fel, melyet kiváló antisocialista nemzetgazdák is mindez ideig fentartottak.

Ezen elmélet azon alapfelfogásból indul ki, miszerint egy helyen és időben az egynemű gabona ára egyenlő. Még pedig az összes gabona ára akkora, mint a legtöbb kiadással piacra hozott és legkedvezőtlenebb körülmények között termelt gabonának az ára, mert feltehető, hogy az, a ki következetesen kárt szenved a vásáron, meg sem jelenik ott terményeivel. Úgyde a szaporodó népességnek folyton több eleségre van szüksége, s így arra buzdítja a földművelőt, hogy a terméketlenebb és távolabb eső földeket is művelés alá vonja, mert az itt termelt gabona előállítás költségeit is megtéríti neki. Mint-hogy azonban a gabona ára egyenlő, világos, hogy a mint kedvezőtlenebb minőségű és fekvésű földekre terjed ki a termelés, folyton növekedik azon földbirtokosok nyeresége a terményen, a kik termékenyebb és közelebb eső földeket művelnek.

Ezen monopolszerű ki nem érdemelt előnyök három forrásra vezettetnek vissza, ugymint: 1. a föld eredeti erőinek, 2. a korábban és később befektetett tőkék hozadékának, 3. a föld közelségének és távolságának különbségére.

A föld termőképességét tekintve, a kinek kövér talaju földje kétszer annyit terem ugyanannyi munka után, mint a sivar föld, természetesen haszna is kétszer akkora lesz, mint az utóbbi föld megművelőjének.

A tőkét tekintve az első befektetéssel megkétszerezhetni valamely földbirtok terményét, de ugyanakkora további és még további

befektetéssel nem lehetséges vég nélkül ugyanannyiszor megsokszorozni a termény mennyiségét, tehát a korábban befektetett tőke a földön nagyobb nyereséget hajt, mint ugyanakkora későbbi befektetések. Minthogy azonban ez utóbbiak is jövedelmeznek, különben nem tétetnek a földre, a korábbi befektetések hozadéka igazságtalanul megnövekedik.

A távolságot tekintve végül, a piacához közelebb eső birtokosok megnyerik a távolabbról hozott termény szállítási költségeit, s a termelés csak akkora távolságra terjedhet, honnan a szállítás költsége is a gabona árában megtérül. Minél távolabbra terjed tehát a művelés, annál nagyobb lesz a közeli föld haszna. Mindezen nyereségeknek szakadatlan további növekedése pedig, mint említők, onnan ered, hogy a nép szaporodásával folyton silányabb, nagyobb tőkebefektetésekkel és távolabb eső földekre terjed ki a termelés. A földbirtokosok helyzete folyton javul, az eleség ára növekszik, a munkások helyzete ellenben súlyosbul. Ugyanazon táplálékért hovatovább több munkát kell végezniök.

Ezen kézzelfoghatónak látszó feltevésekkel szemben az alattuk rejlő igazság felderítésére mindenek előtt különbséget kell tennünk a földnek hozzá kötött és róla felkelhető sajátságai között. E különbségnek tekintetbe nem vétele, úgy tartjuk, legtöbb tévedésnek vált forrásává a földjáradékelmélet körül. Mert való ugyan, hogy egy ország területét nem lehet a lakossághoz képest megtöbbszörözni, de ez csak a föld egyik, t. i. fel nem kelhető tulajdonságára nézve áll. A társadalom ugyanis főként két tulajdonságánál fogva veszi igénybe a földet, egyik, hogy az tért szolgáltat és a másik, hogy termő erőt rejt magában. Az utóbbi a földnek terményekben felkelhető, a másik pedig kizárólag hozzá kötött tulajdonsága. Egy város területén valamely tér teljességgel nem sokszorosítható meg. A kik tehát kényszerülvék igénybe venni, mindnyájan ez egy helyre vannak útalva. A föld termő erejét azonban táplálkozásra nem veszik ott igénybe, a hol a föld van, hanem a terményben ezen erő felkel a földről és a fogyasztóhoz szállítatik. Ebből tehát következik, hogy a nép szaporodásával a földnek tért adó tulajdonsága azonegy országban mindig becselebb és keresettebb lesz, ellenben ugyanazon lakosság a föld termőerőiben teljességgel nem szenvedhet szükségét, mert ezen termőerők a gabona képében hozászállítatnak, még pedig az összes ke-

resletet kielégítő bőségben, ha csak mesterséges úton vámokkal akadályokat nem gördítenek elé. Egy ország lakossága csak a területet tekintve szenvedhet a korlátok miatt, ellenben, a míg a termőterület létezik a föld hátán, bármily népsűrűség között is korlátlan mennyiségben találhat táplálékot.

A socialistáknak a földbirtok ellen folytatott egész harcza és a földjáradékelméletre fektetett minden következtetése pedig e korlátokon, a földtulajdon kiváltságos voltán fordul meg. Tényleg azonban csak a távolság az egyetlen, a mi elválasztja valamely ország lakosságát attól, hogy az egész földet ne tekintse saját termőföldjének. De épen ez a távolság az, mely felett polgárosodásunk csodás diadalt nyert. Épen ez egyetlen akadály tette ma már lehetővé, hogy tropicus égövek dús gazdag talaja beköltözhetett terményeivel zsúfolt világvárosok piaczára és kivette a magas munkabér mellett nagy adókkal terhelt, silány földön munkálkodó európai földbirtokosok kezeiből az annyira irigyelt földjáradékot.

A földjáradékelmélet ennek daczára minden részében megállhat. A különbség közelebb fekvő jó és távolabbi silány, korábbi és későbbi befektetések haszna között mind megvan. Csak az nem tény többé, hogy e haszon növekedőben volna, sőt minden adat az ellenkezőre vall, mert a termény előállításában ép úgy, mint bármely iparcikkben mesterséges akadályok nélkül a verseny korlátlan és soványabb földek helyett folyton rövidülő távolságból dúsabb földek lépnek fel az árra nézve döntőleg e versenyben. Többé nem a legkedvezőtlenebb viszonyok között termelt gabona ára dönti el az összes piacra hozott termény árát. Ellenkezőleg a megjelenő termény mennyisége ép mint az iparcikkokban nagyobb, mint a szükséglet és a legkedvezőbb viszonyok között tömegesen termő földek kelnek egymás közt versenyre s nyomják le emezeknek és nem a silány földek termelési költségei és a természetes nyereség mérveire a gabona árát.

Felesleges volna e tényre nézve a művelt államokba szállított termények hatalmas dimensióiról szóló és mindenki által eléggé ismert statisztikai adatokat idéznünk. Mihelyt valóságnak ismerjük el, hogy az eleséget termő terület egy ország lakosságára nézve sem apad, hanem messze világrészekben vég nélkül küljebb terjeszkedik; ha ismerjük, hogy a távolság hátrányaival szemben a kevésbé költséges termelés és a föld gazdagsága előnybe helyezi a külföld terményeit

a belföldi felett; és ha belátjuk végül, hogy a termény a szükséglet meghaladó mennyiségben jelenhetik meg piacainkon — akkor kétségtelessé lesz, hogy a földtulajdonosok monopoliuma nem létezik, a földjáradék többé korántsem növekedőben, hanem apadóban van, tehát a munkás helyzete sem súlyosbulhat a földbirtokosokkal szemben.

A földjáradéktan megalapítója, Ricardo is elismeri, hogy azon esetben, ha sokkal nagyobb mennyiségben van első osztályu föld, mint a mennyi a szaporodó népesség ellátására szükséges, akkor nem képződik földjáradék. Ezen axiómából csak bár annyit fogadjunk el kétségtelennek, hogy a fennebbi esetben, ha volna is földjáradék, ki volna zárva növekedésének lehetősége, s vegyük tekintetbe másfelől, hogy a föld lakható része 12 milliárd hectárt tesz, lakóinak száma pedig 1 milliárd 200 millióra megy, tehát 10 hectárra csak egy ember esik, s akkor bebizonyítottan tekinthetjük, hogy még sok ezután következő nemzedéknek sem lesz oka aggodalmaskodni az eleség apadása és az ebből keletkező nyomor miatt. Feltéve ugyanis, hogy a földteke lakossága folyton szaporodni is fog, a mi pedig egyáltalán nincs bebizonyítva. Azon történelmi nyomok legalább, melyeket Amerikában, Ázsiában, Áfrikában rég letűnt civilizációk, sűrű népességű országok, óriási városok létezésének bizonyítékául felfedeznek, inkább arra vallanak, hogy egykor a földnek a mainál nagyobb népessége is lehetett.

A földjáradéknak némely országban egy ideig fennállott növekedése a közlekedési eszközök hiányosságából és a vámokból eredt. Azon időtájt, midőn a járadékelmélet keletkezett, Angliában 66 shilling is volt egy quarter búza vámja s ennek következtében ugyanannyi búzának piaci ára 103 shilling. E mellett a vizen a szelek vitorlás hajókkal, szárazon az állati erő tengelyen végezte a szállítást. A haladás azonban ledöntötte a vámsorompókat, s a gőz csodás hatalma néhány évtized alatt átalakította a nemzetek gazdasági életét. Arra a földjáradékelmélet megalkotói nem számíthattak, hogy Éjszak-Amerikában Minesotából valamikor 1 frt 80 kr lesz egy hectoliter gabonának átszállítási ára a havre-i kikötőbe, s így Amerika közelebb fog feküdni Európához, mint ugyanazon országnak egymástól néhány mértföldnyi távolságra eső két városa. Az elmélet magában egészséges és ép ma is, csupán a terméketlen földek helyett a jobb termő földekre terjeszkedett ki a termelés és a földbirtokban való hiány he-

lyett bőség állott be. Természetesen az életre levont következtetéseknek is épen ellenkezője lett valósággá e csere miatt. A lakosság minden szaporodásának s az erre alapított baljóslatoknak daczára jobban táplálkozik, élvezetekre, ruházatra, gyermekeinek nevelésére többet költ, lakásainak száma a szaporodást meghaladólag növekedik, ezeknek berendezése kényelmesebb és gazdagabb lesz.

És vajjon a haladásnak mindezen előnyeit, nem szólva még a tőkepenészesekről, mind csak a földbirtokosok élveznék? A földjárdékélmélet eddigi felfogása szerint a föld tulajdonosai folyton felébe emelkednének a társadalom összes többi osztályainak.

Kétségtelen, hogy nagyban és egészben a földbirtokos osztály helyzete is javult. Ha azonban a többi társadalmi osztályokhoz való viszonyában tekintjük helyzetét, a korábbi állapotokhoz képest hatalmas feltűnően fogyatkozóban van. A statisztikai adatok tanúsága szerint a föld brutto jövedelme e század folyamán megtöbbszöröződött; egészben a föld értéke sokat emelkedett, a haszonbér összege megnagyobbodott. Ha azonban közelebről vizsgáljuk a tüneményeket, arról győződünk meg, hogy a jövedelem megszorodása az intenzív műveléssel a föld hozadékának megtöbbszöröződésével következett be. A földbirtokos kénytelen volt brutto bevételeinek összegét nagy mértékben megnövelni, hogy netto jövedelme, azaz földjárdéka a korábbinak maradjon. A föld értéke emelkedett ugyan, de kivéve azon helyeket, a hol a sűrű közlekedés folytán a tér szempontjából nyert birtoka értéket, földjei nem őseredeti termőerejüknél, hanem a befektetéseknél fogva emelkedtek értékükben. Legalább a feleértékig menő befektetések nélkül ma már gazdaság nem is képzelhető s a művelt államokban immár konstataált tény, hogy a befektetéstől és másnemű előnyöktől eltekintve pár évtized alatt majdnem felére esett a termő föld értéke. Nincs másként a haszonbérletekkel sem, habár a végösszeg a beruházások folytán emelkedett.

Ezen elmefuttatás keretében nem akarván a fennebbi állítások igazolására statisztikai adatokkal terhelni az olvasót, utaljuk csupán a francia Passy Hippolite, Foville műveire s főként Leroy-Beaulieu Pálnak „Essai sur la répartition des richesses stb.“ czimű kiválóan értékes munkájára, melyben ha nem is fejtetnek ki a társadalmi vagyongyomozás alaptörvényei, de éles látással kinyomozott tényekben meglepőleg van feltárva e megosztás való irányzata.

Statistikai adatok nélkül is meggyőződhetik azonban a társadalmi állapotok átalakulásainak megfigyelője, hogy más volt a helyzete a történelmi földesurnak, a ki birói széket ült földhöz bilincselte jobbágyai felett, ostorral hajtotta őket a munkára és fentartotta a *primae noctis* jogát, mint a mai földbirtokosnak, a ki jogokban egyenlővé lett egykori jobbágyaival, verejtékes munka mellett csak nagy körütekintéssel, sok újtással és befektetéssel biztosíthatja évi jövedelmét, s ha régi kényelméhez, nagyúri kedvteléseihöz ragaszkodik, rövid idő alatt azoknak kezeire száll át birtoka, a kik a göröngyöket tördelő munka alatt beállanak a sorba.

A földművelés ma már egy rangba helyezkedett az ipari termeléssel s emezzel egy színvonalon álló üzleti éberséget és lázas tevékenységet követel annyival is inkább, mert három lényeges pontban mögötte marad az ipari productió előnyeinek, t. i. az azonagy területen az előállítandó termények mennyiségét lehetetlen vég nélkül megsokszorozni; a tőkét egy évben csak egyszer lehet a vállalatban megforgatni és az időjárás szeszélyei miatt lehetetlen a produktum létrejövetelére és mennyiségére számításokat alapítani. Mindezek megszelhető hátrányok s távolról sem teszik a földbirtokos helyzetét irigylésre méltóvá.

És a munkás sorsa? Vajjon az ő helyzetében is hasonló változás állott be az úgynevezett haladás folytán? Általános a vélemény, hogy hazánkban legalább az urakká változott jobbágyokra nézve végzetessé lett az új méltóság. Az erdélyi részekben például a jobbágyokból lett földesurak egy része nem ismeri annak értékét, nem is használja, legfejebb a roszra. Hiányzik a népben az előrelátás a jövőről való gondoskodás és az új szükségletek iránti érzék. A szabadságot úgy értelmezi, hogy jogában áll nem dolgozni, szeszies italokat élvezni és birtokára adósságot venni. A jobbágyi birtok is tehát nagy tömegekben idegen kezekre száll. Ha ez így van, akkor ismét csak a socialisták kezéből esik ki a fegyver, a kik pedig nagy súlyt fektetnek félművelt népeknél is a földtulajdon fejlődésének menetére. Ha a földbirtok önmagában egy folyton erősülő hatalmasságot képvisel a társadalom többi osztályaival szemben, akkor nem érthetni miért nem vehetik a jobbágyok ez új hatalomnak hasznát, s miért engedte a földbirtok egyenként elbukni urait?

Mert a jobbágyok, mint földbirtokosok osztozkodnak a létrejött

világverseny által okozott hátrányokban, mint munkások azonban egészen más szempont alá esnek. Az új időknek, mint minden nagyobb átalakulásnak kétségkívül megvannak a maga sebesültjei és halottjai. Az egyéni szabadságot a nép épen úgy felhasználhatja romlására, miként a felvirágzásra, de a gyámkodás, a míg az elsőtől megóv, az utóbbinak zárja útját.

De nem is azon bajokat tárgyaljuk e helyen, a melyek saját hajlamaik folytán érhetik a munkás-osztályt, hanem azon megmáshatatlant kényszerüségéről szólunk, mely a socialisták szerint a földbirtok és tőke hatalmából kifolyólag minden körültekintés, iparkodás daczára az eleség drágulása miatt nyomorba döntené a munkásokat.

Gazdag statistikai adatok gyűjteménye egyhangusággal válaszol ez állításra, hogy a gabona ára e század második felében a közlekedési eszközök fejlődésével nem emelkedett, hanem kiváltképp az utóbbi években alászállott. Tekintve továbbá, hogy a pénzt alkotó nemes fémek értéke 100 év óta átlag 40 százalékot esett, a táplálék árának sülyedése még föltünőbb, a mi a már fönnebb elősorolt okoknál fogva nem is lehetett másként. A szabad verseny beállta, új, gazdagon termő földek munkábavétele, a közlekedési eszközök óriási fejlettsége, munkát kimélő gazdasági gépek, célszerű eszközök feltalálása, észszerü földmegművelés, okszerű trágyázás, a gabonának eleséggé való átalakításában a magtörő mozsártól és kézi malomtól a műmalmokig tett haladás együttvéve csak olyan hatással lehetett a táplálék árára, mint a mily csodás arányokban átalakították a fönnebiekkel rokon vívmányok az ipari készítmények árát.

Mindazonáltal még mind nem volna kizárva lehetősége, hogy például a munkások nagymérvű szaporodásának következtében még mindig többet és többet kellene dolgozniok ugyanazon mindennapi kenyér megszerzése végett. E feltevésről később bővebben fogunk szólni; e helyen csak felemlítjük, hogy tudvalevőleg valamennyi műveltebb államban szabályoztatott és fokozatosan lennebb szállítattott a munkaidő 12—14 órától átlag 10 órára. A mi pedig a munkabért illeti, a nyugati államokban teljesen megbízható statistikai kimutatások szerint az utóbbi félszázad alatt a mezőgazdasági munkabér 90 és az ipari 50 százalékkal emelkedett, s az európai munkás jelenleg 110 font kenyeret vehet azon összegen, melylyel a 60-as években még csak 77 fontot vehetett. Franciaországban

Block szerint egy személyre nézve 55 év óta 50 százalékkal emelkedett a gabona, 1820-tól megháromszorozódott a burgonya, 1830-tól 1865-ig $100\frac{1}{3}$ ra hágott személyenként a bor fogyasztása. Mullhall szerint a continensen 1850 óta 42 százalékkal emelkedett a hús fogyasztása, 44 százalékkal a tejtermelés.

Hazai viszonyainkat tekintve a munkaidőre és munkabérré vonatkozólag csak felemlítjük példaképpen, hogy Kolozsvárt a nemzeti fejedelmek alatt az iparos műhelyekben reggeli 3 órakor vette kezdetét a munkaidő és este nyolc óráig tartott. Az asztalos legények heti fizetése a 100 kros frtból. 40—60 krt tett. A mezei munkás napi bére egészen e század elejéig a limitatiók szerint 10—12 kr között váltakozott és a búza vékájának ára legtöbbször 2 frt, kivételesen 40—50 kr vagy olyan magas, hogy éhen pusztultak el az emberek: Az 1836-ik évi urbéri törvények Magyarországon még 10 krban állapítják meg a mezei napszám megváltási árát olyan vidékekre nézve is, a hol sürgős munka esetén a munkabér ma 2 frtra is felszökik, holott a gabona ára nem emelkedett, sőt az utóbbi éveket tekintve szállott.

És ha mindezeknek dacára a műveltebb államok munkásainak világszövetkezete valaha kivívná egyik célját s államosítaná a földbirtokot, kiosztván belőle mindenkinek a maga részét, valjon mit érhetne el vele? Anglia például gabonaszükségletének kétharmadrészét most is külföldről fedezi, s a cél elértéig megszorodó népességet valószínűleg egyetlen államban sem bírná táplálni a kiosztott földbirtok, tehát a lakosság egyik részének más világrészekben kellene hazát és földet keresniök. Apró parcellákban továbbá tudvalevőleg nem üzhetni észszerüleg gabonatermelést, s már ez is magában megbuktatná a felosztást. Nem volna továbbá jó számítás gyengébb földeket munkapazarlással művelés alatt tartani, a mikor a tropikus égővek alól kevesebb fáradtsággal előállított jobb termények nyerhetők. Még kevésbé volna bölcsesség finom kezű piperekészítőket, magas szárnyalású írókat és művészeket, kiváló ízlésű műiparosokat az eke szarva mellé állítani, miután ezeknek egy napi munkájáért a külföldiek annyi gabonát küldenek az országba, a mennyit önmaguk közvetlen munkával hónapok alatt sem bírnának előállítani. Mi történnék továbbá a világvárosokkal, a melyekben a lakosok között senki sem kaphatná ki lakó helyén földjét, hanem a túlnyomó rész csak vala-

mely nagyobb távoli megyében. Minő forrásból fedezné továbbá a munkás a gabonán kívül többi szükségleteit, ruházatát stb., ha föld-birtokocskájának művelésével volna elfoglalva?

Ha pedig a föld ismét csak bérbeadatnék, akkor menthetetlenül a mai állapotokhoz térne vissza a társadalom, t. i. a föld, ha csak rabszolgákkal nem műveltetnék, ismét a lakosság egyik részének kezén volna s ez természetesen annyi hasznót iparkodnék megtakarítani, a mennyi a földtől és lakosságtól kicsikarható, különben nem volna bérlő. Ezzel kezdetét venné kinek, kinek élelmességéhez és tevékenységéhez való arányban a vagyonhalmozódás, az ostrom mai tárgya, a társadalmi egyenlőség megőző betűje.

DR. BÉKÉSY KÁROLY.

(Folytatása a jövő füzetben.)

NEVELÉS ÉS LELKI ÖRÖKLÉS.

I.

A tapasztalati psychologia kutatásai szerint, melyeket az élet igazol, és egy philos. iskola sem von kétségbe, a gyermek szüleitől és az ősöktől nem csak testi, hanem bizonyos mértékig, szellemi arculatot is örököl. Tapasztaljuk, hogy az egészséges, erős testü szülék ivadéka rendszerint hasonló szerkezetü, ha csak azt véletlenül közbejött okok meg nem változtatják.

A spártai gyermekek a spártai szülékhez, a boeotiai gyermekek a boeotiai szülékhez hasonlítottak. A hegyi és völgyi lakók ivadéka ma is más-más arculatu és szervezetü.

Általában testi szervezet tekintetében a gyermek képmása (portraitja) atyjának, anyjának, sokszor nagyszülőinek vagy más ősének. Innen van, hogy a nép bizonyos örökölt testi vonásokról egész családokat nevez el: „nagyfejű Kovács,“ „löcslábu Bartók“ stb., mint a hogy a rómaiaknál előfordúlnak a hasonló módon keletkezett családnevek (Nasones, Scipiones, Capitones, Piones vagy Cicero, a görögöknél Oedipus stb.)

És ez az ősökhöz való hasonlóság kiterjed az értelmi és erkölcsi vonásokra is. Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy az ember eredeti, azaz merőben új vonásokkal felruházott lényként kerül ki a természet kezéből. Mindnyájunk élete a multa útal: szellemi és erkölcsi arculatunk vonásai, szüleink és őseink tehát az előbbi nemzedékek életében gyökereznek; termőföldjük az ő hajlamaik, szenvedéseik, vétküik és erényeik. A Rousseau hirdette elvont ember, a ki mint a jóság mintaképe kerül ki a természet kezéből, csak a mesék országában fordul elé, a mai tudomány nem ismeri.

Az egy vidéken lakók, egyforma talajon és égalj alatt élők, egy nemzethez, egy törzshöz tartozók közös jellemvonásai az öröklés útján

válnak tipikusokká, s mondhatni stereotyppá. Angliában más a britt, a skót, az ír; Franciaországban a norman, a gascognei, a spicard, a provencei; Németországban a porosz, a bajor, a sváb, a szász; Olaszországban a toscanai, a nápolyi, sicíliai és corsikai; hazánkban a székely, (csángó), az alföldi, a borsodmegyei, a gömöri. Mind e külön vidékek lakói száz esztendőök óta megőrizték rokonaiktól elütő előnyös vonásaikat szintúgy, mint hibáikat. A mai görögország Locris-vidéki lakóiról jegyezték meg, hogy ma is oly rabló és kalandor természetűek, mint Homér korában voltak.

Ha tovább menve a székelynek, oláhnak és szásznak nagyon is különböző lelkületét (naturel) vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy ezeknél is, mint a más országokbeli népcsaládoknál, a különbség oka részint eltűnt okokban rejlik (háboruk, hódítások, vagy védelmi hadjáratok, politikai intézmények, más családi élet stb.) részint ma is meglévőben, minők a talaj, égalj, táplálkozás és lakás. Idő jártán eme különböző tényezők okozta hatások s a nyomukban járó megszokások örökléséből verődik össze az, a mit nemzeti jellemnek nevezünk.

A történészek már régen megjegyezték a népjellem változatlan-ságát. A mely vonásokat Julius Caesar, Strabo és Diodorus megjegyezték a gallokról t. i. a fegyverek szeretete, a csillogó dolgok kedvelése, szertelen könnyelműség, javíthatatlan hiuság, finomság, beszédbeli könnyedség: ma is megvannak s a mai francia is a Caesar gallusának szakasztott mása.¹⁾ A mai franciák atyái, — úgymond Taine — a gallok megállították az útasokat, hogy újságokat halljanak tőlük, s abban volt büszkeségük, mint unokáiaknak, hogy „jól tudnak harcolni és kellemesen beszélni.“²⁾ Tehát egy népcsaládban lassanként a közös szokásoknak, eszméknek és érzelmeknek oly tőkéje keletkezik, mely nemzedékről nemzedékre száll, s azt a népjellemet alkotja, mely az angolt, a németet, a franciát, az olaszt, a magyart stb. egymástól oly eltérővé teszi s mely eltérést inkább érzünk, mintsem tisztán ismerünk, mert elemezni, s igazi alkatrészeire bontani teljes lehetetlen. A nép jellemet egy egyforma physikai és erkölcsi viszonyok közt élő nagyobb embercsoport lelkülete composit-képének nevezhetjük s benne mindig összeolvadva találjuk az egyesek jellemének vonásait, melyek

¹⁾ L. erre Ribot, *L' hérédité psych.* I. r. VIII. fejt.

²⁾ Az angol irod. története. I. k. 101. l.

az összes életét jellemzik. Úgy vagyunk ezekkel a vonásokkal, mint midőn a miénktől eltérő raceból való embercsoportot látunk. Csak nehezen bírjuk őket megkülönböztetni, mert elménkben, (mondhatni: szemünkben) e racenak egy composit-arc képe keletkezik, mely elta-
karja előlünk az egyéni arcot.

Megemlítem még a vérlejtést is, mely (temperamentum néven) Galenus óta szerepel a tudományban és az életben. A vérlejtés oly egyéni dispositiok, b e n t e r m e t t s é g e k összege, melyek érzelmeink és akarásunk gyökerét teszik. „Emotioink és szenvedélyeink oly viszonyban vannak e bentermett erővel, mint érzékeink fogékonysága a külső hatásokkal.“¹⁾ A vérlejtés szorosabb értelemben a felindulások (emotiók)nak az a változásmódja vagy tempója, mely a lélek ingerlékenységével áll szoros kapcsolatban. A vérlejtés tehát nem a véren alapszik (s a nevet csak magyarságáért használjuk), hanem emotiora és működésre való fogékonyságunkon. Bain szerint csak két vérlejtés van: érzékeny (emotional) és erélyes (activ), mely beosztás az idegrendszer minőségéből indul ki.²⁾ Ezzel a beosztással is úgy vagyunk, mint a régivel: t. i. valaki lehet az élet különböző részében és más-más viszonyok közt sorban sangvinikus, melancholikus, cholericus vagy phlegmatikus; szintúgy lehet életkora, egészségi állapothoz képest élénk, vállalkozó s egyszersmind a kivitelben lassu, sőt hanyag.

A vérlejtésnek része van az egyéni és népjellem megalakulásában. Ez az egyik szerzője a raceok közti eltérésnek, pl. hogy az angol szívós és cselekvésben kitartó, a magyar lelkesedő, de cselekvésben késedelmes.

Azok a vonások, melyekből lassanként az egyén, a család, a nép, a race, vagy a nemzet jelleme öröklés útján megalakul, kezdetben kétségkívül az egyesekben tűntek föl, s személyes szerzeményeik (habitusaik) voltak, s ezek az időhöz kötött szellemi szerzemények az egyes családokban, majd a race-ban megrögződvén, öröklőkké váltak. Ezeknek az egyes vonásoknak a fusiojából magyarázhatni meg az egyes néptörzsek jelleme uralkodó vonásait: a semita race adás-
vevési szellemét, a cigányok elpusztíthatlan hajlamait: a csalást, a furfangot és szemességet. Ezek nyomán állították fel a psycholo-

1) Wundt, *Physiol. Psychologie*, 816. l.

2) *The study of Character*, VII. feje.

gusok azt a tételt, hogy a lelki öröklésnek a fajra nézve majdnem az a szerepe, a mi az emlékezetnek az egyesre.

A jellem különböző elemeire vonatkozó öröklés eme munkája kezdődhetik bármely nemzedéknél: de ha egyszer megkezdődött, nemzedékre száll. Megtörténhetik pld., hogy egy különben tisztességes, gazdálkodó és mértékletes jelleméről ismert család egyik tagja ismeretlen okokból a részegeskedés bűnébe esik. Ez oly zavaró elem a család jellemében, mely lehet, hogy csak átmeneti, de az illető házasodása következtében átmelhet utódaira. Meddig tart aztán egy-egy eltérő, sőt nem előnyös erkölcsi vonás? — örök időkre szól-e, fokozódik-e, vagy pedig lassanként meggyengül és kialszik? ezekre a kérdésekre a tudomány ma még határozottan felelni nem bír.

Vannak esetek egy új lelki vonás elgyengülésére és kialakására, mint a hogy testileg a fehér racebeli férfinak egy néger nővel összeházasodásából mulatt származik ugyan, de ha ennek utódai folyton fehérekkel házasodnak össze: néhány nemzedék múlva a fehér race typusa egészen eléáll. Ellenben igen sok eset van a bűnös szenvedélyek öröklés útján való fokozódására. A pathologusok tapasztalatai szerint a test és lélek beteges állapotai az utódokban mintegy azért fokozódnak, hogy utoljára magát a családot irtsák ki. Ha a szülék (első nemzedék) szenvedélye az alkoholizmus, utódaik, a második nemzedék már örökölt részegeskedésben szenved, a harmadik nemzedéket hypochondria támadja meg, s a negyedik emberöltőt hülyeség és butaság teszi tönkre. Vagy ha egy családban a lelki betegségre nagy a hajlandóság, a család egyik tagját epilepsia támadhatja meg, a másikat erős neuralgia, a harmadik lehet öngyilkos.¹⁾

A hanyatlás eme lépcsőzetének még rémitőbb fokai vannak az erkölcsi érzet felfordult állapotaiban. Pld. az első nemzedék jellemzője: értelmiséggel párosult gyilkolás- és rablásvágy; a másodikiké már: öngyilkosság, ügyefogyottság és epilepsia; a harmadiké: mania (őrültség).²⁾

A testi, lelki erők és az ember környezete közt az összhang megbomlása alkalmával a természet most úgy jár el, mint egy uzso-

¹⁾ Maudsley, Body und Mind, 68. l. és Responsibility in mental Disease (Rosenthal ford. Lipcse 1875.) 271. l.

²⁾ Body and Mind, 132. l.

rás: a megrendült erőkből óriás kamatot szed; máskor meg úgy tetszik, hogy az öröklött és öröklés közben fokozódó szenvedélyek mintegy experimentumai a természetnek, mely minden nyeresényt ismét kockára tesz, s a sokszor ismételt „quittez double!“ (egyik a másba!) után végre „va banque!“-ot mond és az illetőnek romlására mindent megnyer. Így történt a York-ház kebelében III. Richarddal, kiben az ősi szertelen uralkodásvágy mindent kockára tett mindenért.¹⁾ Rá nézve az életnek csak egy célja van: az uralkodás, mely őt a pusztítás daemonává teszi, a ki mosolygásával is gyilkol.

A most felhozott esetekben levő oksági viszony valóságos antinomia a természeti rend és az erkölcsi rend között. Úgy látszik, mintha a természet is irtóznék az ily végzetes fokozástól s azért rendszerint maga magát javítja azzal, hogy a különböző szülők vérejtése (temperamentum), elméje és jelleme combinatioja alapján a családok kebelében és a race-ok keretében vérejtés, elme és jellemváltozások végtelen sorozatát hozza létre, melyek minden nemzedék-nél újból, meg újból kombinálódnak. Egy emberöltőre harminc évet számítva, 10 öltő, azaz háromszáz esztendő alatt 2048 nemzőnek többé-kevésbé feltűnő befolyása lehetséges az utódra. E combinatioárnyalatok végtelen finomsága kitetszik abból, hogy egy pár ezernél nagyobb számú ős, eltekintve a nemi különbségtől, nem csak testi- leg különbözött egymástól, hanem értelmileg és erkölcsileg sem akadt köztük kettő teljesen egyforma.

II.

Egynémely orvos és anthropologus azt hiszi, hogy az öröklési combinatiók homályos és végtelenül bonyolult útvesztőjében könnyen eligazodhatni. „Régenten — úgymond Maudsley — szintén ily homályosak valának és megfoghatatlanoknak látszottak a vegyi combinatiók és vegyoldatok s ha kitűnő férfiak hú megfigyelésének és szemes kutatásainak sikerült a vegyi combinatiók titkaira fényt deríteni, miért ne sikerülhetne hasonló szorgos megfigyeléssel a családok degeneratiója és regeneratiója bonyolult titkainak szintén nyo-

¹⁾ K. Fischer: Shakespeare's Charakterentwicklung Richards III. 81. lap.

mára jönni és műfolyamataira világot vetni?¹⁾ Azonban ez az analogia nagyon sántikál, egyfelől azért, mert a vegyi combinatok egyszerű és tovább nem oldható elemekből állanak elé, ellenben az öröklési tünetmennyekben a szervezetén kívül távolabbi ősök ezreinek megsokszorosult vonásai mintegy származási tejúttá olvadnak össze, melyben az egyes részek pontos megfigyelésére nem született még emberi elme. Hiszen minket csupán két vegyi elem egyesülése zavarba tud ejteni. Két szintelen gáz: pld. éleny és légeny egyesüléséből, ha még velök nem experimentáltunk, eszünk tanúsága szerint csak szintelen elegy keletkezhetik. Eszünk teljes lehetetlennek tartja a színes vegyületet, de ím a tapasztalás azt mutatja, hogy ha egyesülnek, mély narancs-színű légenysavat kapunk. Hozzájuk tehát oly elem járult, melyet az ész eddigelé kitalálni nem birt. Ha már két érzékelhető elem combinatióján sem birunk tapasztalat nélkül eligazodni, merő lehetetlenség, hogy az öröklésnél az ellenőrzésünk alá nem vehető tényezők ezreinek sokszorta több combinatioja törvényeit pontosan fel bírjuk deríteni. Igaza van Lombrosnak, hogy midőn ezeket a törvényeket még a legjobban megközelíthető emberi tünetmennyekben is (pl. az ébrénytánban) meg akarjuk találni, gyakran a tévedés veszélyébe jutunk. Úgy vagyunk velök, mint bizonyos felhő alakzatokkal, melyek eltűnnek jó részt, ha közelről nézzük, vagy mint azokkal az újkori festményekkel, melyeket „szőrszálíg kidolgozott képek“ ellentétének (Hollandais au rebours) neveznek: közelről nézve egymásra mázolt színrétegeknek látszanak, de kellő távolból gyönyörű arcképet mutatnak.²⁾

Ezeknél a „felhő“- vagy tejút-szerű combinatióknál fogva születéskor az öröklés csak valószínűség, de soha sem bizonyosság. Hozzájárulnak t. i. a körülmények és a nevelés hatása.

Az öröklés általános törvényei röviden a következők:

1. Általános öröklés. Öröklődnek az általános faj, vagy race jellemvonásai; azaz a négernek nem születik fehér gyermeke.

2. Közvetlen öröklés. A szülők utódaikra hagyják egyéni jellemvonásaikat is, akár régiek, akár újak legyenek.

¹⁾ Die Zurechnungsfähigkeit der Geistes-kranken. 272. l.

²⁾ C. Lombroso, L'homme criminel, ford. Regnier et Bournet, Paris 1887. (bevezetés) 17. lap.

3. Közbevetett öröklés. Az utódok örökölhetik valame-lyik ős szüle szellemi tulajdonságait (atavismus).

4. Hasonkori öröklés. Bizonyos nagyon határozott ben-termett erők az utódoknál ugyanabban az életkorban jelentkeznek, mint az ősöknél.

A második vagy közvetlen öröklés törvénye soha sem valósul matematikai pontossággal, mert ha megvalósulna, a nemzedék exact képmása lenne szülőinek. De ez soha sem történik, hanem vagy az atya vagy az anya vonásai jutnak túlsúlyra. Ez a túlsúly lehet hasonnemi, vagy keresztező, t. i. apáról fiura, anyáról leányra, vagy atyáról leányra, anyáról fiura menő. Buffon, Michelet és Schopenhauer a keresztező öröklés szószólói.¹⁾ Az utóbbi abból magya-rázza ki a nagy emberek fiainak értelmi közepszerűségét, hogy a fiuk anyjok értelmi tulajdonságait öröklik. Erre sok kedvező példát idéz-hetni a történelemből. Caesar és Julia (Pompejus neje), Cicero és Tullia, VIII. Henrik és leányai (Erzsébet és Mária), Gusztáv Adolf és svéd Krisztina, Necker és Mme de Staël stb. Ellenben IV. Hen-rik, XIV. Lajos, Cromvell, N. Péter fiai, valamint La Fontaine, Cre-billon, Goethe és Napoleonéi merő közepszerűségek. Az anya szelle-mi adományai öröklésére szintén nevezetes példáink vannak: Corné-lia és a Gracchusok, Livia és Tiberius, Medici Katalin és fiai. Vagy az újabb korból véve példát: Baconnak, Buffonnak, Condorcetnek, Cuviernek, D'Alembertnek, Wattnak kitűnő anyjuk volt. Humenak nevezetes volt a nagyanyja; Newtonnak anyai ágon voltak kitűnő rokonai.²⁾ Kant anyja igen értelmes asszony, Goethe anyja szellemes nő, Schiller anyja költészetre fogékony, sőt verselt is; Bürger anyja rendkívüli szellemű, kiből ha kellő művelésben részesül (Bürger sze-rint), nemének leghíresebbje vált volna; Scott Walter anyja költőnő,³⁾ Mátyás király anyja fenkölt szellemű asszony volt.

Hogy az atyák értelmi tehetségeit az utódok örökölhetik, azt előkelő tudósok, költők, képírók, zenészek családfái tanusítják. Csak egy néhány képtáron kell valakinek figyelmesen végig menni, s meg-tanulja, hogy a Bellinik, Carraccik, Teniersek, Van der Veldek, Ti-

¹⁾ Ribot i. m. 202. s köv. l.

²⁾ L. Galton, Hereditary genius, 196. l.

³⁾ Schopenhauer, Welt als Wille und Vorstellung. II. 600 lap.

tianok, Bassanok, egy-egy kiterjedt családot alkotnak. Hasonló az eset a világhírű zenész (Mozart, Haydn, Beethoven, Bach stb.) családokkal. Ez az utóbbi nevezetes példája a zenei tehetség öröklésének. Közel háromszáz (1550—1846) év lefolyása alatt mintegy hatvan zenészt adott a világnak, kiknek fele kitünőség volt. Az államférfiúi tehetség öröklésére nevezetes példák a Mediciek, a Guisek, a Condék, a Mirabeauk, a Zrinyiek, a Hunyadiak, a tudományos tehetség öröklésére, a Bernouilli, Herschel, Euler, de Candolle, Darwin és Bolyai nemzetségek. Hogy a bölcséleti szellem öröklése ritka, annak egyszerű oka az, hogy a legtöbb filosofnak nem volt utóda; pld. az újkorban Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Hume, Comte, Schopenhauer nőtlenül vagy gyermektelenül haltak meg.

Öröklődnek továbbá a szülők beteges hajlamai és lélekállapottai; pl. a falánkságra, a részegességre, lopásra való hajlam, (még akkor is, ha neveléssel akartuk legyőzni); továbbá a melancholiára, öngyilkosságra, epilepsiára való hajlandóság.

A közbevetett, vagy ősökre ütő öröklést az ó-korban is ismerték. Aristoteles, Galenus, Plinius, Plutarch és mások beszéltek róla. Midőn az unokákban a nagyszülők, s a dédunokákban a szépszülők erkölcsi és értelmi vonásai mutatkoznak: ugyanaz az öröklési eset ismétlődik, mint midőn a családi képtárakban egy-egy arcot két-három nemzedék mulva ismét feltűnni látunk. Nemcsak a „görög-orr“, „bourbon orr“ s más testi vonás tűnik fel újból nemzedékek múltán, hanem a tehetség, jellem, szenvedélyek is. Scipiónak unokái a Gracchusok, Martell Károlynak unokája Nagy Károly, Darwin Erasmusnak unokája D. Károly, Vasa Gusztávnak dédunokája Gusztáv Adolf.

Néha a közbevetett öröklés oldalági. Ily oldalági őse Octaviusnak Caesar, Lucanusnak Seneca, Pyrrhusnak Nagy Sándor, XII. Károlynak Gusztáv Adolf, Fontenellenek Corneille, Bentham György (híres fűvész)-nek Bentham Jeremiás. Ily esetekben az öröklés cyklusszerű: néha nagyon hosszasan lappangó, de ötven, sőt ötszáz év mulva is újból megjelenik, annak tanuságául, hogy beltermészetünkben sem vesz el semmi.

III.

Az örökölt hajlamok, vagy tehetség-csírák az a tőke, melylyel a nevelőnek okvetlenül számot kell vetni. Az örökölt bentermettségek hatalma alól senki teljesen meg nem menekülhet. A biblia szerint a

szerecsen a maga bőrét, a párdue az ő bőrének tarkaságát le nem vetkőzheti, azaz a közepes tehetségű ember a leggondosabb nevelés mellett sem lehet Newtonná, Shakespeare-ré, vagy Petőfivé. Idevá-gólag túlságba menő következtetésre jutnak Ribot és Lombroso.¹⁾ Amaz szerint a nevelés legnagyobb hatása a középtehetségűekre és legcsekélyebb a hülyékre és a genialis egyénekre. Képzeljük, úgymond, hogy az emberi értelmesség különböző fokai oly egyenes sort alkotnak, melynek alsó végét hülyeségnek, a legfelsőt geniének nevezzük. Né-zetünk szerint a nevelés befolyása a sorozat két végén a legcsekélyebb.²⁾

Ez állítás igazolására Ribot a következő példákra hivatkozik: Nagy Sándor huszonnégy éves korában kezdett hódításaihoz, s azt megelőzően négy évig államot kormányzott. I. Napoleon az olasz had-sereg vezére volt 26 éves korában, s 35 éves korában császár. Nagy Károly 30 éves volt, midőn hadjáratait megkezdé; XII. Károly svéd király tizennyolc éves korában kezdett hadat viselni. Hannibál és csa-ládja: Hamilcar és Hasdrubal szintén ifju korukban tűntek ki. Scipio Africanus nem volt 24 évesnél idősebb, midőn mint fővezér, a cartha-góiak ellen vezette seregét. Hunyadi János tizennyolcz éves korában nyerte meg első csatáját.

Ribotnak nincs igaza, midőn a genialis egyéneket és a hülyéket egy csoportba sorozza, kik a nevelés hatása határvonalain túl esnek. A hülyékre talál a tétel; de lehetetlen alkalmazni a magasabb rendű természetekre. Hiszen a genius a legnagyobb mértékben érzékeny azok iránt a rendszeres hatások iránt, melyek kifejtését elősegítik; tehát neveléssel annál értelmesebbé és jobbá lesz. Neveltségénél fogva könnyebben haladhat, s tehetsége felső fokával együtt jár a tanulékonyság legfelsőbb foka.³⁾ Az a mondás, hogy a genie maga a szorgalom, a legmagasabb foku tanulékonyságot, azaz nevelésre alkalmasságot jelenti, holott a hülye az ellenkezőt. A társadalom a nagy vagyon öröklőjétől sokszorta többet kíván, mint a vagyontalanoktól, szintűgy a lelki öröklés gazdagjaitól sokkal többet várunk, s ennek a sokkal többnek a véghezvitelére nevelés kell. Mentől több értelmi és erköcsi erőcsirát

1) Lombroso Caesar (L'homme criminel c. művében) hosszas megfigyelései nyomán arra a következtetésre jutott, hogy van egy igazi típusa a bűnös embernek, a született bűnös. És ez szintűgy nem felelős vétkeiért, mint a hogy nem oka a phtysikus az ő tuberculosisának, vagy a púpos az ő púpjának.

2) Ribot id. m. 486. l. 3) Guyau, Éducation et Hérédité 77. l.

örökölt valaki, annál tudósabb és jellemesebb lehet nevelés útján. A nevelés megkétszerezi, sőt megsokszorozza gondolat- és érzelemjárásának őseitől örökölt gyorsaságát. Különösen fontos az öröklés szerepe az erkölcsi erőcsirára nézve, mert ha az erőszakosságra és kegyetlenségre való hajlam öröklődik, öröklődni kell a jószívűségnek és jóindulatnak is. Mint a hogy a járásra és éneklésre való dispositiókat örököljük, úgy örököljük az erkölcsiségre való hajlamot; tehát van az emberrel vele született jóság és becsületesség, mint a hogy az érc-hegység gyomrában arany és ezüst erek vannak; csak ki kell bányászni és értékes kincsesé földolgozni. A bentermett erőket morális értékke a nevelés alakítja át, mert az szabja meg a magaviseleti elveket, az állít az ifjú elé eszményeket, az ad mintákat a jellem alakulására: fenkölteket vagy alávalókat; tehát az emel fel vagy tesz tönkre valakit erkölcsileg.

A kifejlés (evolutio) elméletének némely túlzói azt állítják, hogy az ember akkor lenne legtökéletesebb, ha értelme és érzelmei legbonyolultabb műveleteit, mint merő reflex működéseket, gépszerűen végezné. Szerintök az öntudat minden ténye, tehát minden gondolat, minden érzelem szervezeti tökéletlenség vagy hiány, minélfogva az észményi ember típusa a csudálatosan bonyolult, s mégis egyöntetű öntudatlan automat.¹⁾ Ez a gépiesen érző és gondolkozó lény a kifejlésében fennakadt vagy megfeneklett ember, egy szintén megfeneklett fejlődésű világban létezhethetné, a hol alkalmazkodásnak helye nem lenne. Ime, a Descartes automatjának méltó képmása, a ki nem tapasztal s nem alkalmazkodik, hanem műösztonei dictandója szerint tesz, holott láttuk, hogy az alkalmazkodás az emberi ész kiváltsága, s akarat a végrehajtója.

Az állati ösztön szétfoly a térben és időben; az emberi ész épen az alkalmazkodással rövidíti meg a tért és időt. A routine, vagy a megfeneklett gyakorlat és a gépies emlékezet ideje lejárt; tudásvágyunk felkutatja a mult emlékeit, szétszedi az ismeret nyalábjait s újból combinálja, hogy új tudásra, új eredményre jusson. A régi tudást újjal helyettesíti, haladásra alkalmasabbal, régi eszközeit újjal cseréli ki s legbecsesebb eszközének, az észnek kimívelésére a föld minden zugában külön intézeteket (iskolákat) szervez, melyeknek

¹⁾ Paulhan, Le devoir et la science morale, (Revue philos. (1886. dec.)

egyetlen feladatuk az elme és szív művelésére újabb és újabb módszereket találni és alkalmazni. Az új tudással karöltve fejlődik a figyelem ereje s a művelt érzülettel és akarattal együtt jár a haladás és hatályos cselekvés. Hiszen „tudni annyi, mint előkészülve lenni, hogy többet tanuljunk és többet cselekedjünk. A műveletlen embert nem bántja a tudásvágy, holott a művelt ember örökös tudás-szomjban szenved. S jóllehet a tudomány hovatovább mind több hasznát veszi a megszokásnak és a reflex működésnek, s bennök kibővül a tudás alapja, mint a hogy egy magas épület földalatti helyiségeit kibővítik; de mégis állíthatni, hogy az ember-nem világosabb öntudata, gyakorlati tudása és szellemi erélye lesznek gondoskodása igazi mértékei.“¹⁾

A felhozott tényekből a nevelő két dologról szerezhet meggyőződést: Elsőben is arról, a mit Leibnitz úgy fejezett ki, hogy az öröklés elannyira törvény, hogy az attól való kitérések csak látszólagos kivételek. Ugyanő ezt mély értelműen így fejezi ki: egységes rendszerre vall minden, még az úgynevezett szörnyszülöttek is.

Továbbá átlátja, hogy az öröklött hajlamok gyakran a neveléssel szemben álló antagonisták erői.

A nevelőnek tehát módját kell ejteni, hogy oly eszközöket alkalmazzon a nevelésben, melyekkel fegyelmezheti, módosíthatja, vagy megakadályozhatja a különben veszélyes erős csirák kifejlését, melyek örvénybe sodorhatják az ifjut. Képtelenség lenne eme hajlamok teljes átalakítására vagy kiirtására vállalkoznia. Ez az oka, hogy a természettől lusta, vagy erőszakos gyermeket semmi büntetéssel megtörni, vagy újjáalkotni (reformálni) nem lehet; ellenben helyes bánásmód és tapintat természetök zsarnokságán sokat módosíthat, változtathat. Hiszen ha az élőlények jelleme az alakíthatóság, a plasticitás, hogyan lehetnének ennek híjával az értelmi és erkölcsi élet köreiben.

Az életnek kiváltképpen az első 3—5 év közt eső szakasza a nevelői megfigyelésnek valóságos kincsesháza, aranybányája. Ebben a korban a gyermeki lélek nyilvánulatainak jókora része, a mennyiben önként fakad, az ősök előkészítő munkájára utal. Egyéni erőfeszítése jó darabig csekély; ösztönszerű érzelmei (félelem, harag), az ősöktől

¹⁾ Guyau, *Éducation et Hérédité*, 215. l.

örökölt dispositiók nyilvánulatai. Minthogy ebben a korban az egyéni munka és race életéből meritett tehetségcsirák működése fordított viszonyban állanak, a testi és szellemi egyéni vonások megfigyelésére a legkedvezőbb alkalom kínálkozik. A nevelőnek az örökölt vonásokkal szemben igen gyakran a lelkiismeretes orvos szerepe jut, aki nem éri be betege jelen állapotának ismeretével, hanem vizsgálódásait kiterjeszti a szülőkre, s a család régibb tagjaira is, hogy a multból teljes tájékozódást szerezzen. Az idevágó megfigyelések eredményét a nevelőnek a tudományos elvek útmutatása szerint kell feldolgoznia. Ekként a neveléstudomány alapelvei támaszt nyújtanak a nevelőnek a kezdeményezésben; a szerzett adatok megítélésében rásegítik, hogy a gyermekek magaviseletében szakadatlanul előforduló eltérésekhez alkalmazkodni tudjon; hogy a tapogatózás és sötétben botorkálás helyett — emberhez illően — a belátás világosságánál járjon; hogy tudja magyarázni a kapcsolatot az értelmi és érzelmi működések között, valamint az összefüggést a szülők és gyermekek természete között és megfejteti azon szellemi és erkölcsi tüneményeket, melyeket a tapasztalat embere legfeljebb megbámul; eszközöket találtnak ki véle, s fegyvert adnak a kezébe, hogy megakaszszon, vagy legalább meggyengítsen oly hajlamokat, melyek a védtelenül hagyott gyermekeket vagy ifjut heves kitörésekre vihetnék, s testileg és lelkileg tönkre tehetnék.

Ennélfogva a nevelés nagyban hozzájárul, hogy a lelki öröklés az legyen, a mint Bagehot nevezte: a civilisatio összekötő idegcsöveve. „Ez az a folytonos erő, — mondja ugyanó — mely korszakot korszakhoz fűz, mely alkalmassá tesz mindenkit, hogy azzal a bizonyos tökélyvel kezdje, melyre az utolsó nemzedék eljutott; mely a civilisatiót nem pontok sorozatává, hanem színes vonallá teszi, melyen biztosan öltődik egyik szín a másikba. E tan szerint szintén testi javulás történik nemzedékről nemzedékre, és ha ezt a képzelet felfogta, soha el nem felejtheti; de ha nem tudod méltányolni ezt az okot a maga finom materialismusában, ha csak nem úgy nézed, mint az embereknek idegeken való játékát, mely korszakról-korszakra finomabb húrokon szebb zenét hallat: az öröklés elvét bizony nem bírod felfogni, sem titokzatosságában, sem hatalmában.¹⁾

¹⁾ Walter Bagehot, *Physics and Politics* 8—9. l.

A ROMÁN NÉP HITVILÁGÁBÓL.

Első közlemény.

I. Bevezetés.

A román ember egykor bizonyos kábulási okoknál fogva nem tudván lovára felkapaszkodni így kiáltott fel: „Svinților! câți sunteți, ajutați-me!“ „Szentek, a hányan vagytok, segítsetek!“ A román ember így már bizván a szentek segítségében, megerőltette magát, felugrott, még pedig oly nagy eredménnyel, hogy túlesett a lován. „Prea mulți sunteți!“ „Igen sokan vagytok!“ jegyzé meg, s kantárszárnál fogva vezette tovább a lovát.

A román népnek módjában volt sok szellemre, tündérré, sok babonás hitre szert tenni.

A kör, a társaság, melyben az ember felnő, hatással szokott lenni a férfi jellemére, gondolkodására. Egy román közmondás szerint, a ki ördöggel lakik, az ördöggé, a ki pedig az angyalok társaságában él, angyallá lesz. A népek hitére, jellemére, egyáltalában egész eszményvilágára nem lehet közönyös a társnépek eszmevilága. Egyik a másikra hatást gyakorol. A nép ad és vesz; egyetlen nép sem dicsekedhetik azzal, hogy erkölcsvilága tiszta volna minden idegen befolyástól. A népek egymásból támadnak, egymásból élnek, egymásnak húsából és véréből táplálkoznak. Az anyag nem vész el. A népek nem halnak ki, hanem átalakulnak. Az ó-kor népei nem semmisültek meg, hanem csak átalakultak. Hitők, babonájuk, nyelvük átalakult. A nép eszmevilága, lényé hasonlít a tóhoz, melynek vizét a beléje folyó patakok adják meg; minden patak hoz medrében valamit, mely a tófenekére leülepedve, idővel, mint talaj, az egész víznek megadja a speciális ízt, mely különbözik más vizek ízétől, azokétól is, a melyek beléje folytak.

Nem tudjuk megmagyarázni magunknak a román nép hitvilágát, ha nem ismerkedünk meg a körrel, a melyben született és felnőtt; a melyben átélte azt a gyermekkort, a mely minden népnél a csodás meséket szüli, s a mely nagy hatással van a fejlődő népre, mert ekkor megy végbe a vérfelszívódás, ekkor az anyagcsere, feldolgozása a régi anyagnak és előteremtése az újnak, egybeforrása a kettőnek egy sajátságos természetbe. Ez az az őrlő munka, mely végeredményében megadja a született népnek az eredetiségét.

Kétséget kizáró alakban tűnik fel, hogy a román nép a Balkánban alakult. Ez az alakulás az V—VI-ik században kezdődhetik. Hogy hány és minő népelemek összeforradása útján alakult a nép, biztosan kimutatni nem lehet, egy azonban bizonyos, s ez az, hogy valamint nyelvére, úgy hitvilágára is az összeforrasztó erőt a latin nyelv s illetőleg a római mythos nyújtotta, mint a mely forrasztó képességénél fogva erre legalkalmasabbnak bizonyult.

A Palesztinából átjövő keresztény hit a pogánysággal voltaképen a Balkánban csapott össze. Újabb forgalmak jönnek forgalomba; más felsőbb lények népesítik be a légkört; a román nép épen akkor alakul, mikor a Balkánban a kereszténység a lábát megvetette, legyőzi a pogányságot, de nem győzi le úgy, hogy az, a pogány hit minden emlékeiről lemondjon.

A három ismert világrész balhite a Balkánban virágozott leginkább. Itt folyt össze Ázsia miszticizmusa Egyptom bűvészeivel, Palesztina kereszténységével, ide lövelte fényét Görögország, Itália, ide érzett az éjszaki barbár világ hideg fuvallata. Az Ázsiából átjövő népeknek a Balkán útjában volt. Római, görög, trák, szláv, magyar, majd török s még számos népeknek befolyását látjuk érvényesülni. A román nép mindenből részt vett ki magának; megszaporodtak babonái, a szellemek száma legió lett, a kereszténységben ott a Balkánban támadó szekták hittételei összevegyülnek az evangélium és pogányság tanaival. Az egyház hirdetett egyet, a román nép régi hitvilágának hagyományain élődve, alkotott magának egy más vallást kelet és nyugot babonáiból, mely az egyház által hirdetett dolgokat más alapra fekteti és saját képzelődése szerint másként magyarázza.

„A román ember inkább babonás, mint vallásos“ — mondja Djurava. Igaz. A román nép nem annyira vallásos, mint inkább babonás;

benne az isteni félelmet a babona tartja fenn, a gonosz szellemektől való iszonyodás.

Ebben a babonás hitben a szláv népek erősítették meg a román népet. A szláv népek egész hitvilágát átvette a román nép; vele lakott sok századokon át, egy hitben élt vele. Minden nép között a szláv az, mely legbabonásabb, így lett babonás a román nép is. A szláv mythos annyira összevegyült a románéval, hogy igen bajos dolog a kettőt szétválasztani. Egy időn túl együtt alkották a babonát; közösen főzték, közös tulajdon lett.

A mi megerősítette a román embert a babonás hitben az a körülmény, hogy a műveltség fokaira nem tudott felkapaszkodni; helyzeténél fogva egyáltalában nem tudott kibontakozni a sok balhithől. Olyan korban alakult, mikor a babona talán fénykorát élte; mert hisz a középkorban a babona hivatalosan lett elismerve. Felvilágosodott férfiak, írók komolyan tárgyalták a szellemek, a szörnyek létezését, a babonák jogosultságát. Ha a felszínen mozgók így gondolkodtak mily babonás lehetett a nép?

A látkör tisztulni kezdett, az emberiség rátalált az igazságra. A műveltség azonban nem tudott behatolni minden helyre; nem tudta bevilágítani az összes rétegeket, megmelegíteni a babonáktól hideg léggör. A román ember, más népek hasonló műveltségű embereivel, megmaradt az ő hitvilágával.

Ebből a hitvilágból fogok részleteket adni. Tanulmányomban a következő munkákat használtam:

Gaster M. *Literatura populară română*. Bukárest, 1883.

Hasdeu P. Bogdán: *Cuvinte din bētrīni*. Bukárest, 1880. II. kötet.

Burada Todor: *Datinele poporului român la ímmormēntāri*. Jași, 1882.

Teodorescu Demeter: *Incercāri critice asupra unor credință, datine și moravuri ale poporului român*. Bukárest, 1874.

U. attól: *Noțiuni despre colindele române*. Bukárest, 1879.

Djuvara György: *Superstițiuni la romāni și la diferite popoară*. Bukárest, 1885.

Alexandri László: *Poesii populare ale romānilor*. Bukárest, 1866.

Marianescu Ath. *Cultul pāgān și creștin*. Bukárest, 1884.

Saineán Lázár: *Jelele*. Bukárest, 1887.

Hasdeu P. B. *folióirata: Columna lui Traian*.

Tocilescu G. folyóirata: Revista pentru istorie, archeologie, și filologie.

Lăpădat János: Albina Carpaților. N.-Szeben, 1878—80.

Marián Fl. Descântece poporane române. Szucsáva, 1886.

U. attól: Ornitologia poporană română. Csernovicz, 1883.

Theodorescu Demeter: Poesii populare române. Bukárest, 1885.

Vulcan József: Familia czimü szépirodalmi lap.

Sbiera Jon: Povești poporane românești. Csernovicz, 1886.

Ispirescu: Legende și basmele românilor. Bukárest, 1872.

Fundescu J. C. Basme, orații, păcălituri și ghicituri. Bukárest, 1870.

Láthatólag román szerzőkhöz folyamodtam, hogy a mennyire összegyűjtött anyagom, ismereteim fogyatékosak volnának, azokat kiegészítsem, ezzel egyúttal bemutattam a tárgy román irodalmát is.

Tanulmányom a következő részekből fog állani: a) Jele (dinsele, frumoasele stb.) levegőbeli gonosz szellemek; b) másféle szellemek; c) a világ teremtéséről, mennyről, pokolról s a lélek túlvilági vándorlásáról szóló hit; d) némely állathoz, e) némely tárgyhoz kapcsolt balhit; f) különféle alkalmi: menyegzői, temetési, karácsonyi, újévi stb. szokások és babonák.

II. Jele.

A román ember testi épségét, tehát egészségét kettő szokta leginkább megtámadni: a levegő (szél) és a víz. A szél s illetőleg a levegő különféle betegségeket hoz az ember fejére, nyilalásokat, dermedtséget egyik-másik tagra nézve, lázt, fekélyt és más nyavalyákat; úgy a víz is.

Nem a szél vagy a víz okozzák a bajt, hanem a gonosz szellemek, a melyek azokban lakoznak s azokat kormányozzák.

A román ember tehát hiszi, hogy a levegő és a víz tele van szellemekkel, a melyek az embert egészségében megrontják.

A szellemek láthatatlanok. Ily körülmények között óvakodni tőlük nem lehet. De vannak esetek, hogy ezen levegőbeli gonoszok ember, macska, farkas, kutya, madár alakot öltenek, az emberek között forognak, közöttük élnek és ilyen állapotjukban csinálnak rosszat. A bajt ez esetben — közhit szerint — többféle szer és esz-köz alkalmazásával ki lehet kerülni.

A népek hitében a szél, a víz, az időjárás mindig nagy szerepet játszott. A szél, a víz, az időjárás a népek hitében, mint rendkívüli hatalom szerepelt. A levegő és egyáltalában a légkör változásai az emberre hatást gyakorolnak. Nem csoda tehát, ha a népek ezen hatások következtében arra az eredményre jutottak, hogy a levegőben szellemek laknak s hogy a levegőt s illetőleg a szelet és a vizet személyesíteni lehet azon szellemek képében, a melyek a levegőben és a vízben lakván, az emberre hatást gyakorolnak.

Ezen levegőbeli szellemekről kimerítő és alapos tanulmányt irt S a i n e á n Lázár „J e l e“ czim alatt. Mi e munkát, melynek adatait e-fejezetnél kiváló figyelemben részesítjük s voltaképen azokat ismer-tetjük, már fennebb idéztük. A ki mélyebbre hatóan akar e tárggyal foglalkozni, ide utaljuk.

A román népnél közös tulajdonság a szél személyesítése. Ime meséiből néhány adat.

Ispirescu egyik meséjében (A bűbáj os d i s z n ó) előfordul egy szegény királyleány, a ki kilencz országon és kilencz tengeren ment át, hogy férjére ráakadhasson. A szent Hold és a Nap anyja azt tanácsolták neki: keresse föl a S z e l e t. A leány sok kinszenvedés után, havas csúcson rátalált egy üregre, melybe hét vár is elért volna. Abban lakott a S z é l. A kerítésnek kisded kapuja volt, zörgetett s kérte a Szelet, ereszsze be. A S z é l anyja megkönyörült rajta, megengedte, hogy nála pihenje ki magát.

A K ő e m b e r czimü mesében egyik királyfi bajtársával elindult felkeresni Chirilánát, a fiatal leányt, kerti virág. szép mint egy tündér. Elértek K r i v á c z anyjához, vén banyó, ki elküldi őket a D ü h ö s-S z é l, majd a T a v a s z-S z é l anyjához. Egy sugár, fiatal szép nő fogadja őket:

— Maradjatok csak itt, — szólott hozzájuk a nő — elbujtatlak, mert ha a fiam megérzi, hogy nálam egy más világról való emberek vannak, menten megöl titeket.

Elrejtette őket a bűbáj os madár szárnyai alá.

Nem mult el sok idő, már édes szélfúvás hallatszott, mely rózsza- és rozmaring-illatot hozott; az ajtó magától nyilott meg s a házba egy sugár, szép legény aranyhajjal lépett be, ezüst szárnyakkal, kezében egy botot tartott, mely különféle virággal és fűvel volt befonva. Mihelyt a szobába lépett mondá: Anyám! másvilági embernek

érzem a szagát! „Lehet, fiam! de itt ugyan mit kereshet a másvilági ember?“ A Szél lecsendesült, asztalhoz ült.

A mesebeli hősök gyakran állnak szóba a Szélllel. Így „Az atyátlan hős“ című mesében, a vitézt elküldték volt, hogy hozzon malacgot a föld alatt lakó koczától. A hős elérvén célját, füttyörészve, félrevágott kucsmával hozta ölbe a malacgot, mikor három ember jött volt vele szembe: a Szél, a Meleg, a Fagy. A vitéz alázatosan veszi le a kucsmát s köszön:

„Jó szerencsét adjon az isten, Szél bátya!“

„Jó útat, kedvesem!“ felelt a Szél.

Legérdekesebb a Dühös-Szél Jétele iránti hit a román népnél, és ez általán, az egész népnél előforduló.

A román népmesében gyakran találkozunk ezen kifejezéssel: A hol a pacsirta kecske-bukát hány (unde ciocârlia se dă peste cap). A román nép hite szerint a Dühös-Szél a légkör legfelsőbb rétegeiben él, hová már fel nem juthat a pacsirta. Ha valamiképpen feljut, megdühödik, kecskebukát hány s élettelenül hull le a földre. Ez a hit általános a román népnél.

Az „Aleodor király“ czimű mesében előfordul, hogy a hőst szárnyával megérintvén hollófiókává változtatta át, mely felrepült a Dühös-Szélig.

Keles király-ban a ló, mikor szabadba ért, négy rendbeli szárnyat bontott ki, s felemelkedett a légürbe. Hiába vegyült össze a felhőkkel, feljutott a Dühös-Szélig, keresztül-kasul szelte a levegőt, az ifju nem szédült el rajta s nem tudta elpusztítani.

Egy bukovinai legendában az ökörszemről az áll, hogy egykor a kétfejű-sas, repülésre nézve a leghatalmasabb madár, feljutott a Dühös-Szélig. Mikor pedig ide feljutott, azt mondá a többi alantabb álló madaraknak, hogy fennebb jutni egyáltalában lehetetlenség, mert azonnal megfagy a merészkező, lévén a Dühös-Szél hidegebb és fagyosabb a jégnél.

Nálunk az erdélyi részekben az a hit a népnél, hogy tavasszal énekelvén a pacsirta, gyakran felrepül az égboltozat aljáig, a Dühös-Szélig. Mikor e levegőbe ér, megdühödik s lehull. A kutyák ráakadnak ezen lehullott pacsirtákra, megeszik s szintén megdühödnek. E hitben él a moldovai és havasalföldi nép is.

Közös hit szerint ez a Dühös-Szél az égbolt alatt van közvetlenül s a légkör egy rétegét képezi ott a legfelsőbb régiókban.

Sokat lehetne még e tárgyban mondani.

A folklóre minden népnél rávezet ezen személyesítésekre. A népek hitében közös vonás a szél személyesítése. Az indusok Vâta-ja hihetőleg a legrégebb alak e nemben, a ki gyakran Indra-va-k, a légkör urával egyesül. A levegőben uralkodik mellette még Rudra is, a szélvészek és a viharok istene, a Marutok csapataival, a forgószelekkel, mint fiaival.

A litván legendában két óriás áll szemben egymással: Vandu (a víz) és Veias (a szél). A germán mythosban a négy fő szél négy törpe képében, míg a görögöknél: Zephyrus, Hesperus, Boreas és Natus, mint négy óriás és testvér fordul elő.

A Dühös-szél a germánoknál Windsbraut költői neven van személyesítve.

De ismerkedjünk meg közelebbről a román nép hitében élő levegőbeli szellemekkel.

A levegőbeli szellemek a következő nevek alatt fordulnak elő: Jele (Jelé), Dînsele, Bune, Vîntoase, Frumoase, Zine, Soimane, Maiestre, Milostive stb.

Ám lássuk, mit kell érteni mindenek előtt Jele-le és Dînse-le alatt?

Cihac a iele szót a magyar lél, lélekből származtatja, Saineán Lázár a török iel-ből, mely levegőt, szelet, rheumatismust jelent. Ha már kölcsön szó, nem valószínű, hogy török átvétel; átvehette a román nép sokkal előbb a Kumanoktól, kikkel a X—XIII-ik száz közötti időben szorosabb összeköttetésben volt. E szó yel előfordul Kuún Géza kún codexében.

Hasdeu Bogdán tudós a Dozon által fordított bolgár népdalokról írt bírálatában azt írja, hogy a szerb-bolgár Vile-k, mint a román Jele-k, egy származásuak s szélbeli istenségek. Szerinte a Vila szó trák eredetű, mert a Balkánban lakó görögök rég birták, még az előtt, mielőtt a szlávok a Balkán félszigeten letelepedtek volna. Esichius említi a görög: γελω-t, mely alatt női vámpyrt értett, megtámadta az alvó gyermekeket s vérüket szivta.

A röktöni halált rendszeren a ghelle-k okozták. A classicus görögben e szó nem fordul elő, a mi arra vall, hogy nem hellén

szó. A ghelle és Jele közötti rokonságból Hasdeu a trák eredetet következteti, így ment volna át a szó Vile alakban a szerbekhez. Hasdeu tovább megy s úgy találja, hogy a sanscrit nyelvben a Jele megfelelő fogalma a vela, mely rögtöni halált s illetőleg nem állandó időtöltést jelent, gyöke: vél, a mi mozgást jelent. A sanscrit a szélre is alkalmazza a véla szót. A görög ghelle, a szerb: Vile és a román Jele a sanskrit vela-nak minden árnyalatát birják s trák pronvinczialismusok lehettek.

Schafarik szerint a horvát és cseh népnél is meglevő Vile eredetét a litván Woele-ban találja meg, mely szintén gonosz szelemet jelent.

A Laurián Maxim-féle szótárban a Jele: malus genius, daemon, malae divae, rheumatismus, furor, paralysisa értelemben fordul elő.

Lehet, hogy úgy Hasdeu, mint Saineau okoskodása némi alappal bír. De kézzel foghatólag Marian Florian mutatja ki a Jele szó valódi értelmét, minek folytán a fennebbi okoskodások értéküket majdnem teljesen elvesztik.

Marian Florian a Saulescu-féle népköltészeti gyűjteményről irt s a román akadémiához 1883 beterjesztett jelentésében azt mondja, hogy e szó eredetért nem kell idegen népek szótáraiban kutatni, mert az tisztán román szó s nem más, mint a nőnemű pronomen többes harmadik személye: ele, ök. A román ember Bukovinában és Magyarországon, mikor az ördögről, a gonosz szellemről (a drac-ról) akar megemlékezni, nem mondja ki a nevét. Fél tőle, hogy azonnal megjelenik. Azért így hívja, (hogy ne értse) el (ő), cel cornurat (szarvakkal biró), cel necurat (a tisztátalan) stb. Szóval az ördögről el (ő) megnevezéssel beszél. A többi gonosz szellemről, a melyek női lények, a megfelelő többessel ele (ök) szokott a nép megemlékezni. És ezen magyarázatot egészen tisztázza a Dînsele elnevezés, mely a nőnemű többes pronomen harmadik személyének összetett alakja: ök maguk értelemben. A nép tehát a személyes névmás nem csak egyszerű (ele), de összetett alakját is (dînsele) érvényesíti, midőn a gonosz szellemekről szól. Az ördög tehát el (ő), a gonosz nőszellemek ele, dînsele, (ök).

Én felvetek még egy más körülmény is. A román ember szereti a szókat rövidíteni; nem mondja Aurelia, hanem Relia, nem Juonaş, hanem Naş és így tovább; nem mondja tehát: Frumoasele,

Măestrele, hanem Ele. E felfogást azonban meggyengíti az a körülmény, hogy a kuruzslónők, mikor a bajban levők hozzájuk folyamodnak, kuruzslás közben ugyan megnevezik az ismert gonosz szellemeket, de többnyire a iele (ők) kifejezéssel az összes gonosz szellemeket érintik, nehogy legyen vagy egy, mely megnevezve nem levén, a kuruzslásnak hatása elmaradjon. A Jele, Dînsele (ők) kifejezéseket a kuruzslónők hozhatták forgalomba.

Látható, hogy Jele, Dînsele (ők) nevek alatt az összes levegőbeli gonosz szellemeket érti a román nép. A Frumoase, Măestre, Bune, Zine, Vîntoase, Soimane, Milostive speciális nevek, szintén levegőbeli gonosz szellemek, melyek részben rokonságban vannak egymással, részben csak épen névleg különböznek, a szerint, a mint a román nép Mazedoniában, vagy Magyarországon nevezi el őket. A felőlük élő hit azonban közös alapon nyugszik.

Micsodák tehát a Jele-k? „Stăpânele vîntului“ (a szél urnői); „silfidele vîrtejului“ (a forgó-szél szilfidái); „neveștele văzduhului“, (a levegő menyecskei, nymphái); az emberek üldözői, rozszakarói, ellenségei (dusmanele oamenilor); rossz szellemek, (zeițe rele), melyek a haldokló gyermekeket szeretik kínozni.

Hivatásuk: betegségekkel árasztani el az embereket. Luat din Jele annyi, mint szelütöttnek lenni, vagy rheumatismusban szenvedni; megbolondulni. Dinsele, Jelele szavak alatt a bukovinai és moldovai románok egy nemét a rheumatismusnak értik, mely akkor támad az emberi testben, ha az ember a „rossz szellemek“ nyomába lép. Luat de Jele annyit jelent, mint nagy sebeséggel forogni. Némely fekélyes betegről úgy tartják, hogy a Jelé-k fekhelyére lépett s a kuruzslónők a „gonosz szellemek“ elleni ráolvasást mondják el.

A Vîntoase (Forgó-szél) név a magyar állam területén, leginkább az erdélyi részekben és Bukovinában fordul elő. Ez alatt a román nép 99 szellemet ért, melyek mindenütt jelen vannak, a hova csak a levegő is bejut. Ott vannak különösen a barlangokban, berkekben, havastetőkön, erdőkben. Rutak és gonoszok. E gonosz lények leginkább éjjel, ódúikból kibujva, visítva repülnek a levegőben s megfosztják az embereket az életerőtől. E gonosz szellemeket emberi szem nem látja.

A forgó-szél, mely a tengeren és a szárazon támad, nem más, mint a Vintoasák tánca. A forgó-szélben a Vintoasák sokasága tánczol; megbénítják, vagy megölik, felragadják az embert, a ki ilyen forgószélbe lép. Ezért a román ember erősen kerüli a forgó-szelet.

Vînto a se-le (vînt = szél = ventus; vîntos, vîntoasă — ventosus = szeles; le = nőnemű többes ártikulus) név alatt a román ember nemcsak a forgószelet (vihart), de egyúttal magában a forgószélben, a viharban tánczoló levegőbeli szellemeket is érti, a melyeknek hivatásai közé tartozik éjjel kergetni a gonosz lelkeket is, minő a Prikulics, Moroi s mindenféle más boszorkány.

Ezen levegőbeli szellemekről, tulajdonságairól, sokat tud a román nép mesélni. A Vintoasák által megrontott egyéneket különféle módon gyógyítják, — e gyógymódokba ismét belejátszik a varázslat, a ráolvasás, s a különféle gyógyszer. Igy Marian Flávián Botanica populară című tanulmányában azt mondja, hogy a Vintoasák által megrontott egyéneket rózsafa galylyal jó gyógyítani. A varázslónő, a ki e kérdésben eljár, felkél jókor reggel, mielőtt tehát a nap még fel nem jött, felkeresi a rózsabokrot, annak tövénél elhelyezi a magával hozott kenyeret és sót; háromszor leborul s elmondja a bűvös szavakat, majd levág 5, 7, vagy 9 ágacskát, hazaviszi, apróra összezavdálja s megfőzi. E vízben fürösztli naponként háromszor a beteget.

A Vintoase név Magyarországon és Bukovinában járja s ugyanazon tulajdonságokkal bírnak, minőkkel a nép általában a Jel'e, a Dînsele szellemeket felruhazza, tehát voltaképen egy mythosi fogalomról van szó.

Fr umo a se-le (frumos, frumoasă = formosus (a) = szép; le = több. nőn. árt.) név alatt a román nép, Moldovában levegőbeli nymphákat ért, a hogy magát Cantemir Demeter lefejezi „neveste de vâzduh“ levegőbeli menyecskéket, a kik gyakran megszeretik az ifju szép legényeket. Mikor az ilyen fiatal legényeket valamely gyengeség, betegség éri, azt hiszi a nép, hogy a Fr umo a sák által vannak megrontva azért, mert a beteg legény más szerető után nézett.

Más versió szerint e név alatt 9 gyönyörű leány létezik, kik éjszakának idején elhagyják a havasok csúcsait, örökös lakhelyüket, szép holdvilágos éjjeken tánczolva haladnak a gyepen; majd szárnyra kelnek és dalolva repülnek át a szomszédos faluk felett. Utjokban

kalauz vezérli. Öregek beszélnek, hogy ők gyakran gyönyörködve hallgatták éjjelenként a Frumoasák énekét, a mint házaik felett átrepültek.

A kalauz rendszeresen valamely flótás, hegedűs, furulyás, vagy népénekés. A kalauz kilencz évig áll ezen szellemek szolgálatában, énekel nekik és minden szerelmi kaiandjukban részt vesz. Ezen kalauz minden évben mást-mást szolgál, kilencz év után, mikor mindeniket kiszolgálta, ajándékol hegedűt kap s a hegedűművészek hatalmát nyeri el, vagy valamely művészi tulajdönt sajátít el hűséges szolgálatának megjutalmazásául.

Innen mondja a román nép híres énekeseiről azt, hogy a Frumoasák szolgálatában voltak, s azért tudnak olyan szépen énekelni.

A Frumoasák is különben levegőbeli gonosz szellemek. Az embereknek ellenségei; az emberi testben bizonyos szaggató fájdalmat idéznek elő, a mely a nép hite szerint akkor áll elő, mikor valaki rossz helyen fordul meg, nyugszik vagy meghál, a hol e szellemek megfordultak már.

Azonban a szellemek nem okoznak mindig feltétlenül rosszat. Mint említettük, néha szép ifju legényekbe, különösen pásztorokba beleszeretnek, a kiknek csak akkor okoznak rosszat, hogyha hozzájuk hűtlenek lesznek.

A Frumoasák által okozott testi bántalmak ellen szintén sok a ráolvasási formula.

Egyáltalában majdnem minden ráolvasás ezen gonosz szélbeli szellemekkel foglalkozik. A bajt rendszerint ezek okozzák. Ám álljon itt mutatványképen egy részlet (lásd Muz.-Egyl. Kiadv. V. k. II. füz. 99. lapja.):

. . . Elindult a háztól
Terített asztalától,
Utra ösvényre
Vigan és épen,
Pirosan, kövéren . . .
De midőn ő kelme
Utnak, ösvénynek közepén lenne,
A Vintoasák és Frumoasák
Szemben jövéen, megtámadták.
Leütötték,
Földreverték,
Szemét porral behintették.
Szemevilágát elvették.

Ugyancsak a macedonai románoknál is megvan a Frumoasákban való hit, a hol Muşatile, Albile néven is ismeretesek. Egy macedonai író szerint ott Albile (fehérek) Muşatile (Frumoasele, szépek) név alatt bizonyos titkos lényeket értenek, a melyek éjnek idején járnak, a házakat megkerülik, meghuzódnak az ereszek alatt. Az embereket különféle betegségekkel látogatják meg.

Egy másik író szerint a Muşatile és az Albile nevü gonosz szellemek rendszeren valamely tagnak megbénítását okozzák. Lakásuk az ég alatti levegő; szeretik a házak ereszeit, a temetőket, a tavakat, valamint a berkeket is. A macedonai fogalmak szerint e szellemek eltemetett gonosz emberekből lesznek. Innen azt mondják, hogy ruhájuk az a fehér gyolcs, a melyben el lettek temetve.

Macedóniában ezen gonosz szellemeket még a következő neven is ismerik: Dzâne, Dulţe, Arghiande, Samove stb. Mind a szélben járó szellemek ezek, a melyek voltaképen az Albe, Muşate variánsai. Ezek összevéve leginkább a ház ereszből lesnek az emberekre. Az anya mikor gyermekét átkozza, azt mondja: Üssön meg a csepegés! azaz a csepegésben lakó gonosz szellem. Ha valaki valamely testrészének bénaságában s szélütöttségben szenved, azt mondják róla, hogy a „lagudi kicuta“, megütötte a csepegés. A szembeteges nők, vagy egyáltalában, ha valamely rheumaticus bántalomtól szenvednek, orvosságot rendszeren (la fântâna Dzânelor) a Dzânák forrásánál keresnek különféle varázslati fogásokkal, ráolvasásokkal. Íme az eljárás:

Nagy Csütörtöktől Szent-Kereszt napjáig a beteg nő, több egészségesnek társaságában, kétszer hetenkint ellátogat a fennebb említett forráshoz, mely a várostól (Perlepe, Macedóniában) három negyed órányira fekszik. Hajnalban indulnak el, hajkőn fehér kendő: enni valót is visznek magukkal. Husz lépésnyire a kúttól megállanak, felső ruháikat levetik, nagy csendben a forráshoz közeledvén, azt körüljárják és mondják:

Fehérkék és Szépikék! (Albele Muşatele)

Fehérkék és Édeskék! (Albele Dulţele)

Szűz Mária fordítson titeket a jóra

Hogy nekünk megkegyelmezzetek:

Mi vak tyúkok vagyunk,

S nem tudjuk, hová lépünk?

A mit elvettetek tőlünk, hogy adjátok vissza;
 S a mit adtatok, hogy vegyétek vissza;
 Mert nem tudunk túrni,
 Megkeresztelt kereszténynek vagyunk!

Ezután megmosdanak s kevés vizet isznak háttal a kút felé. Mindenik dob a kútba egy-egy ezüst pénzt, kalácsot, sárga viaszgyertyát, néhány virágot s néhány szál gyapotot, azután hazatérnek.

Az írók egyaránt abban a véleményben vannak, hogy a mácedoniai mindezen gonosz szellemek a Jele-k, Frumoasă-k vagy Dinsák.

Hanem nemcsak az eddig érintett elnevezéseivel találkozunk ezen gonosz szellemeknek. Ezeken kívül a román népnél halljuk még a következőket is: Şoimane, Măiestre, Milostive, Fetele codrului, Zîne, Bune.

A Jele-k különböző elnevezései között a Şoimane is csak egy váriáns. Şoim, annyit jelent, mint sólyom, soiman: nagy, vagy hatalmas sólyom; soimane nőnemű többes. A román nép a sólyom repülését a legsebesebbnek tartja; repülni, mint a szél, vagy mint a sólyom, majdnem egy fogalmat fejez ki. A népköltészetben, Alexandri szerint, a sólyom a vitézséget és a gyorsaságot képviseli, jelképezi.

A Şoimane-k három nőtestvér, a kik forgószélet, vihart támasztanak s mindazt, a ki nem köp ezeknek láttára, magukkal ragadják a levegőbe. A nép sokat tud beszélni az ily módon felragadt egyénekről. E név alatt oly levegőbeli szellemek értendőek tehát, a melyek nagy gyorsasággal repülnek s vihart támasztanak, épen, mint a Vintoas-ák.

Măiestre (maistru, mester, magister) mesternőket jelent; — mindenféle varázslatban, kuruzslásban; gonosz szellemek, mesterek minden roszban.

A nép hite szerint a Măiestre-k rendkívül szép nők, a kik a mesék hőseivel szeretnek időzni. Ezek Nagy Sándor rabszolganői voltak, kik az örökélet forrásából ittak s örökéletűek lettek. A házak ereszeiben szeretnek leginkább lakni.

A román népmesében gyakran találkozunk e kifejezéssel: păsere măiastră, (bűvös madár, mester-madár, táltos), ez alatt oly madarat értünk, mely beszélni tud, oly szépen énekel, hogy az embereket megbűvöli. Egy mese szerint ez a madár egykor királyleány

volt, a ki beleszeretett fiu testvérébe, megszöktek az atyai háztól, hogy összeházasodjanak. A megszökött leányt egy tündér megátkozta hogy madárrá legyen, egész életen át énekeljen s így csalogassa magához az ifjakat.

A legnevezetesebb pasere máiasträ Ardilandi neven fordul elő a román népmesében, melynek hangja minden földi hangot és zenét fölülmul; jövendöl, belát az emberek szívébe és a jövőbe. E madár a tündérek palotájában lakik.

Ezen szellemek rendszerint görcsös bántalmakat idéznek elő, vagy nagy fájdalmakat az egész testben úgy, hogy azok majdnem kiállhatatlanokká válnak. Néhol kelevényeket is bocsátanak az emberi testre.

Igen sikeresnek tartják ezen betegségekkel szemben is a kuruzslást. — Gyógyfűnek a bálnádrián-füvet (*Valeriana officinalis*, románul: *odolean*), különösen annak gyökerét használják; a ki ilyen hord magával, ahhoz azon gonosz szellemek nem közeledhetnek.

Máczedoniában *mavhistre* név alatt kuruzslókat, bűbajosokat értenek.

Milostive (*milostiv* = *misericors*, *clemens* = irgalmas, kegyelmes, könyörületes) gonosz szellemek, melyek éjjel szoktak kibújni óduikból s repülnek szerte-szét a levegőben. Leginkább pünköst éjjelén hallható borzasztóan csúf énekük. Vannak a kik állítják, hogy látták e szörnyeket; mások éjszakánként a mellükön érezték nyomásukat.

Ezek szintén csak a *Jelek* váriánsai. A *Milostivék* a varázsköltészetben: *Puternice*, *Viteze*, *Harnice*, *Sfinte*, *Bune*, *Mari* nevek alatt is előfordulnak.

Zîne (tündér) úgy nálunk, mint láttuk Máczedoniában (*Dzine*) egy mythologiai fogalom voltaképen. Nálunk ép úgy, mint Máczedoniában különféle betegségekkel rontják meg az embereket s különféle varázslattal védekeznek az emberek ellenük. Néphit szerint, mely a varázsköltészetben is kifejezésre jut, ezen tündérek „az emberek vérért kiszívják, húsát megeszik és erejét elveszik.”

A *Fetele câmpului*, (*codrului*) a mezők leányai, szintén csak tündérek, mint a *Zine*-k s egyaránt rosztat okoznak az emberek testében.

Az eddig előadottakból meggyőződünk arról, hogy a román

nép hite szerint bizonyos titkos, levegőbeli szellemek léteznek, a melyek egyaránt a leggonoszabb indulatot táplálják a halandó emberekkel szemben s a hol csak szerét tehetik, az embereket megölik, egészségükben megrontják.

Meggyőződünk arról, hogy ezen szellemek voltaképpen egy tulajdonsággal bírnak, lakásuk a levegő, s a róluk táplált hit egy alapon nyugszik. A különbség csak a névben van meg. Ezt a névkülönbséget a román nép lakhelyének elszorítása okozza. Máczedoniában egy, Romániában más, míg nálunk és Bukovinában ismét csak más neven fordulnak elő. De nemcsak az egyes távoleső országok román lakossága, hanem az egy ország népe is vidékenként más, meg más neven szerepelteti e titkos, gonosz lényeket. Az a körülmény, hogy itt 99, máshelyt 7, 9, ismét három, vagy megszámlálhatatlan szellemet képviselnek egyik másik név alatt, magát a lényeket nem érinti.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a nép ezen gonosz szellemek alatt mindig nőket ért, sohasem férfít s azon körülmény is megkönnyíti feladatát annak, a ki ezen szellemek eredete után kutat.

Ám ismerkedjünk meg ezen szellemek ősalakjaival.

A román varázsköltészetben ezen szellemek nevei kapcsolatban fordulnak elő Herodes leányaival, kiket a varázsköltemény Jerodiecile: Savalina, Margalina és Rujalina neven ismer; előfordul ezen költeményekben az is, hogy a bajbaesettnek kiáltzásait senki sem hallotta, csak Herodes „császár“ és a császárné leányaival és szolgálóival, a kik Ziné, Bune, Tari, Vintoase, Frumoase neven fordulnak elő.

Grimm erre vonatkozólag azt mondja, hogy Herodes leánya, mert Keresztelő Jánosnak a fejét levágta, mély hatást tett a középkor képzelődésére, költészetére, a miért igen sok mesében fordul elő. A legenda szerint a levágott és a tálon nyugvó fő erősen fújni kezdett, a szerencsétlen leány a fúvástól a levegőbe felemelkedett és ott aztán más szellemekkel egyesülvén, állandóan kovályog. Hatalma a föld egy harmadára terjed ki; hatalma van a szél, vihar felett. A szláv női daemon: *pole dnicze*, hasonlóan a forgószelel porában repül.

A román varázsköltészet Herodesnek 9, a szlávok 12 leányáról emlékeznek meg, a kik úttalau útakon járnak megrontani az embereket. Kilencz leány, kiszopják az emberek véréit, halásáppadtá teszik, megbolondítják, megvakítják, vagy testüknek más részeit bénítják meg; egy varázsköltemény szerint keresztül szurják a szívet és vért eresztenek.

E leányok szláv és román legendák szerint, melyek különben balkáni közös eredetűek a Bogomil-időből, mint a betegségek személyesítői fordulnak elő.

Irodiada, Herodes leánya, néhol Avesticzával, vagy Avezuhával (a sátán szárnya) van helyettesítve. Különösen a hideglelés különféle neveit képviseli. Bukovinában Avesticza Samka névvel van helyettesítve. Egy betegség ez, mely az apró gyermekeket támadja meg, kik felriadnak álmaikból, mélyen sohajtanak, elsorvadnak, s elhalnak benne. A szláv legendákban Herodes leányai szintén Avesticzával vannak helyettesítve.

A hitnek ősalakjait, tehát a Jelé-k, levegőbeli szellemek, más neven Frumoasák, Vintoasák iránt nem kereshetjük a régi pogánykorban. A kereszténységben támadt e hit, a 9-ik századtól innen szerepelnek a népek hitvilágában, a mikor a Balkánfélszigeten a biblia egyes helyeit magyarázó legendák keletkeznek s magában a kereszténységben különféle balhit kap lábra.

A román nép hitében élő ezen szellemekkel hasonlókra akadunk az új görögöknél: Neraidak neven; a nymphákat egyáltalában e neven ismerik. Fejedelmük ezeknek, a nagy urasszony, Nagy Sándornak nővére volna, az a hit. Egy másik legenda szerint Nereida, épen Nagy Sándornak a leánya volt. A görög Nereidak szeretik a szép pásztorokat s legényeket, s a hűtlennel szemben bosszuállók is. A szebb fiugyermekeket elrabolják, miért a görög anya soha sem hagyja egymagára gyermekét. A görögöknél is sok betegséggel bántalmazták e nymphák az embereket; különféle tagmeredést, óriütséget, vagy más nyavalyát tudnak támasztani. Mikor forgószél támad s annak pora egész felhőt képez, az a hit uralkodik, hogy a Nereidak tánczolnak a viharban; a forgószél nyomát a görög is kerüli.

Különben egyáltalában a középkor hitében élő ezen szélbeli szellemek, a szilfidák, a szeleket s egyáltalában a viharokat kormányozták.

Lehetetlen rokonságot nem fedezni fel a román ezen szellemek és a szláv Vile-k között, kikiől Schuman: Die Slovenen című munkájában részletesen megemlékezik. A szláv Vile-kről való hit e szerző szerint a pogány korból ered, a nymphák egy faja, mely a levegőben, a földön és a vízben lakik. Ők a szláv mythológiában sarkalló jónak, rosznak személyesítői. A levegőben lakók jók, a vízben lakók rosszak, míg a föld Vilei hol jók, hol rosszak. A Vila szép nő, mindig

fiatal, fehérben öltözött, halovány arczezal, szőke hajjal, mely kibontva a földig ér; szemei, mint a villám, úgy fénylenek, hangja oly kellemes, hogy ily hangot hallván, az ember, soha többé nem tudja túrni az emberi hangot. A ki ily nymphrát lát, elhervad, s meghal bánatában. A mesék hőseit rendszeren a Vilak szokták támogatni vállalataikban. A levegőbeliek kormányozzák a felhőket, lelkeket kapnak fel s magukkal hordozzák. Ha az anya rosztat kíván gyermekének, szídjá, azt mondja: Vinnének el a Vilek!

A germán mythológiában szintén megtaláljuk a levegőbeli tündéreket: Elfe. Épen mint a Jelé-k, a táncz és az ének iránt éjjel különös hajlamot árulnak el; kilopják az alvó csecsemőket a bölcsőből s tesznek azok helyébe egészségtelen nyomorékokat.

Az albán népnél szintén találkozunk efféle szellemekkel. Női alakok, fehérben öltözve, a havasok tetőin laknak, honnan éjjelenként felkeresik az emberek házait s ellopják a szép gyermekeket. Ha a gyermek visit, vagy a lopást elárulja, a szellemek azonnal megfojtják. A ki nyomukba lép, megérinti őket, beteggé lesz, elgyengül.

A népek hitvilágában kutatva tehát mindenütt rá akadunk a rokonelemekre; mindenütt látjuk a szél személyesítését, mindenütt a hitet, hogy e szellemek az emberiség romlására törnek, arra különféle betegségeket bocsátván. Ez a hit már a pogánykorban megvolt.

A rómaiak hitében is találkozunk a különféle nymphákkal s ezek hol ártanak, hol használnak az embereknek.

Nem mellőzhetjük hallgatással a román nép hitében élő s a Jele-kkel majdnem azonos szellemeket, milyenek a: Rusáliák, Samodivák és Valvák.

Melhiszedek püspök azt jegyzi meg a Rusáliákról: „A Jelé-k a nép hite szerint bújbajos női szellemek, melyek Rusaliák néven is ismeretesek.“ Oly veszedelmesek, hogy egyáltalában nem jó őket nevéükön megszólítani. Leginkább a rheumatismussal bántalmazzák az embereket.

Alexandri Vazul szerint a Rusáliák három király leány, a kik haragusznak az emberekre azért, mert a míg életben voltak őket nem vették számba. Viharokat támasztanak, forgószeleket, a melyek felemelik a gazdasszonyok kiterített fehér vásznaít, leszedik a fedeleket az épületekről és tova viszik. Hiszik, hogy ellopják a gyermekeket az anyák mellől s elviszik az erdők, havasok mélyébe. Innen van a köz-

mondás: l'au umflat Rusaliile. A román nő nagy tisztelettel üli meg pünköszt (Rusali) ünnepét és azután kilencz heten át semmiféle gyógyfüvet nem szed a mezőről, hiven, hogy a növényeket a Rusaliák megcsipték, miáltal gyógyhatásukat elvesztették.

Mangiuca szerint: a Rusaliák nagy leányok, tündérnök, kik Todorosalia napján a mesék hőseivel összetalálkozáván, mulatnak.

Az ember az által védekezik ezen gonosz szellemek ellen, hogy ürömlevelet, vagy más szagos növényt hord magánál, minek következtében a roszat magától távol tartja.

A fennebb idézett írók felfogása azonban nem egészen helyes. A román rusaliák a szláv népektől vannak kölcsönözve; rusalka, rusalky: nymphákat jelent, (nymphes des forêts et des eaux; — in fluviis vivere putant, festo pentecostes et usque ad festum s. Petri per silvas et campos currere dicuntur.) A szláv népek hite szerint pünkösztől Szent-Péter napig az erdőkön és a mezőkön bolyonganak. Nem azonosok a Jele-kkel, csak rokonok. A balhit tehát szlávok, a szláv népek útján jutott a román néphez, míg maga a Rusali ünnepnév (pünköszt) a római rosalia-któl ered (a sírok megkoszoruzása rózsákkal, rózsa-ünnep.)

A Rusaliák felől táplált szláv balhit eredetét Miklosich és Tomashek a latin rosalia-ra vezetik vissza. Hehn erre vonatkozólag azt mondja, hogy a Rómában május és junius havaiban megtartatni szokott rózsa-ünnep — rosalia — Illyricumban is divatosak voltak a románizált népeknél. A kereszténység korszakában Pentecosta — pünköszt — mely május havára esett, a rózsa-ünnephez csatolt hagyományokat örökölte, pascha rosata, vagy rosarumnak nevezetett: pünköszt vasárnapján a templom karzataiból rózsákat szórtak szét a templom hajójába. A VI-ik százban a szláv népek beözönlése következett, melyeknél ugyancsak a pünköszttel összeesőleg rusali tavaszi ünnep divatozott, mely végül összefort a keresztény pünköszt ünnepével. Az ünnep azután némely szláv népnél mythicus lényeket teremtett, — Rusalky — melyek a pünköshti időszakban a mezőket és erdőket járták, koszorukat fonyán és szórván szerte-szét.

Sila Samodiva, vagy csak egyszerűen Samodiva, a Rusaliához hasonló lény. Egy ritka szépséggel bíró női tündér, a ki különféle lány-alakban elbolondítja az ifjakat, kiket egy ideig magánál tart, azután utat ad nekik, előbb megfosztván őket minden

erőtől. Sámodiva elrabolja, megöli a gyermekeket, kiszívja vérüket; a román anya így szídjá gyermekét: Egyen meg Samodiva!

A román mese a Sámodivákat következőleg jellemzi:

E tündér elrabolt volt egy fiatal leányt madár alakban. Fivére elment őt felkeresni s bizonyos látomány folytán Sámodiva palotájához ért. Sok szenvedés után a kapus felvilágosítja az ifjút a tündér természetét illetőleg. E leírás szerint Sámodiva az ifjukat különösen szereti. Ő nem rossz nő, csak az a rossz szokása van, hogy magánál elzárva tart egy-egy ifju nőt, vagy legényt, kiket ő különféle módon csal el s aztán később útát ad nekik. A szabadságnak azonban nem vehetik hasznát, mert egy év alatt minden vérüket kiszívja s majdnem félholtan ereszti el útra. Csak nagyleány vérrrel táplálkozik; így mindig fiatalnak és üdének marad

A mesebeli ifju nem tudván nővérét másként kiszabadítani, megölte a tündért.

E tündérnek neve a bolgároktól ered, kiknél *diva*, *samodiva* rossz női tündért jelent, többese *divi*, női szellemek. E ritka szépségű női szellemek énekelve barangolnak szerteszét s rettentő boszút állnak azokon, a kik őket ezen mulatságaikban háborgatják. Hatalmuk leginkább nagy ünnepek alkalmával nagyobb, nem szerencsés dolog ezen időben gyermeket a mezőre bocsátani ki.

A sámodivákat bolgár nyelven *samovilik*nek nevezik; havas tetőkön laknak, nagy sebességgel repülnek a levegőben, a földön szarvasokon lovagolnak. Magatartásuk az emberek iránt ellenséges indulatú; megvakítják vagy kiszívják a fekete szemeket. A ki ünnepeken, főképen husvét vasárnapján dolgozni merészel, e tündérek büntetését ki nem kerüli. Szives barátságban élnek azonban a mesék hőseivel, kiket gyakran megszabadítanak a halál torkából.

E hit eredete keletről jött. A perzsáknál *div daemont*, ördögöt óriást jelent; a forgósél, melyben e szellem repül: *div-abád*.

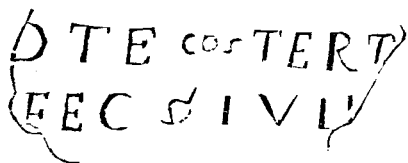
Válva alatt a román nép hasonlóképen levegőbeli szellemet ért, mely a légürben lakik. Különösen a felhőket szereti kormányozni. és sok román mesében szerepel.

Már fennebb érintettem a szláv — Vila — tündéreket; Válva a szlávoktól kerültek a román néphez.

JULIUS ALEXANDER

ÁLLAMI VÁLLALKOZÓ DACIABAN.

A várhelyi ásatások zsákmányában 1883-ban Király Pál collegámmal együtt egy köralaku kettős sorban elállított téglabélyeg töredékét szállítottuk be a dévai muzeumba. A 0.075 átmérőjű bélyegből csupán a következő részletet sikerült kiolvasni:

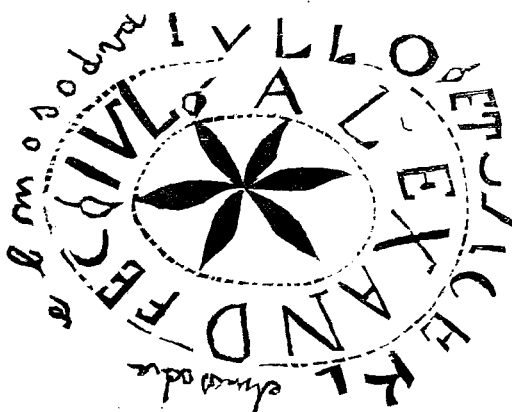


A mult (1889) nyarán ugyanezen bélyegesnek egy épebb, bár helyenként elmosódott példánya került birtokunkba. Bélyegkör átmérője 0.08, betűk magassága 1—1 cm., közepén 0.035 átmérőjű csillagdíz. A bélyeg majdnem ott egészíti ki az 1883-it, hol az hiányos vala.

vagyis Tert(ullo et Sacerd)ote co(n)s(ulibus) Juli(us) fec(it). A consulok Kr. után 158-ban működvén, a téglakészítési idejét ily módon szerencsésen megállapíthatók.

Tehát T(Ter)tullo Sacer(dote consulibus) Jul(ius) Alexand(er) fec(it).

E magukban sem érdektelen adatok amnyival fontosabbak Dacia őstörténelmére, mert úgy látszik ugyanazon Julius Alexander szerepel 158-ban Sarmizegetusa valamelyik középitkezésénél állami vállalkozó gyanánt, ki 162. junius



20-án aranyvidékünk egy még bizton nem ismert, de Verespatak közelében eső bányatelepen *Deusa raba*¹⁾ és 162. október 20-án magában *Alburnus maior*²⁾ (Verespatak) adóslevelet köt s ugyancsak *Alburnus maior*ban, *Lupustól*, *Carens* fiától 50 denárról elismervényt vesz.³⁾

Julius Alexander tehát a bányavidéken kölcsönüzlettel is foglalkozott s mint a III. sz. viasztáblán látjuk, 140 testertiust az V. számu pedig 90 testertiust ad kamatra a megszorult bányászoknak.

Mindhárom rávonatkozó viasztábla a Katalin-bányában befallazva találatván, minden lehetőség szerint Julius Alexander bányüzletet is folytatott, sőt az elfalazott bányaureg épen oly tulajdonát képezheté, hol értékpapirjait biztonságba kívánta valamely váratlan veszély idején rejteni. E váratlan veszély a XII. sz. elismervény kelte után csakhamar bekövetkezett, mert a Pannoniába berontott markanatok példája épen a viasztáblák datumaiból ítélve, 167. nyár elején a *Daciától* éjszakkeletre tanyázott *kistobok* és *szabad dákokra* is átragadván, e mindig résen álló s a szenvedett veszteségekért boszut lihegő vad hordák *Turbus* vezérükkel épen az aranybányaságot szemelték ki — olcsó zsákmányukul. Julius Alexander vagy jogos meghatalmazottja az első vészhirek hallatára falaztathatá be ez okmányokat. És lett legyen Julius Alexander, vagy helyettese ez okmányok elrejtője, annyi kétségtelen, hogy az többé e helyre vissza nem került s az elrejtett értéktárgyak hollétéről jogutódait se értesítheté. Minden lehetőség szerint a berontott *kistobok* és *dákok* fegyverei alatt vértettek el itt helyben, *Alburnus maior*ban, vagy kincseikkel menekülőben a Verespatak és Gyulafehérvár közé eső *om-poly-melléki erdősége*ekben.

TÉGLÁS GÁBOR.

¹⁾ *Corpus Jns. latin* III. köt. b. 931. lap III. sz. viasztábla *Cautio crediti*. Részben a balázsfalvi gör. kath. gymnasium, részben a kolozsvári muzeum birja.

²⁾ *C. J. Latin*, III. b. 935. lap V. a budapesti n. muzeumban levő példány.

³⁾ *C. J. L.* III. b. 949. XII. cz. *Cautio depositi*. A budapesti n. muzeumé.

Történelmi kor- és jellemrajzok.

(Irta *Lánczy Gyula*. Budapest. Kiadja Hornyánszky Victor akadémiai könyvkereskedése. 1890. Ára 3 frt.)

Lánczy Gyula könyve kétszeres örömet szerzett nekünk.

Először megörvendeztetett ama szíves üdvözlés és meleg fogadás által, melylyel a hazai sajtó nyelv- és pártkülönbsége nélkül bemutatta. Bírálat és ismertetés egymást érte s valamennyi az igaz méltányolás dicsérő éneke volt, noha nemcsak rövid fölemlítésére szorítkozott, de részletes taglalásába is behatolt. Úgy tekintjük ezt a jelenséget, mint üdvös és megnyugtató fordulatot, hogy mai hírlapirodalmunk a politikai küzdelmek és fondorlatok, a társadalmi nyegleségek és botrányok, az erkölcsi megtévedések és elfajulások a napi érdekek és események mögött, művelésében és kedvetelő fölhalmozásában még sem merítette ki minden erejét, még sem találta meg egész föladatát: de világosabb pillanatában belátja, hogy egyéb hivatása és kötelessége is van, mint a rohanó élet árából felgyűjteni mindazt, a mi a kornak iszapja és levegőjének megrontója. Mert a rendszerint felvetődő válság-hírek, a lesi-puskások vaktöltéssel való puffogatásai, a hangzatos beszédek, a vakmerő sikasztások és hajmeresztő gyilkosságok hasábos leírásai és színes változatai bármi csiklandós és hathatós eszközök is legyenek ez ideges és petyhüdt nemzedék mulattatására: a nemzeti szellem, nemzeti erkölcs és nemzeti jóllét egyetemes emelésére vajmi pirinkó befolyással vannak. Hatások zaklató, de érdekek múló; ideje már, hogy a sajtó elforduljon tőlök, s áldozza erejét inkább az irodalmi és művészeti alkotások, a közművelődési és emberieségi intézmények, ipari és kereskedelmi vállalatok kellő méltatásának, érdemek és jelentőségek szerint. Mert nem az esedékes, a változó: hanem a lényeges, a maradandó, a mi fentart és emel bennünket nemzetül.

Jól esett azért az a nagy érdeklődés, melylyel Lánczy könyve, vagy inkább Lánczy és könyve találkozott. Mert a nagy érdeklődés-

ben kétségtelenül közrehatott a *személyi* vonatkozás is, hiszen az író két évtizedes pályáján, mely Magyarország irodalmi és politikai közéletének széles határai közt fut vala, az ő alapos munkásságának és ritka műveltségének erejénél fogva mindenütt vonzalmat és tiszteletet ébresztett maga irányában; de kétségtelenül főként a *tárgyi* okon alapszik az, mert a Lánczy könyve épp oly érdekes, mint értékes, egy hosszan forrongó, egyre izmosodó, végre gazdagon kibontakozó oly tehetség terméke, mely határozott egyéniséggé fejtett. Határozott egyéniségének jellemző vonásainál fogva mélyen bevésődik az olvasó lelkébe, úgy hogy jó ismerőse lesz, kiről szívesen beszél, szívesen ír.

Éppen ezen örvendeztünk másodszor, elolvasása alatt. Mert igaza van, könyve „kein ausgeklügelt Buch“; lazaság és egyenetlenség érzik benne; lazaság némely tanulmánya szerkezetében, mint a Habsburgház trónfoglalásáról s a mohácsi vész után a magyar nemzet állapotáról szóló dolgozatában; s egyenetlenség a különböző darabok jelleme és becsé közt; de az író egyéniségének bélyege a maga forrongásában, izmosodásában és kifejlődésében mindig fölismerszik rajtok egyben-másban, s ez a bélyeg elárulja és bizonyítja közös eredetöket, ha valami uralgó eszme nem is hirdeti és vezeti belső egységeket, hogy az egyes tanulmányok annak sugáraitként futnának ki, mint a kerék küllői rendszeres következetességgel. Hisz ez iskolai rendszeresség helyett megvan bennök a törekvés egysége s a fejlődés törvénye: mert minél *tovább* haladunk a könyvben, nem a szerző beosztása és csoportosítása, hanem az egyes darabok korrendjének kikeresése és helyreállítása szerint, az egyéni bélyeg annál tisztábban és teljesebben fog mutatkozni; úgy hogy a korrend nemcsak különböző részeinek készülésétől, de az író egyéniségének alakulásáról is hiven eligazít bennünket.

Lánczy a fiatalság lázas hevében, az érzelem és képzelem koszorus korában, a *szépirodalomért* hevült. Phantasiája, mely ma is oly gazdag, szíve, mely ma is oly fogékony, lelkesedése, mely ma is úgy lobog, a *Széphez* vonja, s költői sikerért gyúlasztgatja. Ennélfogva *alanyisága* nő és megnő, s ma is ki-kitetszik olykor. A legkomolyabb fejtegetések és taglalások közepette meg-megcsendül benne valami alanyi hang, valami megemlékezés önmagáról. *Dino-Compagni* költői kísérleteinek érintésekor ifjusága emlékeiből felhossa, hogy a maga fejlődésének első phásisaiban könnyebben birkózott meg a verses formával, mint a prózának látszólag korlátlan szabadsá-

gával.¹⁾ *Perényi Péter* bűnhődésének elbeszélésekor földézi fiának is emlékezetét, kinek elmosódó alakja, évekkal ezelőtt, ifju kora elején úgy megragadta rokonszenvét, képzelmét, hogy egy első és utolsó kísérletre bírta a történeti beszély terén;²⁾ *Wirkner Élményeinek* ismertetésekor kiemeli, hogy azok keretében Deák Ferencz szereplése 1848. előtt különös tért nem foglal és nem foglalhat el; a politikai és közjogi vezéreszmék 1840. előtt való fejlődéséről szóló német értekezésében maga is ily eredményre jutott, a miért a londoni *Academy* és augsburgi *Allgemeine Zeitung* bírálata megróttá;³⁾ *Kemény Zsigmond* jellemzésének összefoglalásakor pedig, a mint Macaulayval akarja összehasonlítani; rámutat Kemény tanulmányainak két kötetére, saját kezeinek drága ajándékára, mely könyves polczán a nagy angol író essai mellett áll;⁴⁾ a mi mind, még inkább az előadásában fel-feltörő páthos melegséget és érzelmességet, lendületet és elevenséget visz bele tanulmányaiba. Ám a költői hajlamok és kísérletek hamar elenyésznek, kutató elméje és megfigyelő szeme kezd élesedni és uralkodni, már nem a szép előállítás, hanem az előállítás elmélete és története érdekli. Ez időből származik ama szép és gyöngéd, de mindenesetre elfogult angol irodalmi rajz, *Aeneas és Didó* fordítása, mely Dante tanulmányai után következik kötetében, de keletkezésére gyűjteményének darabjai közt talán a legelső; ez időből származik két irodalomtörténeti ismertetése, *A kurucz világ költészete* 1872-ből és a *Régi levelek*. Kazinczy és Guzmics, 1873-ból: mind a kettő gyöngé, fogyatékos és hiányos kísérlet.

A kurucz-világ költészetében szabatosan és helyesen jelöli meg az álláspontot, melyet a Thököly- és Rákóczy-kor verses adalékainak áttekintésében elfoglal. Nem merő történeti, nem is merő szépészeti elveket szándékszik érvényesíteni, hanem a gyűjteményt egy teljes költői egésznek veszi, de mindig vonatkozással egy nagyobb egészhez, a kor éssztörténetéhez. Csak hogy álláspontjából kimozdúl: ezt a felfogást nem hajtja egészen végre. Mert végrehajtásához szükséges lenne, hogy megkeresse és kimutassa a kapcsolatot e gyűjtemény szelleme és a kor éssztörténetének szelleme közt, hogy úgy is, mint irodalmi, úgy is, mint

1) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 47. l.

2) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 231. l.

3) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 361. l.

4) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 403. l.

történeti adalékok milyen megítélés alá esnek, milyen mértéket ütnek meg és hogy tartalmi és alaki tekintetben mily helyet érdemelnek a kurucz világ egyéb költői emlékei mellett, hogy mennyiben működhettek közre a nemzeti hagyományok, a függetlenségi érzések és eszmék terjesztésében, hogy mennyiben tükrözik vissza a nemzeti küzdelmek korabeli politikai, társadalmi és erkölcsi nézeteket és állapotokat, a mikből alig csillan meg itt-ott valami. Még a történeti megvilágítás és anyagi ismertetés is hézagos. Ám vessé össze bárki *Kis Sándor* dolgozatával a kuruczvilág költészetéről és rögtön meggyőződik, ha maga ez az ismertetés meg nem győzi.

A Régi levelek s velök egyetemben Kazinczy és Guzmics rajza szebb és magvasabb kis essay, ötletes és szellemes megjegyzésekkel telve. A levelezések elszaporodásának és jelentőségének történeti és pszichológiai kifejlése ép oly ügyes, mint a mily igaz, a mellett kerek és tömött, s majd oly hangulatos, mint valami költemény. A Kazinczy és Guzmics jellemképe már nem ily egész. Itt látóköre korlátozott, irodalmi esmerete meghatározott, éppen azért alapja ingatag, a melyen mozog. A vallásbeli egység eszméje, melyet Guzmics oly előszeretettel vitat, nem az ő találmánya és kiváltsága. Ez az egység benne volt a kor rajongásában.

E rajongás szülte Széchenyi István gróf részint ujjongva, részint sértődve fogadott izgató iratait, melyek a nemzeti egységet politikai egyenlőséggel törekedtek megvalósítani; e rajongás hozta létre azokat a gazdasági vállalatokat és társadalmi intézményeket, melyeket Pesten alapítottak s velök az egész hazára kívántak hatni; e rajongás érvényesült a magyar tudományos akadémiában, mely valamennyi jelesebb magyar író és költőt kebelébe gyűjtött s általok czélja-tudatos és erős nemzeti irodalmat iparkodott kifejteni; e rajongás nyilatkozott az 1832^{2/6}-iki országgyűlésen, mely Magyarország és Erdély között az egyesítést újra meg újra követelte, hogy a mint egy Isten van az égben, úgy egy magyar haza legyen, mert kettőben nincs üdvösség;⁵⁾ e rajongás behatott a felekezetek körébe s az egységnek még ott is számos szószólója akadt. A protestansok, Luther és Kálvin egyházában az unió voltaképp mindig ohajtás tárgya volt s azt minden áron előkészíteni törekedtek. Így 1774. óta, a mikor a magyarországi két protestáns fe-

⁵⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest. 1861. VI. köt. 83. l.

lekezet egyetemes gyűlését szervezte, még inkább 1790 óta, a mikor az ágostai evangélikusok élére, mint egyetemes felügyelő Balogh Péter állt, a két felekezet több alkalommal együtt tanácskozott; 1806-ban pedig együttes gyűlésében kimondotta, hogy ezentúl a nyolcz superintendencia minden évben, augusztus 20-án, Pesten, rendkívüli esetben máskor és másutt, közgyűlést fog tartani, melynek ezélja a protestáns egyház jogának és szabadságának egyesített erővel való védelme; s a közös egyetemes gyűlések folytak is mindaddig, a míg a helytartó tanács rendeletileg meg nem szüntette azokat 1818-ban.⁶⁾ Így a pataki főiskolában már 1800-ban a latin és német irodalom tanárának lutheránust választottak, mert jónak látták, hogy általa simuljanak a helvét vallásbeli ifjak a Luther tanát követőkhez, hogy általa s a mindennapi társalkodás által enyészszék el lassanként az idegenkedés, a mely a lelkek és szokások között létezett.⁷⁾ Ujabban pedig szinte napi kérdéssé lön; s most a vallási egység az alkotmányi és nyelvi egység mellett a nemzeti egység kiegészítőjének és biztosítékának tűnve fel, Guzmics Izidort, ezt a nemes és rokonszenves barátot is elragadta. Ily előzmények után készül könyve. A keresztényeknek vallásbeli egysülésökről irt levelek, merész álmadozással, melyet Szikszay Benjamin, makói református pap, tovább fűzött, s a protestánsok és katolikusok felekezeti elnevezéseinek s különböző hitágazatainak jámbor összeegyeztetésével bebizonyította, hogy egy a vallások s egy a vallásbeli tudományok.⁸⁾

Kazinczy és Guzmics. levelezésének megindulása s könyvének megjelenése *egy* esztendőre, 1822-re esik. Guzmics lelke az egység eszméjétől forrong; azért természetes, hogy új barátja előtt, ki véletlenül az irodalmi eszmék vezére, azonnal fölveti a kérdést. Kazinczy buzgó hazafi és előkelő világi; azért minden szellemi mozgalom künn és benn egyenlőképp érdeklí, megkapja, foglalkoztatja. Így épp oly természetes, hogy a fölvetett kérdést készségesen tárgyalja. Nála a levél a társaságot és újságot pótolja: salon és sajtó együtt. Beszél és ír, a mikor

⁶⁾ *Haan Lajos*: A magyarországi ágostai evangélikusok egyetemes gyűlései és az egyetemes világi felügyelői hivatal. Budapest, 1883. 18., 25. és 40. l.

⁷⁾ *Hunfalvy Pál*: Tanulmányai. 1873. I. k. 31. l.

⁸⁾ *Szikszay Benjámin*: A római katolikus és protestáns keresztények között felemálló unió. Szeged, 1824.

levelez, s elég udvarias, hogy mindig alkalmazkodik ahhoz, a kivel szóba áll. Tóth Ferencz pápai tanárral és Sipos Pál tordosi lelkésszel dogmatikai kérdéseket vitat, Pyrker Lászlóval és Guzmics Izidorral a felekezetek egymás között való türelmességéről társalog, Dessewffy József gróffal megyei és országos politikai tárgyakat taglal, Kiss Jánossal, Kölcsey Ferenczczel, Berzsényi Dániellel, Kisfaludi Károlylyal és körével irodalmi, költészeti és nyelvészeti elméleteket érint. Mint szenvedélyes csevegő és szenvedélyes levelező, csodálatos közlékenységgel és bizalmassággal elbeszéli mindazt, a mit gondol, érez, lát, hall; magáról, családjáról s ismerőseiről adja-veszi, váltja a hirt, rendszerint a pillanat s hangulat hatása alatt, nem egyszer túlozva és elhirtelenkedve. S ki kéri számon a társalkodótól, a mint libeg-lobog, hogy minden tételéről, minden szaváról jót is álljon? Bizony, Kazinczytól sem kérhetjük számon; ő csak összes levelezéséből jellemezhető, ítélhető meg teljesen. Ha, mint Láczy, csupán egyetlen kötetére s úti rajzainak gyűjteményére támaszkodik valaki, egész jellemzés helyett csak töredékest nyújthat.

Igaz ugyan, hogy Kazinczy művészi természet, hogy a katolicismus költőisége iránt fogékony; de azért protestáns, erős protestáns, annyira állhatatos, hogy az ausztriai császár koronájáért, sőt a világ összes kincseért sem térne át a katolicismusra; ha hite miatt oly károkat kellene is szenvednie, mint a zsidó szenved, meg nem változtatná azt; mert megbecsülhetetlen szerencsének tartja, hogy a protestáns maga igazgatja az iskolákat, hogy magyarul taníttatja benne a tudományokat, hogy szabad felvilágosodnia, lehet és kell felvilágosodnia; mert hálával és büszkeséggel emlékszik vissza, hogy mi jót szült a protestantismus az emberiségnek és a nemzetnek; meggyőződése, hogy járatlan az Magyarország történetében, a ki nem tudja, mit tesz protestánsnak lenni. De sokkal inkább ember, mint felekezeti tag, a ki házában épp oly tisztelettel fogadja a kázméri plébánost leányainak, mint Vályi Nagy Ferenczet fiainak keresztelésére; épp oly szeretettel segíti meg a sztropkai vagy monaszteri barátot, mint a szegény, rongyos, tudatlan levitát; sokkal inkább költő, kedélyével és képzeletével, mint egyházi felügyelő, a szép művelője és hirdetője, ki a protestantismus rideg egyszerűsége mellett elismeri a katolicismus művészi pompáját és ragyogását, megkapó érzéki hatását.⁹⁾ S ennek ellenére hajlandó egyetérteni

⁹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelei Sipos Pálhoz. Lipcse, 1846. 25. l.

br. Naláczy Józseffel, a ki mindennap három dolgról hálálkodott az istennek: hogy férfinak teremtette, nem asszonynak, hogy magyarnak, nem németnek, hogy kálvinistának, nem pápistának.¹⁰⁾

Úgy látszik, hogy e két irodalomtörténeti ismertetéssel Lánczy nem elégedett meg, mert erről a mezőről távozik. Az élet, a politikai és társadalmi élet, a multban és jelenben, történeti jelentősége szerint, mihamar elvonja. Gyakorlati pályára készült, mélyreható jogi és államtudományi tanulmányokat végzett, a *valóság* iránt való érzéke is mindinkább erősödik; ennél fogva a gyakorlati kérdések és a közszereplés sikerei forrongó tehetségére és feltörő becsvágyára oly élénk hatással vannak, hogy a szépirodalom művelésétől a journalistika szolgálatába szegődik s a csattanós hír és gyors emelkedésújtjára tör. Irodalmi emlékek, költői alkotások helyett sokkal közvetlenebbül érintik az állami válságok, nemzetközi bonyodalmak, a hazai pártok elválasztó közjogi sarkelvei. A kiegyezés százados peripetiája, a gyakorlati szükségek és nemzeti vágyak nagy összeütközései, a parlamenti küzdőfelek mindennapos mérkőzései lázas érdeklődéssel töltik el: — szélesebb politikai tanulmányokba ereszkedik. Talán ettől az időtől fogva kezdődik bámulatos olvasottsága. Eleinte, a hetvenes évek első felében, még a dolgok irodalmi része is megfogja, sőt az irodalmi oldal még határozottan uralkodik a politikai, történeti oldal fölött. *III. Napoleonja, a Habsburg-ház trónfoglalásának s a mohácsi vész után a magyar nemzet erkölcsi állapotának rajza* még inkább irodalmi, mint politikai essay. *III. Napoleonja* rövid és velős, lendületes nyelven, éles és biztos itélettel, s oly kikerekedő szerkezettel, mely reávall a szépirodalom avatott hívére; a Habsburg-ház trónfoglalásának rajza voltaképpen Fraknói Vilmos két könyvének tanulmányozásából alakul; hosszadalmas és szétfolyó, de sok szép részlettel, sok mély észleléssel és helyes összegezéssel. Az egész értekezés tengelye a nemzet megdöböntően sivár erkölcstelensége, mely egyfelől az országnak éppen úgy, mint az egyének rendkívüli nyomorából, másfelől ama hamarosan meggyökeresedett tudathól eredt, hogy a két versenyző fél bármelyike alatt pusztul az ország és hogy abban mindkettő tökéletesen megegyez, minél fogva a haza megmentésére nem tett semmit. János aegise alatt a török dúlt, Ferdinándé alatt a német. Ferdinánd nem úzta ki a törököt és János

¹⁰⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelei Kis Jánoshoz. II. kötet. Budán. 1842. 347. l.

nem egyesítette az országot a német leverése által. A politikai skepsis — magyarázza Lánczy — csakhamar fölébredett és buján tenyészett. Már pedig a skepsis huzamosabb, majd állandó uralma a politika terén minden jellemépséget elsorvaszt, el kell sorvasztania.¹¹⁾

Lánczy húsz szomorú esztendő viszontagságainak birálatából arra a meggyőződésre jut, hogy a habsburgi dynastia nem lépett föl hódítónak: a viszonyok kényszerű hatalma végezte el helyette a művet. Magyarország multjánál, fejlődésénél, műveltségénél, jövője érdekeinél fogva a *nyugatra* volt útalva; ekként az ő nézete szerint a „politikai jogosultság fölénye“ a ferdinándi párt részére hajlik. Lánczy már itt a *kiegyezés* elfogadója.

A hetvenes évek második felében politikai, közjogi, alkotmányi nagy problémákon csüng figyelme, fárad szorgalma. Az irodalmi tekintetet teljesen mellözi, kiválólag politikai néző pontok vezetik. Lánczy már kész politikus, oly széles látókörrrel, rendszeres tanulmányokkal, a hazai és külföldi politikai irodalom oly általános ismeretével, hogy újabb publicistáink közül kevesen mérkőzhetnének véle. Tanulmányai — *A keleti válságról és alkotmányosságról, Alkotmányunk reformkorszakából s Disraeli Eudymionjáról* — oly alapos és szabatos fejtegetések a fejedelmi külpolitika és képviseleti ellenőrzés természetéről, a magyar rendi alkotmány jelleméről, Lord Beaconsfield regényéről s az angol közélet sajátosságáról, hogy csak a legmelegebb elismeréssel szólhatunk róluk. Elméleti tudás és gyakorlati felfogás, biztos megfigyelés, helyes következtetés, a tárgyak egészében otthoniasság, részleteiben határozottság, s mindennekfölött a belátó és művelt politikus magasabb iránya és eszméjára jellemzik; e három per excellence politikai-irodalmi tanulmánya ellen legfeljebb szerkezeti, alaki kifogásaink lehetnek: a mennyiben hiányzik bennök a művészebb és tervszerűbb forma tisztasága. Ám így is nagybecsű essayk. s Lánczy Gyulát oly kiváló politikusnak mutatják be, hogy nem csodálkozunk rajta, ha a nyolczvanas évek elején már a nemzet képviselőinek sorában foglal helyet, hogy izmos tehetségével és széles műveltségével egyéniségének egész erejét ott érvényesítse, a hol csinálják és nem írják a történetet.

S fejlődésének érdekes mozzanata, hogy mégis ettől az időtől fogva foglalkozik épp oly szenvedélyesen, mint a mily hivatottan a tör-

¹¹⁾ *Lánczy Gyula: Történelmi kor- és jellemrajzok. 205. l.*

ténettel, mint tudományyal. Képviselőházi felszólalásai és beszédei mindig a kérdés alapos ismeretéről és magvas gondolkozásáról tanuskodnak, de úgy látszik, hogy a parlamenti pálya kétes eszközei, a hangzatos beszédek, pártos felfogások, a szinfal mögött folyó ármányok és játékok az ő mélyebb szellemének s egyetemes igazságra törekvő lelkének nem nyújtanak kielégítő érdeket. A történelemben, mint tudományba merül el. *Széchenyi Pálja*, a sikertelen küzdelemben megtört lélek rajzával, s egyetemben a Széchenyi vér physiologiai és psychologiai elemzésével, igazán oly tanulmány, mely nemcsak a magyar történelmi társulat előtt nyerte el a pályadíjat és koszorút, hanem a szakértő kritika előtt kivívta amaz elismerést is, hogy Lánczy hivatott történész a javából. S előadása a magyar történelmi társulat congressusán *A történelmi módszerről* még emelte sikerét, nevelte diadalát.

E két értekezése már a kiforrott és kifejtett tehetséget mutatja a maga férfias erejének virágában. Széchenyi Pálja a hazai történet kérdése, a külpolitikai és diplomatikai források önálló és gazdag fölhasználásával írva; a történelmi módszerről szóló előadása az egyetemes történetírás problemája, az angol, a francia, az olasz, a német történet világos összegezésével s a történetírás eszményének tiszta képével.

Lánczy Gyula ez essayje érdekes és tanulságos összehasonlításra ad a magyar irodalomban alkalmat. Nem Salamon Ferencz, nem is Pauler Gyula hasonló fejtegetéseire gondolunk, hanem egy sokkal régibb elmélkedésre, mely mint első kísérlet nálunk a történeti elmélet terén már magában is figyelmet érdemel.

Több mint hatvan esztendővel ezelőtt jelent meg az *Erdélyi Muzzeumban*; s írója Döbrentei Gábor, ki amaz idő szerint épp oly derekasan ismerte a külföldi irodalmat, mint ma Lánczy Gyula. Elmélkedése csak a történet egyik alfájának, az életírásnak elméletére tartozik; de az egész műfajra reáillik. Azt kívánja az írótól, hogy pennája filosofusi legyen, hogy a cselekedetek titkos rugóiba behasson, hogy pártatlanul szóljon s mondásait megokolja, hogy válassza el a regényest a valótól, mert a historiai román (illetőleg regényes történet) a phantasiának s ítélő észnek összekeveredéséből született *korcs*, benne mindenik a maga hatalmát akarja mutatni s célját egyik sem éri. Azért az életírás karaktere a személy hűséges rajzolatja legyen, s tónusát, annak lelkejárása, cselekedeteinek minemősége tegye. Az életírónak olyan férfúnak kell lenni, kinek kedvesen komoly ítélete a phantasiának virá-

gokat teremteni akaró ékesítgetéseit maga alá hajtsa. Melegüljön szive a jó karaktervonások írása alatt, tudja érezni azon végzetetlen gyönyörűséget, melyet személyének jelessége által másokkal is éreztetni akar, s a szerint válassza mindenüvé alkalmas és éppen oda illő szavait. Tudja érezni a lelki nagyságnak minden nemét s ne hagyjon el semmit, melyben személyének lelke járása, ha csak mintegy megsejtezve s kevesektől érthetve mutatja is magát. Példánya Thukydides, Herodotos és Tacitus.¹³⁾

Oly követelmények, melyek ma is megállanak, de ma már nem teljesekek. Hiszen a történetírás csak az utolsó félszázad alatt emelkedett a művészet új magaslatára s elmélete is csak párhuzamosan tisztázódott és tartalmasodott. A Döbrentei elmélkedése s a Lánczy fejtegetése érdekesen világítja meg azt az óriási haladást, melyet ez idő folyamában egyfelől a történettudomány, másfelől a magyar irodalom elért.

Lánczy szerint a nagy történetíróban nélkülözhetetlen az elbeszélő, ábrázoló képesség, a festői képzelet, a benső szenvedélyek drámai alakító ereje, az intuitio finom érzéke. Nála a történetírás — művészet, a történet — az erkölcsi világ, a mint benne minden támad, cselekszik, kifejlődik a szabadság és felelősség beszámítása szerint. A történelmi világnézet pedig nem egyéb, mint a nagy cultur-népek nemzeti fejlődésének és szellemének uralkodó iránya. Az igazságnak egy-egy oldala, mintegy töredéke mindegyik, de egyik sem az igazság.¹⁴⁾

Lánczy hosszas és változatos írói pályája alatt el eddig többet tanult, mint írt; s a mely téren forgolódott, mindenünnen maradandó haszonnal jött el. Mint a bányász azért tör magának különböző aknákat, hogy a dús érhez annál biztosabban hozzáférhessen; mint a hegyi vándor azért tesz kanyaruló utakat, hogy az oromra annál könnyebben feljuthasson: úgy ő is hozzáfért a dús érhez, feljutott az oromra; ez elűtő irodalmi ágakat csak azért művelte mintegy, hogy tehetsége annál terepélyesebb, tudása annál kiterjedtebb legyen! A szépirodalom művelésében kifejlesztette értékét a tartalmi és alaki szép iránt, az irodalomtörténet gyakorlásában megedzette elméletét a költői műalkotásokra nézve, a journalistika és politika szolgálatában megélesítette szemét a közélet jellemzetes tüneményeinek megfigyelésére;

¹³⁾ *Döbrentei Gábor*: Erdélyi Múzeum. III. füzet. 119—137. l.

¹⁴⁾ *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 18 és 37. l.

jogi és államtudományi ösmereteinek rendszerezésében elsajátította a szabatos értelmezést, a finom megkülönböztetést, alkotmányi, művelődési és köztörténeti tanulmányaiban megszerezte az általánosítást, az idők, emberek és dolgok lelkébe hatolást. Két *Dante-tanulmányában*, melyet már egyetemi tanári munkássága alatt alkotott, mind e tulajdonok egész színes pompája kibontakozik. Egyesül bennök a forráskutató lázas szorgalma és az igazi történész tudatos műalkotása, a költői phantásia és művészi intuitió, az elbeszélés érzelmessége és kedély melegsége, az események jellemző csoportosítása és a szenvedélyek drámai festése, a középkori jogszokások, intézmények, irodalmi és történeti művek oly teljes ismeretével, hogy e két essay nemcsak a Lánczy kötetének legértékesebb darabja, de a magyar essay-irodalomnak is ritka terméke. Ha végig olvassuk, valami nagy és hősi kor emléke, hatalmas és végzetes egyéniségek képe borong lelkünkön: hangjok melege, szenvedélyök ereje a magok csapongó páthosában még soká rezeg keblünkben!

Nem vitatjuk, ha valjon a Dante-irodalom minden tétele eldöntött tétel-e már, úgysis meddő vita volna; hanem azt állítani merjük, hogy ez irodalomnak nálunk alaposabb és hivatottabb mestere nincs, mint Lánczy. Éppen azért kívánjuk, hogy kimondott szava ne legyen az utolsó szó; kívánjuk, hogy Vergil és Dante széptani egybevetése se maradjon el. Arany hatalmas tørsója Zrínyi és Tassoról, a Hegedüs István és Szamosi János nagybecsü tanulmányai Prometheusról és Medeáról a világirodalomban úgysis kivételes kísérletek az összehasonlító irodalom terén. A Lánczy két Dante-tanulmánya, roppant műveltsége és nyelvbéli tudása szinte kötelességévé teszi.

Oly ember ő, ki egyképpen reátermett a világ-irodalom s egyetemes művelődés vagy a középkor történetének művelésére. Most kitünő essayista; de *nagy* is könnyen lehet!

SZÉCHY KÁROLY.

Szaksztályi értesítő.

I. Szaksztályunk közgyűlése.

Az Erdélyi Muzeum-Egyelet böleselet-, nyelv- és történet-tudományi szaksztálya 1890. január 26-án, d. e. 11 órakor tartotta meg évi rendes közgyűlését.

Elnökölt dr. Szász Béla, szaksztályi alelnök. Jegyzett a titkár.

A szaksztályi tagok közül jelen voltak: Dr. Felméri Lajos, dr. Erődi Béla, Moldován Gergely, dr. Schilling Lajos, dr. Szinnyi József, dr. Széchy Károly, dr. Török István, dr. Vajda Gyula.

Alelnök dr. Szász Béla előadván, hogy dr. Szamosi János szaksztályi elnök betegsége miatt őt kérte meg a közgyűlés vezetésével, a szaksztály tagjait egy pár meleg szóval üdvözölve, a gyűlést megnyitja.

Ezután dr. Hegedüs István titkár előadta a választmány következő jelentését:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Ismét egy évet pergetett le az idő nagy homok órája. A tova tűnt évre visszatekintve: fölvetjük a kérdést, ha tettünk-e valamit mi nem enyész el a futó idővel, ha dolgoztunk-e a bölcs Isten által adott talentumaink felhasználásával az örökkévaló czélokért? És hol van szentebb, az emberi méltóságnak megfelelőbb az örökkévaló czélok sorában: az igazság kutatásánál. Az örök rejtélyes Isis lepleit nem a saisi ifjú vakmerőségével, de a munka, szorgalom és lankadatlan törekvés jogával meglebbenteni: ez növeli a belső: az igaz ember értékét.

Szaksztályunk a letűnt évet a legtermékenyebb évek sorába helyezheti. És a teljesített kötelesség nyugodt öntudatával mondhatjuk el, hogy az a tudományos tevékenység, melyet kifejt, mind többek érdeklődését kelti föl. Az a vaskos kötet, melyet van szerencsénk a t. szaksztálynak bemutatni, mint a múlt évi munkásság irodalmi emlékét, az előző köteteknél tartalmasabb a dolgozatok számában, változatosságában és 35¹/₂ nyomtatott ívre terjed, múlt év 33¹/₂ ívre, tehát ismét 2 ívvel gazdagabb. Van benne 18 szerzőtől 22 dolgozat és 31 közlemény. A múlt évi kötetben volt 12 szerzőtől 17 dolgozat. E dolgozatok a következőleg oszoltak meg: Van széptani értekezés 3, magyar irodalomtörténeti 3, magyar honismeit és történelmi 3, magyar nyelvészeti 2, többnyire két-két közleménnyel, régészeti 4, melyek részben a régi Daciáról szóltak, köztük az apahidai sírlelet méltatása illusztrációkkal, világirodalmi 3, bölcészeti 1 és könyvismertetés 3.

E dolgozatok értékéről természetesen a tudományos közvélemény hivatott itélni. És a jövőre buzdításul vehetjük, hogy a szaksztály tudományos munkásságáról úgy a helyi, mint a budapesti sajtó több ízben nagy elismeréssel nyilatkozott, a kiadványok VI. kötetét, mint irodalmi nyereséget méltatták a nyilvánosság legelőkelőbb közegei.

Nem a meglegedés érzetét, de a továbbra törekvés nyugtalanságát költi föl ez elismerés; de e nyugtalanság nélkül, melyet férfias munkával kell csilapítani, nincs haladás a tudomány nehezen megközelíthető Parnassusán. E helyen csak örömlünket fejezzük ki tagtársaink buzgalma felett és egyszersmind hálás köszönetünket az Erdélyi Múzeum-Egyletnek, melynek bőkezűsége e munkásságot támogatja. A lefolyt évben is 1500 frt segélyösszeggel gyámolítá kiadványainkat.

A mind élénkebb munkásság majdnem szükségessé tenné, hogy havonként jelenjenek meg a kiadványok, melyek most minden két hóban pontosan megjelentek.

Nem kevésbé örvendetes dolgot mondhatunk szaküléseinkről. Szakosztályunk tartott kilencz szakülést, melyeken részint maga a szerző, részint más választmányi tag, többnyire a titkár felolvasott, illetve bemutatott 21 dolgozatot, a múlt évben 15 dolgozatot. E 21 dolgozat közül: magyar történeti 4, magyar irodalom-történeti 5, népmeszei 1, régészeti 2, magyar nyelvészeti 1, széptani 5, világ-irodalmi 1, útikép 1, nemzetgazdasági 1. E 21 dolgozatot benyújtá 15 szerző. Tehát a felolvasások is szaporodtak. A közönség érdeklődése az utóbbi időben csökkent, mit főként annak lehet tulajdonítani, hogy városunkban más társulatok felolvasása is nagyobb arányban szaporodtak.

Választmányi ülés tartatott 3, melyek az egylet keblü ügyeit intézték, tagajánlatok, a kiadványok felől határoztak. Zárülés tartatott 5, melyeken 12 szakosztályi tag választatott. Dr. Erödi Béla tankerületi főigazgató a Múzeum-Egylet tagjai sorából szakosztályunkhoz csatlakozott.

Szakosztályunk tagjai közül elhaltak: Rehák Gyula podolini és Nagy Alajos kegyesrendi tanárok. Szakosztályunk tagjainak száma a lefolyt évben 13-mal szaporodott. Jelenleg ven 95 rendes tag és a muzeumi tagok közül 28, összesen 123. Kiadványainkból helybelieknek 83, postán küldetett szét 108.

Meg kell emlékeznünk e helyen a súlyos veszteségről, mely szakosztályunkat érte, pénztárnokának, Moritz Istvánnak halálával, ki mint a Múzeum-Egylet pénztárnoka pénzügyeinket kiváló pontossággal és lelkiismeretességgel kezelte. Áldás emlékezetén! Az egylet pénzügyeinek kezelését, ennek buzgó elnöke vette kezébe. Az általa a választmány elé terjesztett és minden tételében helyesnek talált számadás részletes adatait több tétélekben összegezve, az 1889. jan 20-tól 1890. jan. 20-ig következő bevételeink és kiadásaink voltak:

I. Bevétel.

Pénztári maradvány múlt évről	335.04
Múzeum-Egylettől 1889-iki átalány	1500.—
Altenberger-kodex elárúsításából, kiadványokból és tagsági díjakból	256.74
Intercalaris kamatokból	22.60
Összesen	2114.38

II. Kiadás.

A kiadványok VI. kötet 1., 2., 3., 4., 5., és 6. füzetének nyomdai költsége	703.25
Ugyanazok írói tiszteletdíja	819.85
Szerkesztő tiszteletdíja	200.—
Irodai költségek, postaköltség	36.26

Szolga díjazása	20—
A kereskedelmi akademiának	35—
Összesen	1814·36
III. Pénztármaradvány	300·02
Összesen	2114·38

Álljon itt a választmány által 1890-re megállapított költségvetés:

Költségvetési előirányzat 1890-re.

A) Bevétel.

Pénztári maradék 1889-ről	300·02
Átalány a Muzeum-Egylettől	1500—
Tagsági díjakból 1889-re is hátralékos tagdíjakból	200—
Előfizetésekből és nyomtatványok eladásából	50—
Intercalaris kamatokból	25—
Összesen	2075·02

B) Kiadás.

Kiadványok VII. kötete 6 füzet, 5—5 ívvel, teljes kiadás	700—
Írói tiszteletdíj	850—
Irodai költség, posta	40—
Szerkesztő tiszteletdíja	200—
Kereskedelmi akademiának a helyiségért	35—
Szolga díjazása	20—
Összesen	1845—
Pénztármaradvány	230·02
Összesen	2075·02

Ezek után a t. közgyűlés ítéletére bizzuk mult évi munkásságunk megítélését. A mit a tudományos szellem ébresztése érdekében tettünk és tehetünk: azért köszönet a pártfogó Muzeum-Egyletnek és a t. szakosztály tagjai buzgalmanak. Mi a bennünk helyezett nagybecsű bizalomért maradunk hálaadósok. Kolozsvárt, 1890. jan. 20-án tartott igazgató választmányi ülésből.

DR. SZAMOSI JÁNOS,
e. i. elnök

DR. HEGEDŰS ISTVÁN,
e. i. titkár.

A közgyűlés helyeslő tudomásul vette a szakosztály jelentését és dr. Erődi Béla indítványára a t. választmánynak ez évi buzgó működéseért jegyzőkönyvileg fejezte ki köszönetét.

Ezután dr. Török István a számadásvizsgáló-bizottság jelentését olvasta, mely a titkárijelentésben látható, zárszámadást minden tételében helyesnek találta, elnököt az 1889. évi számadások terhe alól feloldoztatni javasolja. A közgyűlés dr. Szamosi János szakosztályi elnököt a számadások terhe alól feloldozza.

A választmány javaslata az 1890. évi költségvetésre nézve elfogadtatván, a bevétel 2075 frt 2 kr, kiadás 1845 frt, pénztármaradék 230 frt 2 krajczárban állapított meg

Ezután a tisztújítás ejtetett meg. Megválasztottak:

Elnöknek: Dr. Szamosi János.

Alelnöknek: Dr. Szász Béla.

Titkárnak: Dr. Hegedűs István.

Választmányi tagok lettek: Dr. Felméri Lajos, dr. Schilling Lajos, dr. Erődi Béla.

A gyűlés 12 órakor véget ért.

Az erdélyi Múzeum-Egylet bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztályának
tagjai 1890. febr. 24-én.

A tag neve	Lakhelye	Fizetett						Megjegyzés
		1884-re	1885-re	1886-ra	1887-re	1888-ra	1889-re	
		frt	frt	frt	frt	frt	frt	
Adorján Miklós áll. kép. tan.	Csurgó	2	2	2	2	2	—	előfizető 1889 óta tag
Balási Dénes tanár	Budapest	2	2	2	2	2	1	
Baligó János dr. tanár	N.-Károly	2	2	3	3	3	—	
Bajai cisterci-rendű főgymn.	Baja	—	—	—	—	—	2	
5 Békési Károly dr.	Kolozsvár	—	—	—	—	—	—	
Besenyei József gymn. tanár	M.-Vásárhely	2	—	—	—	—	—	
Bod Péter áll. isk. igazgató	N.-Szeben	—	—	—	2	2	2	
Bodó Ádám gymn. tanár	M.-Vásárhely	2	—	—	—	—	—	
Bodola László ref. gymn. tan.	Csurgó	2	2	2	2	2	—	
10 Bournáz Ernő gymn. tanár	Brassó	2	2	2	2	2	—	
Breán Kázmér gymn. tanár	Krassó-Lugos	2	—	—	—	—	—	
Budapesti VII. ker. áll. főgymn.	Budapest	—	—	—	—	—	2	
Czirbusz Géza dr.	Kolozsvár	—	—	—	—	—	2	
Csák Lajos	Szilágy-Somlyó	—	—	—	—	—	—	
15 Cserei József piarista tanár	Léva	2	2	2	2	2	2	
Dévai főreálisk. tan. könyvtár	Déva	—	—	—	—	—	2	
Dévai főreálisk. önképzőkör	Déva	—	—	—	—	2	2	
De Gerardo Antonina	Kolozsvár	—	—	—	—	3	3	
Endrei Árpád	Csurgó	—	—	—	—	—	2	
20 Erzsébetv. rk. gymn. tan. kara	Erzsébetváros	—	—	—	—	—	2	
Fazakas József	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	
Farkas Róbert prem. tanár	Kassa	2	2	2	2	2	—	
Farnos Dezső tanár	N.-Enyed	2	2	2	2	2	—	
Ferenczi Alajos gr. gymn. tr.	Zenta	2	2	2	2	2	—	
25 Fogarasi Albert ref. gymn. tr.	N.-Enyed	2	—	—	—	—	—	
Fülöp Adorján er. gymn. tr.	Zenta	2	2	2	2	2	2	
Geréb Márton ref. gymn. tr.	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	
Gerecz Péter dr. reálisk. tr.	Pécs	2	2	2	2	—	—	
Gergely Sámuel tanár	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	
30 Göi Arhur	Visegrád	—	2	2	2	2	2	
Gurnescevic Lajos	S.-A.-Ujhely	—	—	—	2	2	—	
Henning Rudolf	Déva	—	—	—	—	—	2	
Imre Lajos dr.	H.-M.-Vásárhely	—	—	—	2	2	—	
Jánosi Péter	Sz.-Udvarhely	2	2	2	2	2	—	
35 Kapossy Lucián dr.	Pápa	—	—	—	—	2	2	
Köln Norbert	Szilágy-Somlyó	—	—	—	—	—	—	
Kassai premonti főgymn.	Kassa	—	—	—	—	—	2	
Keil Alajos dr. prém. tanár	Kassa	2	2	2	2	2	—	
Király Pál reálisk. tanár	Déva	—	—	—	—	—	—	
40 Zilahy Kiss Béla	Kolozsvár	—	—	—	—	—	—	
Kiss Sándor keresk. isk. ig.	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	
Kolozsvár városi polg. iskola	Kolozsvár	—	—	—	—	—	2	
Kondor József főgymn. tanár	Csurgó	2	2	2	2	—	—	
Kónya Ferencz ref. gymn. tr.	Miskolcz	2	2	2	2	—	—	

A tag neve	Lakhelye	Fizetett						Megjegyzés
		1884-re	1885-re	1886-ra	1887-re	1888-ra	1889-re	
		frt	frt	frt	frt	frt	frt	
45 Körmöczi áll. főreáliskola	Körmeőz	—	—	—	—	2	2	előfizető előfiz. 1889-től
Kőszeghi kath. gymn.	Kőszegh	—	—	—	—	—	—	
Kovács János unit. gymn. ig.	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	
Kulcsár Endre	Csurgó	—	—	2	2	—	—	
Lehman Róbert dr. tanár	Kolozsvár	3	3	3	3	—	—	
50 Lichtenegger József főgym. ig.	N.-Bánya	2	2	2	2	2	—	
Mailand Öszkár	Déva	—	—	—	—	—	—	előfizető
M.-Vásárhelyi ref. collegium	M.-Vásárhely	—	—	2	2	2	2	
Máthé György tanár	Budapest	—	—	—	—	—	—	
Mészáros Lajos	Zenta	—	—	—	2	—	—	
55 Mika Sándor dr. főreál. tr.	Brassó	3	3	3	—	—	—	
Miskolczi ref. gymn. könyvtára	Miskolcz	—	—	2	2	—	—	előfizető
Moldován Gergely	Kolozsvár	—	—	3	3	3	—	előfizető
Nagy-enyedi ref. főtanoda	N.-Enyed	—	—	2	—	—	—	
Nagy József ev. ref. pap	N.-Szeben	2	2	2	2	2	2	
60 Nagy Károly keresk. isk. tr.	Kolozsvár	—	—	3	3	3	3	
N.-váradai reáliskola	N.-Várad	—	—	—	2	—	—	előfizető
Óvári Kelemen dr. egyet. tr.	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	előfizető
Pannonhalmi könyvtár	Pannonhalma	—	—	—	—	2	2	
Petrán József	Kolozsvár	—	—	—	3	3	—	
65 Pór Antal	Pozsony	—	—	—	—	2	2	
Révész Ferencz	Szilágy-Somlyó	—	—	—	—	2	—	1889 óta tag
Rieger Imre	Pozsony	3	3	3	3	—	—	előfizető
Sárospataki főisk. főkönyvtára	Sárospatak	—	—	—	—	—	2	
Schmidt János gymn. tr.	Pécs	2	—	—	—	—	—	előfizető
70 Schöffler Leo	Szilágy-Somlyó	—	—	—	—	2	—	
Simon Gábor tanár	Szászváros	2	2	2	2	2	2	előfizető
Somogyi István tanár	Temesvár	—	—	—	—	2	—	
Soproni áll. felső leányiskola	Sopron	—	—	—	—	2	—	előfizető
Szabó Barna ref. gymn. tr.	Miskolcz	2	2	2	2	2	—	előfizető
75 Szathmári kir. kath. főgymn.	Szathmár	—	—	—	—	—	2	
Szarnovszki Ede k. r. tanár	N.-Károly	2	—	—	—	—	—	előfizető
Széchy Károly dr.	Kolozsvár	—	3	3	3	3	3	
Székely Mikó ref. collegium	Szentgyörgy	—	—	—	2	2	2	előfizető
Sz.-udvarhelyi ref. coll. Kiss-féle könyvtár	Sz.-Udvarhely	—	—	—	—	—	2	
80 Szentimrei István	Szilágy-Somlyó	—	—	—	—	—	—	1889 óta tag
Szilasi Gergely dr. egy. tr.	Kolozsvár	3	3	3	3	3	3	előfizető
Szilágyi Albert	Kolozsvár	—	—	—	—	—	2	
Szilágyi Gyula ref. gymn. tr.	N.-Enyed	2	2	2	2	2	—	előfizető
Téglás Gábor	Déva	—	—	—	2	2	2	
85 Temesvári m. k. áll. reálisk.	Temesvár	—	—	—	—	—	—	előfizető
Turbucz Ferencz	Deés	2	—	—	—	—	—	
Tutsek Anna	Kolozsvár	—	—	—	3	3	—	
Ürmösi Lajos	Kolozsvár	—	—	—	—	—	—	1890-től tag
Vajda Emil dr. reálisk. tanár	Sz.-Udvarhely	2	2	2	2	2	—	
90 Várkonyi Endre	Sepsi-Sz.-György	—	—	—	—	—	2	
Váró Ferencz ref. tanár	N.-Enyed	2	2	2	2	—	—	

A tag neve	Lakhelye	Fizetett						Megjegyzés
		1884-re	1885-re	1886-ra	1887-re	1888-ra	1889-re	
		frt	frt	frt	frt	frt	frt	frt
Vida Károly gymn. tanár	Csurgó	2	2	—	—	—	—	—
Wieder Gyula gymn. tanár	Csik-Somlyó	—	—	—	—	2	2	—
Zentai községi főgymnasium	Zenta	—	—	—	—	2	2	2
Zlamál Ágost	Gyula-Fehérvár	—	—	—	—	—	2	—
Dr. Zoványi Jenő segédpap	Kolozsvár	—	—	—	—	—	—	—
Zsoldos Benő gymn. tanár	Sárospatak	2	2	2	2	2	—	—
		Összesen : 97.						1890 óta tag

A Múzeum-Egylet tagjai közül a szakosztálynak tagjai:

Boros György.
 Dr. Brassai Sámuel.
 Dr. Concha Győző.
 Dr. Csernátoni Gyula.
 Dr. Erődi Béla.
 Dr. Farkas Lajos.
 Dr. Felméri Lajos.
 Dr. Ferenczi Zoltán.
 Dr. Finály Henrik.
 Dr. Groisz Gusztáv.
 Dr. Hegedüs István.
 Dr. Kolozsvári Sándor.
 Kővári László.
 Dr. Lánczy Gyula.
 Dr. Lindner Gusztáv.

Páll Sándor.
 Dr. Nagy Ferencz.
 Sándor József.
 Dr. Schilling Lajos.
 Sebesi Jób.
 Szabó Sámuel.
 Dr. Szabó Károly.
 Dr. Szamosi János.
 Dr. Szász Béla.
 Dr. Szinnyi József.
 Therner Adolf.
 Torma Zsófia.
 Dr. Török István.
 Dr. Vajda Gyula.

Összesen : 29 tag.

A tagok összes száma: 126.

Új tagok és új előfizetők Kiadványaink eddig megjelent köteteit egyenként 1 frt 50 kr, az első 4 kötetet 4 frt, az V. és VI. kötetet 3 frt kedvezményárban szerezhetik meg, egyes kötetek ára külön 2 frt.

Kik tagok vagy előfizetők szándékoznak lenni, *Dr. Szamosi János* szakosztályi elnöknél vagy *Dr. Hegedüs István* szakosztályi titkárnál jelentkezhetnek. Pénzküldemények az elnökhöz intézendők. (Lakása: London-utca 4.)

Lakásváltoztatásról a titkár azonnal értesítendő, ki a kiadványok szétküldését eszközöli. Ily ügyekben ő hozzá kell fordulni. (Lak. Wesselényi-utca 1.)